

**ЭР ЛИБОСЛИ АЁЛ**  
**Набижон Хошимов**

*Хусния исмли оддий бир қишлоқ аёлининг тақдири, унинг матонати, жасорати, садоқати ва ишжоятига бағишланган мазкур асарда Ўзбекистонда фермерлик ҳаракатининг тарихи, қишлоқ тараққиёти ва фаровонлиги муаммолари ҳақидаги қизиқарли ҳамда долзарб воқеалар Ўзифодасини топган.*

**Такризчи:** Эркин Хушвақтов - Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг аъзоси, драматург.

**Ҳоия муаллифлари:** Неъматжон Ҳошимов ва Махфуза Эргашева.

## МУҚАДДИМА

Курк товук кўзларини хиёл юмган ҳам эдики, кўшнининг пахса деворидан бир қора кўппак ит «гурс» этиб сакраб тушди. Бу ҳаракат товук катагининг ёнида бутун вужуди билан сичқонни пойлаб ётган бароқ мушукни норози қилди шекилли, чираниб миёвлаб қўйди. Табаррук тухумларини маҳкам бағрига босиб ётган она товукнинг эса, кўзлари катта-катта очилиб кетди. Унинг бургутникидай важоҳатли нигоҳи сўлақмондай кўпол итга тушди. Тепа патлари тикланиб «Ғо-оқ!» дея бўғиқ овоз чиқарган бўлди. Унинг қаҳр тўлиб-тошган вужуди «Қани яқинлашиб кўрчи, ярамас?!...» деган маънони намойиш этиб турарди.

Умуман Ҳуснияларникида ит бўлмагани учун баъзан уларникига кўшнининг кўппаги шунақа тез-тез ташриф буюриб турарди. Ҳозир ҳам у ховлининг у ёқ-бу ёғида ивирсиб юрди-да, ҳар куни дастурхон ушоқлари қоқиладиган жойни ҳидлаб, бир нималар топгандай бўлди. Лекин хўрак уни қониқтирмадими, ҳар ҳолда қулоқларини диққайтириб уй томонга ҳайрон боқди. Унинг бу ҳаракатидан «Бу хонадондагилар суякли овқат ейишадими, ўзи? Ҳеч бўлмаса бир тишлам қотган нон ҳам ташлашмабди-я» деган ажабтовур маънони англаш қийин эмасди.

Ит қорнига ҳеч вақо топа олмагач, ерларни искай-искай, беихтиёр курк товук томон яқинлашиб келиб қолганини ўзи ҳам билмай қолди. Безовта товук ошиёнига хавф солиши мумкин бўлган «чакирилмаган меҳмон»дан ҳимояга шайланиб ҳурпайди ва «Даф бўл, ярамас!» дегандек энди янада чўзиброқ «Ғо-о-о-оқ!» дея норози овоз чиқарди. Куркнинг важоҳатидан ҳуркиган валаки-саланг ит эса «Сенга нима қилдим?» дегандек кўзларини мўлтиратиб қаради-да, сезилар-сезилмас ғингшиниб, индамай нари кетди. Алам қилдими, ё ўзини товукқа кўрсатиб қўймоқчи бўлдими, ҳар ҳолда писиб ётган беозор мушукка кўзи тушиб қолгач, унга томон бир пўписа қилиб қўйган бўлди. Кўрқиб кетган мушук эса «Вағғ!!» дея қичкириб чакқонлик билан катак томига чиқиб олди. Она товукнинг бу ҳолатдан баттар жаҳли жунбушга келди. Энди у еру кўкка жар солиб, худди шаллақи хотинлардай ваҳима қилиб шовкин кўтара бошлади...

Курк товукнинг безовта овозини эшитган Ҳусния гап нимада эканини англади. Кўлига бир кесак бўлагини олдида, итга томон итқитди.

– Тур йўқол! Хе, искот!... – дея қичкирди аёл.

Кўпол ит эса яна «шоп» этиб девор устига чиқиб олдида, «Мен ҳеч нарса қилмадим-ку?!...» дегандек норози қараб қўйиб, ўз эгасининг ховлиси томон оғир сакради.

Она товук «Ҳайрият» дегандек энди кўнгли таскин топиб хурпайган патларини пасайтирди ва шоша-пиша у ён-бу ён қимирлай-қимирлай бағридаги тухумлар устига баттарроқ қапишди.

Ҳусния унинг олдида келиб дони ва сувига қараб қўйди. «Бечора, икки ҳафтадан буён тузукроқ емай-ичмай ётибди-я. Сабр-бардошига қойил!» – деб қўйди у хаёлан ва катакнинг у ёқ-бу ёғини тозаламоқчи бўлди. Лекин «Ҳожати йўқ!» дегандек она товук яна норози ҳурпайди. Жувон унинг кўзларига боқди. Куркнинг кўзлари безовта эди. Унинг ташвиш-ўйи фақат жўжаларини тезроқ соғ-омон очириб олиш, уларни ҳар хил «каланғи-қасанғи» хавфлардан асраш эди, холос.

«Биз — аёллар мана шу она товукдан ибрат олсак арзиркан», – дея кўнглидан ўтказди аёл. 22 кун, керак бўлса, емай-ичмай туну кун бедор бўлиб, тухумларига иссиқ бағрини, меҳрини бериб зийрак ётади. Озиб-тўзиб кетади. Ёмғиру дўлларда ҳам, шамолу суронда ҳам қилт этмайди. Лекин бирор ташқи хавф пайдо бўлгудек бўлса-чи, шу ондаёқ шерга айланади. Ўз ошиёнини ҳимоя қилмоқ учун ҳеч нимадан тоймайди, ҳеч кимни аяб

ҳам ўтирмайди, керак бўлса, жонини фидо қилади. Чунки унинг елкасида ўзидан насл қолдиришдек оғир масъулият бор, вазифа бор. Кичкина мияси бўлсада, она товук бунӣ яхши ҳис қилади. 22 кундан сўнг тухумлар ёрилиб товук атрофида бир талай жажжи жўжалар чий-чийлашиб ўзларига меҳр, паноҳ излашади. Товук эрсада норасидаларига хавф бўлса жон-жаҳди билан уларни ҳимоя қила билади, бағрига беркитади. Бошқа пайт эса, «Қулт! Қулт!» дея жонсарақ овозини канда қилмай мурғак жўжаларига ризқ излайди ва тупроғу гўнларни ҳам бор вужуди билан аямай титкилаб ташлайди, гўё шу билан йўқчиликка бўлган ўз нафратини ифода этаётгандек. Унинг бу шиддатидан чувалчангу курт-кумурсқалар ҳам «дод» деб юборишади. Тузукроқ емиш топилмағунича тирноқларини аямайди — титаверади, титаверади...

### ГУНОҲКОРНИНГ ЖАЗОСИ

Абдукарим асли ёмон одам эмасди. У оддий деҳқон оиласида дунёга келган, кўз очиб кўргани пахтазор дала бўлиб, умри қора меҳнатда ўтаётган жайдари йигитлардан эди. Тракторчилик касбини эгаллади, холос. У йил бўйи пахта қатор ораларига ишлов берар, фақат терим давридагина тракторига прицеп тақиларди. Бироқ йигитнинг бири икки бўлмас, қўшимча даромад нималигини билмас, содда, ҳалол ва пок эди. Лекин пахта мавсумларидан бирида Абдукаримнинг ёш оиласига ҳам раҳна солинди. “Пахта иши” деб ном олган оқ пахтанинг қора ишлари устидан аёвсиз давом этган тафтиш жараёнлари уни ҳам четлаб ўтмади. Колхоз раиси, бригадир, омборчи, табелчи қатори баъзи тракторчилар ҳам ноҳақлик қурбони бўлдилар. Айрим ҳужжатларга бригадирнинг пўписаси билан мажбуран имзо қўйиб юборгани учун Абдукарим ҳам кўпчилик қатори жавобгарликка тортилди. Унга саккиз йил беришди. Ўғил кўриш илинжида деярли ҳар йили фарзанд кўраётган Ҳусния норасида қизлари билан чирқиллаб қолаверди.

Ҳусния ҳам камбағал қишлоқ оиласида униб-ўсди, яхши тарбия кўрди. Ҳусну латофатда қишлоқнинг олди қизларидан бўлиб улғайди. Исми жисмига монанд бу кўҳлигина қизнинг қўлини сўраган ошиқу беқарор йигитлар ҳам кўп бўлди. Шулардан бири Шермат тақачининг ўғли Исмат эди. Лекин қиз ота-онасининг измидан чиқмади. Улар кимга раво кўришса, тақдирини ўша билан боғлади. Ҳаётда омади чопмаган Абдукаримга Ҳуснияга уйланиш насиб этди. Исмат эса, алам ўтида ёниб қолаверди. Қиз эри учун содик, қўй оғзидан чўп олмайдиган, беозор ва содда, уй ишларини қойилмақом қилиб бажарадиган ҳақиқий қишлоқ аёлларидан бирига айланди.

...Эрининг тўсатдан камокқа олиниши уни аввалига эсанкиратиб қўйди. Ўшанда катта қизи Озода 12 ёшда эди. Бунинг устига дастлаб отаси, икки йилдан сўнг эса, онаси қазо қилди. Абдукаримнинг бўлса ота-оналари барвақт ўтиб кетишган, унинг ягона синглиси қўшни қишлоққа турмушга чиққанди. Шу туфайли рўзғорнинг оғири Ҳусниянинг ёлғиз бўйнига тушди. Бунинг устига томорқалари зах тортгани учун маккажўхоридан бошқа ҳосил битмасди. Яхшики, бир сиғири, 10-15 бош товуклари бор, тирикликка аранг ярарди. Лекин мактаб ёшида бўлган қизларини ўқитиш, уларни кийинтириб-едириш аёл учун оғирлик қила бошлади. У пул топиш учун одамлар хонадонларида турли юмушларни бажарар ва олган арзимас иш ҳақини егуликларига аранг етказарди холос. Шу алпозда қизлари вояга етишди. Оналарининг ёнига киришиб пахта даласида ишлай бошлашди. Улар ҳусни-латофатда беқиёс гўзал бўлиб, бўйлари ҳам деярли бир хил эди.

Кунлардан бир куни Ҳусния туман марказига қариндошларидан бириникига тўйга отланиб, ясан-тусан қилиб олдида, қўлига дастурхонни олиб йўлга отланди. У йўл бўйида автобус пойламоқда эди. Шу маҳал «Москвичи»да ўтиб бораётган Исматнинг унга кўзи тушиб қолиб, машинасини бир четга тўхтатди. Ҳусния уни танимади. «Бирор танишлардан шекилли» деб севиниб машина томон шошилди. Исмат уни ёшлигидан буён кўрмаганди. Аёлнинг ҳусну латофатини кўриб ҳуши қочди. Юрагининг аллакаерида сўна бошлаган ширин туйғу чўғини биров яна пуфлаётгандай ўзини алланечук ҳис қилди.

Хусниянинг эса, машина эгаси Исмат эканидан вокиф бўлгач, энсаси қотди. Лекин иложсиз қолди.

– Ҳой, нега турибсан, чиқмайсанми? – деди Исмат пешонасини тириштириб.

Унинг нигоҳида айёрлик ва шахвоний ҳислар яширинганини аёл руҳан ҳис қилган бўлсада, лекин наилож машинанинг орқа ўриндиғига чиқиб ўтирди.

– Салом-алайкум, яхшимисиз? – деб сўради Хусния истар-истамаси.

Исмат машинани юрғизаркан кўзлари гўё танга топиб олган гадойдай олазарак бўлиб кетди.

– Қалайсан? Жа очилиб кетибсанми-а?

– Марказга, тўйга...

– Э шунақами? Мен бирор учрашувгамикан, деб ўйлабман-да, – деди Исмат иршайиб кулиб.

– Қаёқда. Энди ёшлигимиз қолдими?

– Ҳа, тўғри айтасан. Болаларинг нечта бўлди?

– Тўрта киз, – деди Хусния машина салонидаги ойна орқали чакчайиб турган ўтли нигоҳдан кўзини олиб қочди. Кўнглидан «Уф-ф, шу тасқаранинг машинасига нега чикдим-а» деган ўйни ўтказди.

– Нима, тўртовиям-а? – деб сўради Исмат оғзининг таноби қочиб.

Хусния жавоб бермади. Узини эшитмаганга олиб ташқарини томоша қилиб келаверди. Исматнинг эса жағи энди созлангандек эди.

– Ўшанда менинг армиядан қайтишимни кутмагансан-да. Мана, менинг ҳозир уч ўғлим бор, – деди у мактаниб.

– Ҳа, яхши, – деди Хусния атайин, қочиримни тушуниб.

Бу жавобдан Исмат ғурурланиб кетдими ё ҳазил қилиб юрагининг тубида чигалланиб ётган аламини бир оз бўлсада ёзгиси келдими, ҳар ҳолда ортига ўгирилиб гап қотди:

– Ҳой, биласанми, жўжанинг қанақа бўлиши хўрозга боғлиқ бўлади, – деди у беўхшов кулиб.

Лекин Хусния у кутганидек жавоб қайтармади.

– Ҳе, ҳазилингиз қурсин, йўлингизга қаранг, – деб қўя қолди.

Исмат бир оз жим кетди. Лекин негадир бундай «имконият»ни қўлдан бой бергиси келмасди.

– Хусния, – деди у синиқ оҳангда биринчи муҳаббатининг қўйнига қўл солиб кўриш мақсадида. – Билсанг, сени ҳалиям яхши кўраман.

– Суюлмай ўлинг...

Исмат Хусниянинг тилла узукли қўлини маҳкам ушлаб олди.

– Хусния. Кел, баъзан учрашиб турайлик. Ахир эринг қамокда бўлса...

Аёл қўлини тез тортиб олди.

– Қўйвор қўлимни, ифлос. Тўхтат машинагни!

– Вой-бў... Бўпти, кечир.

– Йўқ-йўқ!!! Бўлди, тўхтатинг машинани! – деди Хусния жон-жаҳди билан ўзини машинадан ташлаб юборадиган даражадаги важоҳати билан.

Машина бир четга тўхтади.

– Ҳа, бўпти. Энди ундай қилмайман, узр.

– Йўқ. Мен бу ёғига бошқа машинада кетаман. Бизнинг йўлимиз бошқа-бошқа, – деди аёл. Исмат жаҳлини яширмаган ҳолда шахд билан ура жўнади «Ҳе, машинанг билан кўшмозор бўл одам бўлмай...» – дея жавраб бошқа йўловчи машиналарга қўл кўтара бошлаганди, ўшанда.

Шу воқеадан сўнг орадан тўрт йил ўтиб кетди. Ниҳоят эри қамокдан қайтадиган бўлди. Энди бир биридан гўзал қизлари қатори очилиб-сочилиб юрса ҳам Исматга ўхшаш бетамиз эркаклар ҳирсланиб қорамайдиган бўлди.

Қамоқдан қайтган Абдукарим қизларининг бўйи-бастини кўриб танг қолди. Катта қизи 20, кичик қизи Паризода 15 ёшни қарши олгандилар. Ахир уларнинг жойи чикса бирин-кетин узатадиган бўлибдику. Аммо узатишнинг ўзи бўлмайди. Ахир ҳар бирига алоҳида сеп тайёрлаш, тўйга катта пул керак. Бунинг устига колхоз унга янги трактор бермади. Гаражнинг бир четида занглаб ётган, эҳтиёт қисмлари талон-тарож қилинган бир тракторни ўзи тузатиб олиш шарти билан беришди. Наиллож, оилакорига яраб турган сигирни ҳам сотишга тўғри келди... Трактор ниҳоят юрди, лекин унга аккумулятор сотиб олишга қурби етмади. “Аккумулятор бўлиши шартми? Ундан кўра уй олдига, иннайкейин, дала шийпонга дўнг тепалар қиламан-да, ўт олдириб кетавераман”, дея кўнгилидан ўтказди Абдукарим. Шундай қилди ҳам.

Жонсарак Ҳусния қизларига одоб-ахлоқдан ҳам яхши тарбия берди. Оталарининг бир куни “кутулиб” келиши, сўнгра оилалари бут бўлиб яхши ҳаёт кечиришлари, уларни яхши-яхши жойларга узатиш орзуси билан яшади. У қизларининг ҳар бир эркаликлари, илтимослари, сўровларига фақат “Даданг келсинлар, ҳаммаси яхши бўлади, сабр қил, болам” деб тинчлантиришга одатлангани учунми, қизлар ҳам отасини муқаддас инсон тимсолида кўришар, йўлларига нигорон бўлишарди.

– Отангиз яхши одам. Уни ноҳақ қамашди. Қайтиб келсинлар, асло қамоқ ҳақида оғиз оча кўрманглар, – дер эди доим она қизларига. Лекин баъзан қизларининг етилиб турган бўйи-бастини, қадди-қоматини кўриб чуқур ўйга толарди. “Бу қизларни қандай қилиб жой-жойига узатарканмиз. Ахир ҳеч вақомиз бўлмаса, аранг тирикчилик қилаётган бўлсак...” У ўйлаб ўйига етолмас, қиз чиқараётган, тўй қилаётганларни кўриб ҳавас қилар, ичини ит тирнарди. Айниқса бозор ва савдо расталарини оралаганида ҳар бир буюм кўзига қизлари учун сеп бўлиб кўринаверарди. Шу туфайлими, иложи борица бундай жойларни ораламасликка ҳаракат қиларди.

У ўз сепидаги қўйлақликларини ҳам тикиб битирди. Катта қизига атаб тиктирилган қўйлақлар қўлма-қўл бўлиб тўрттала қиз ҳам кийиб чиқишар, кўча-куйда кийишга бир сидра кийимгина ҳаммаси учун асқотарди. Шунинг учун бозор-ўчарга харажат учун борилганида Ҳусния ўзи билан фақат бир қизинигина олиб борарди, холос...

Мана эри қамоқдан қайтди-ю лекин оиланинг молиявий аҳволи ўнганмади, аксинча, кунларига яраб турган сигирларидан айрилишди. Колхоздан оладиган маошлари урвоқ ҳам бўлмасди. Фақат пахта қаторларига ишлов беришга мосланган трактордан қанақаям даромад келтирарди? Бунинг устига қизларини сўраб, совчилар эшик қоқа бошлашди. Баъзилари илгари ҳам келишган, лекин Ҳусния аввало эрининг эсон-омон қайтиб келишини рўқач қилиб уларни қайтариб юбораверганди. Энди нима дейди? Ахир Озоданинг ёши 20 дан ўтиб қолдику. Ундан ҳам кўра кўпроқ Хонзодани сўрашяпти...

Эр-хотиннинг дамлари ичига тушиб, бошлари котиб юравердилар. Ўзининг наshawонлигидан сиқилган Абдукарим энди ичадиган одат чиқарди. Ўзи мўмин-қобил, беозор йигит, лекин ичиб олса, ғирт беъмани аҳмоққа айланар, бўлар-бўлмасга жанжал чиқараверарди. Эртаси соғ пайтида эса, бўлган ишларни бутунлай ёдидан чиқариб, қўйдаи ювош тортиб ишига чиқиб кетаверар, аммо тунда яна ичиб, ачиб-сасиб, гандираклаб кириб келар ва аламини хотинидан оларди. Қизлар эса уни кўриб тум-тарақай қочишарди.

...Энди Ҳусниянинг аввалги изтироблари ёнига яна бир изтироб, сўнган шахло кўзларининг атрофига ва баданига кўм-кўк моматалоқ излар ҳам қўшила бошлади. Чунки оилада буқадек кутурган маст эрни жиловлаб, уни «қозиғига боғлаб» қўядиган бошқа эркак зоти йўқ эди-да. Ўткинчи муштларнинг зарби тўсатдан қизларидан бирига тушиб қолишидан аёл жуда ҳам чўчир ва ота кириб келгани замониёқ уларга «Қоч! Уйга кириб кет» дея имлаб, “ёв”га қарши мардонавор пешвоз чиқарди. Ҳусниянинг куйиб-пишиб қиладиган панд-насихатлари ношуд эрининг у қулоғидан кириб бунисидан чиқиб кетаверарди. Тўғри, унинг пули йўқ эди, лекин маҳалла дўкандори ҳаммасини қарз дафтарига ёзиб қўяверарди. Аммо қарз-ҳаволанинг ҳам ўз меъёри ва бир кун сўроқ-жавоби бўладида, албатта.

Кунлардан бирида Абдукаримнинг бир синфдоши тўй қилиб, қизини чиқарди. Синфдоши Мамасоли шаҳарда аллақайси қурилиш ташкилотида катта лавозимда ишларди. У синфдошларни тўйдан бир кун аввал алоҳида зиёфатга чақирди. Баъзилар Абдукаримнинг «феъли»дан хабардор бўлсада, билмайдиганлар ҳам йўқ эмасди. Шу туфайли синфдошларини кўпдан буён соғинганиданми ёки бир оз бўлсада турмуш ташвишларидан ҳоли бўлгиси келдими, ҳар ҳолда кетма-кет қуйилаётган арокни сувдек ичаверди. Яхши гурунг бўлди. Синфдошлари билан жанжаллашишни асло хаёлига ҳам келтирмади.

Бир пайт куёв томондан келиннинг юкини олиб кетиш учун «Камаз» машинаси келганини айтиб қолишди. Машинада фақат иккита куёвжўра йигит келганмиш, холос. Лекин юк, яъни келиннинг сепи бир дунё экан. Уларни юклаш икки йигитга оғирлик қиларди.

– Йигитлар юринглар, куёв жўраларга бир қарашиб юборайлик, – деб қолди шу пайт Адҳам исмли жўрабошилари.

Хаммалари даст ўринларидан туришди ва аввало гарнитура-мебеллар, сандиғу анжомларни юклай бошлашди. Ароқнинг таъсирими, ҳаво иссиқмиди ёки юкнинг кўплигиданми ташийвериб терлаб-пишишди. Машина лиммо-лим тўлди. Абдукаримнинг эса, эси оғиб қолаёзди. «Наҳотки бир қизга шунча сеп? Менда ахир улар тўртта-ку! Ҳали гарнитур тугул бир қизимизга кўрпалик ҳам ололганимиз йўқ» Унинг кайфияти тушиб кетди. Гурунг, гап-сўзлар энди қулоғига кирмай қолди. Алаmidан текин арокни ичаверди, газак ҳам қилмади...

Бир пайт Аҳмад исмли ўртоғи кутилмаганда «Мана энди, тўй қилиш навбати, худо-хохласа Абдукаримга!» деб қолди. «Ўзимиз мана шундай хизматда бўламизда жўра. Бу ёғини бошлайвер, кўркма – деди у самимий алжираб. Бироқ бу гап Абдукаримнинг нафсониятига тегиб кетди ва тўсатдан бориб унинг ёқасидан олди: «Вей бола!... Мен билан ишинг бўлмасин, билдингми! Қизларимни эрга бераманми, ёстик қиламанми, бу менинг иш-шим!» – дея ноўрин шовқин кўтара бошлади. Бирор нохушлик чиқиши мумкинлигини сезган жўрабоши уни бир четга мажбур етаклади.

– Ҳой, қўйвор-ей!.. Қаёққа мени судраяпсан?

– Ичкарига кириб дамнингни ол. Кўп ичиб қўйибсан, – деди Адҳам паст келиб.

– Ич-чаманда. Тўй бўлганидан кейин ичиш керак-да!

– Йўқ, тўй эртага. Эртага келасан. Яхшиси ҳозир уйингга кет.

– Н-нима?! Сен мени ҳайдаяпсанми, ҳали?!

– Йўқ. Бўлмаса ҳозир бирортасига айтаман, олиб бориб кўяди.

– Ўзим кетавераман. Нима мен сенга ногиронмидим. Мана қара, икки оёғим соппа-соғ, – деди у оёқларини кўрсатиб шанғиллаб.

– Бўпти, соғ бўл доим. Энди тўғри уйингга бор.

Абдукарим ҳар ҳолда итоат қилди ва гандириклаб кета бошлади. Бир оз юргач, ортига қараб яна жавради:

– Ҳой Адҳам, Аҳмадга айтиб қўй, бошқа менга ақл ўргатмасин. Қизларимни нима қилишни ўзим биламан, – деди у кўксини муштлаб.

– Хўп-хўп, бор энди, – деди Адҳамнинг чиндан ғаши келиб.

Абдукарим гандириклай-гандириклай ниҳоят маҳалласининг бошидаги «қадрдон» савдо дўкони олдига етиб олди. У йўл-йўлакай ўзича ғўлдираб, Аҳмадни сўкиб, ўтган-кетганнинг ортидан алжиб келаверди ва тўғри дўконга кириб сотувчи йигитга буюрди:

– Қуй ароғдан! Хе, онасини!... – дея болахонадор сўкиниб қўйди у.

Дўконда бир неча хотин-халажлар бор эди. Улар «Вой ўлай!» – дея тезда бу ерни тарқ этишди.

– Ҳуснияга ҳайронман. Мундоқ эрини тийиб олмайди-а! – деди аёллардан бири норози бўлиб.

Дўкончи Асрорнинг ҳам Абдукаримнинг бу қилигидан жаҳли чикди. Бу сур маст одамни қандай қилиб чиқариб юборишга чора излади. Унга яхши муомала қилиб кўрди:

– Абдукарим ака, боринг, уйингизга кетинг.

– Нима, сен ҳам мени ҳайдаяпсанми?!

– Йўқ. Ғирт мастсиз, участковой кўрса олиб кетиб қолади.

– Хе сени ўша, мелисангни қараю. Нима, мени улардан кўрқади дейсанми? – деди Абдукарим кўксини муштлаб.

Асрорнинг унинг турмада ўтириб чиққанини ёдига олиб, ўйламай гапириб қўйганидан афсусланган бўлсада, эътибор бермай ўз иши билан банд бўлди.

– Бўпти 100 грамм қўй, кетаман... – деди Абдукарим бироздан сўнг ҳовуридан тушиб.

– Уф-ф. Ўзи қарзингиз кўпайиб кетдику, ака, – деди дўкондор гаплашишнинг истамай.

– Нима, сен миннат қилаяпсанми, ҳали?!

– Йўқ... Пулини аввал тўлаб қўйинг, деяпман. Ахир мен ҳам буни сотиб олиб келаманда.

– Биламан, сенларнинг қанақа қилиб олиб келишингни! Нима мени пули йўқ, деб ўйлайсанми? – дея ўшқирди у ва чўнтакини ковлаштириб тўй бошининг қўлига қистириш учун хотинидан олган пулини тахта тўсиқ устига “тақ” этказиб ташлади. Хусния бу пулни қўшни қишлоққа бориб, қайси бир бой хотиннинг гиламларини ювиб бергани эвазига топган эди. У эри синфдошининг тўйига кетаётганидан хурсанд бўлиб «Илоҳим бизни ҳам ўшанақа тўйларга етказсин», – дея ҳамма йиққанини олиб чиқиб берган, аммо пул эгасига «етиб бормаганди».

...Асрор «хайрият» дегандек пулни олдида тез-тез уни санаб, стаканга ароқ қўйиб узатди.

– Беш мартасидан узилдингиз ака.

– Тўрт мартасидан де, – дея Абдукарим ароқни қултиллашиб ичиб юборди.

– Йўқ бу ерда кўп.

– Кўп бўлса яна битта қуй, кейин расчёт.

– Хўп-хўп, лекин тўғри уйингизга бориб ётинг. Кўрганларнинг кўзига хунук кўринманг. Ҳар ҳолда қизларингиз...

– Қизларимга тил теккизма, аҳмоқ! – дея пештахта устига бир мушт туширди ва қуйилган ароқни бир кўтаришда сипқорди-да, газак ҳам қилмай дўкондан отилиб чиқиб кетди. Асрор бўзрайиб қолаверди «Хе, алкаш, – деди у жаҳли чиқиб ортидан. – Хурмачангга сиғса ичгин-да».

Чайқалиб кетаётган Абдукаримнинг кўзига дунё алғов-далғов кўрина бошлади. Гўё ҳамма уни қўлини бигиз қилиб кўрсатаётгандек, устидан кулаётгандек туюлаверди ва шу қуйи дўнг тепага қўйилган тракторигача аранг етиб олди. Тракторнинг олд тумшугига суяниб бир оз чайқалиб турди. Трактори ҳам уни гўё тергамоқчи бўлгаётгандек, назарида қовоғи солиқдек туюлди. Бундан ҳам жаҳли чикди ва резина ғилдиракларига қараб бир-икки яхшилаб тегиб қўйди. Лекин трактор «ғинг» демади. Унинг ўрнига ҳозир хотини бўлганидами, «Войдод!» деб маҳаллани бошига кўтарган бўлармиди. Хотини ёдига тушди: ҳозир уйга киради-да, қизларни кўп тукқани учун бошлаб уни таъзирини беради...

Мана шундай беъмани алпоқ-чалпоқ хаёлларга берилиб, ғудраниб-сўкиниб уйи томон яқинлашди. Бу маҳалда алоҳида қурилган меҳмонхона биниси ичкарасидан шўх мусика садолари янграб чиқмоқда эди. Дадасининг бир аҳволда тўйдан барвақт қайтиб келишидан беҳабар бўлган қизлар қўшнининг магнитофонини опчиқиб, овозини баралла қўйганларича вақтичоғлик қилмоқда эдилар. Ёшлик сурури уларни «маст» қилган, чиройли қоматлари, ишваю ноз қарашларини ўзаро бир-бирларига кўз-кўз қилиб хиром айламоқда эдилар. Лекин қизларнинг афт-башаралари беўхшов эди. Гулзода дам олиш кунидан фойдаланиб журналларнинг бирида ўқиган юзнинг терисини парвариш қилувчи

шифобахш юз ниқоби қоришмасини тайёрлаган эди. Ҳар бир қиз қатик аралаштириб тайёрланган мазкур қоришмани юзларига чаплаб олишгани туфайли масхарабозларга ўхшаб қолишган ва бу ҳам ёшларга ўзгача завқ бағишлайётган эди.

Хусния эса бу пайтда ўз уйида қўшиқ хиргойи қилиб, ширин орзулар оғушида эрининг шимиға ямоқ тикмоқда эди. Эшитилаётган мусиқа садолари унга ҳам завқ бераётганди. Қизларига базм қилишга ўзи рухсат берди. Нима бўпти? Ахир улар сиқилиб кетишди-да. Уйда на телевизор бор ё бирор кўнгилочар нарса... «Кўшнининг магнитофони бор бўлсин. Бирам яхши қўшиқлари кўп эканки. Қизларим бугун бир дам олишсин. Дадалари ҳам, худо хоҳласа синфдош ўртоғининг тўйидан ўзига келиб қайтади. Қизларини чиқариш кераклигини ўйлаб, ишқилиб инсофга келиб қолса ажабмас» деган ўй-хаёллар ўтарди кўнглидан.

Бироқ ҳаммаси бошқача тус олди. Ҳовлисида бир аҳволда пайдо бўлган Абдукаримнинг базму жамшид садоларидан эсхонаси чиқаёзди. Аввалига нима қиларини билмай меҳмонхона олдида у ёқдан бу ёққа кўшнининг итидай тентираб юрган бўлди. Гўё «Сиз бизга тўй қилмасангиз, биз қиламиз!» дея масхара қилаётгандай қизлари қий-чув солиб, қарсақ чалиб, «хая-хая» билан ўйинни баттар авж олдиришди.

– Мен сенларга ўйин қилишни кўрсатиб қўяман ҳозир! – деди у ғижиниб ва атрофга олазарак қаради. Кўзлари қонга тўлди. Агар шу тобда ойболта кўринганидами, у эшикни бузиб киришга ва ўша магнитофонниям, ўйинга тушаётганларниям бурдалаб чопиб ташлашга гўёки тайёрдек эди. Лекин Худо асради. Яхшики, бундай ўткир қуроллар кўринмади, балки тракторидан орттирган соляркани қуйиб қўядиган усти очик бочкага кўзи тушди ва ҳеч иккиланиб ўтирмай унга челақни ботириб олиб меҳмонхонанинг эшик ва деворларига қўллаб сеп бошлади.

– Сенларга ҳали базми-жамшид қилишни кўрсатиб қўяман!... – дея тинимсиз гудранарди у. Афсуски, бу маҳалда қизлар ҳам, ичкаридаги Хусния ҳам Абдукаримнинг жирканч ҳаракатидан ҳамон беҳабар эдилар. Мусиқа садолари кучайтирувчи мослама ёрдамида янада жарангдор оҳанг берар, худди тўйлардагидек эди...

...Кўп ўтмай маҳалла осмонини қора қуюқ тутун қоплай бошлади. Ўт меҳмонхона ёнидаги уюб қўйилган эски ғўзапоя ғарамида айникса аланга олди ва кўз очиб юмгунча айвон томига босиб қўйилган қуруқ ҳашаққа илашиб баттар авж олди.

Абдукарим мусиқага монанд рақс қила бошлаган уй томидаги аланганинг ёлқинларига дастлаб лол бўлиб қараб қолди. Шиферлар тарақлаб отила бошлади ва уларнинг бир бўлаги бошига келиб тушди. У йиқилди. Йиқилган маҳали ёнаётган айвон томининг ёғочлари уйнинг олд томонига ағанади. Бу билан кириш эшиги гўё маҳкамлаб қўйилди.

...Шиферларнинг тарақлаши ва қичкирик овозидан чўчиб тушган Хусния ташқарига отилди. Лекин аҳволни кўриб эси оғиб қолгандек алфозда фарёд сола бошлади.

– Войдод, ким бор! Ёрдам беринглар! – дея у ўзини ўт ичига ташламоқчи бўлди. Лекин ўзига келган эри унинг этагидан маҳкам тутиб қолди:

– Сен қаёққа, аҳмоқ?!

– Вой қўйворинг. Қизларимни кутқаринг! Ахир улар ёниб кетадику! – дея маст эрининг юзини шапатилай бошлади. Бу маҳалда тутунни кўриб ёрдамга шайланган қўшнилари чопиб келишди. «У ерда қизлар бор...!» – деди Хусния ва ўзидан кетиб йиқилди. Шундагина Абдукарим ўзининг қилиб қўйган ишини англагандай бўлди ва шердек наъра тортиб ўзини ёнаётган уйга томон урди. Бу маҳалда уй ичкараси ҳам ёнаётган, кичик қизи Паризода дераза панжарасига осилиб, дод солаётган, яна бирови эса, эшикни очишга уринаётганди. Мусиқа садолари ҳамон авжида бўлиб, уни ўчириш ҳозирча ҳеч кимнинг ҳаёлига келмаганди. Ҳадемай у ўз-ўзидан ўчиб қолди. Бу пайтда ҳовлида одамлар тўлиб кетди. Ичкаридаги қизларнинг ҳаммаси олиб чиқилди. Оғиррок қуйган иккитаси беҳуш эди. Ҳаммаларининг баданлари ва у ер-бу ерлари қуйганди.

Хадемай ўт ўчирувчи машина ва «тез ёрдам» ҳам етиб келди. Ўтнинг қўшни уйларга ўтиб кетиш хавфи бартараф қилинди. Хусниянинг юзи мурдадек оқариб кетган ва гапиришга ҳам тили айланмай қолганди. Абдукаримнинг ҳам қўли ва юзига олов тафти урган, беҳуш қизларини ўзи топиб олиб чиққанди.

Қизлар «тез ёрдам» машинасига солиб олиб кетилди. Улар билан онаси ҳам кетди.

– Ўт нимадан чиқди? – деб сўради ўт ўчирувчилар сардори.

– Билмасам. Тўйдан келсам ёнаётган экан – деди Абдукарим ерга қараб.

– Ҳали ҳаммасини аниқлаймиз. Прокуратурадан ҳам ҳозир одам келади. Сизлар фақат тўғриси айтинглар.

– Атайлаб биров ёкмагандир, – деди қўшнилари Ахлиддин исмли йигит.

– Ҳа, душманингиз бўлмаса керак, албатта. Унда электрданми, газданми, аниқлашимиз керак.

Шундай қилиб Абдукаримнинг хонадониди ёнган сабабларини аниқлаш мақсадида тергов-суриштирув ишлари бошланди. Шу нарса аниқ эдики, мабодо Абдукаримнинг атайин ўзи ўт қуйиб юборгани аниқланса, қолаверса, унинг қамоқда бўлиб келгани ҳам ҳисобга олинса, албатта уни яна узоқ муддатли қатъий тартибдаги қамоқ кутарди.

Хусния бу ҳақида биларди. Шунинг учун юраги шувиллаб кетди. «Наҳотки яна қизлари отасиз қолишса... Йўқ-йўқ, улар тез орада тузалиб чиқишади. Мастликда у бир аҳмоқлик қилиб қўйди-да. Лекин бу ишни ўзи тан олмаса ким ҳам уни айбларди. Ахир ҳеч қандай гувоҳ йўқ-ку! У асло тан олмаслиги керак, йўқса отасиз тўртала қизнинг аҳволи нима кечади?!».

Хусния қўйдек ювош тортиб қолган эрини бир четга тортди:

– Дадаси, аҳмоқликни қилиб бўлдингиз, энди кўзингизни очинг. «Ўтти мастликда билмай ёқиб юбордим» деб асло гапира кўрманг. Сизни яна қамаб қўйишади. Унда мен нима қиламан? Эркак бўлганингиздан кейин араванинг бир томонини тортинг-да. – деди аёл илк бор эрининг кўзига тик боқиб.

– ...Мени кечир, хотин. Энди оғзимга олмайман. Лекин қизлар мен қилганимни билишса нима бўлади?

– Қизлардан асло хавотир олманг. Улар сизни яхши кўришади, сизни тўғри тушунишади. Улар билан ўзим гаплашаман. Фақат терговчига ўзингиз туриб беринг, илтимос.

– Хўп... Сен қизлардан хабар ол. Мен колхоз омборига бориб келай. Ёрдамга бир қоп ун билан икки қоп буғдой беришаркан, – деди Абдукарим.

– Борақолинг, дадаси – деди Хусния ва пиқиллаб йиғлаб юборди.

Абдукарим оғир хўрсиниб қўйди, касалхонадан чиқиб кетди.

Бирданига келган фалокат Хуснияни батамом чўктириб қўйди. Йиғлайвериш ҳолдан тойди. Шифокорлар дастлаб аёлни қизларининг ёнига қўйишмади. У ялиниб — ёлворди, «дод» деб фарёд чекди, бўлмади.

– Нега мени қўймайсизлар. Қизларимни кўришим керак-ку, ахир – дея нола қиларди аёл бошини чангаллаб.

Бош шифокор Қосим Алиевич унинг елкасига ҳамдардлик билдириб қўлини қўйди.

– Бизни тўғри тушининг, опа. Сиз ҳозир «стресс» ҳолатидасиз. Ўзингизни қўлга олинг. Аюҳаннос солган билан энди фойдаси йўқ. Қизларингиз бу ҳаракатингиздан баттар эзилишади. Ҳозир уларга тинчлик керак.

Шундан сўнг у бир ҳамширага Хуснияга тинчлантирувчи укол қилишни буюрди.

– Бу опа ўзларига келиб олганидан сўнг қизларининг ёнидан жой қилиб берарсиз. Қон босимларини ҳам текшириб турунг.

– Хўп бўлади, Қосим Алиевич, – деди ҳамшира қиз итоатгўйлик билан.

– Тушундингизми, опажон – деди у яна Хуснияга мурожаат қилиб. – Сиз қизларингизга руҳан далда бўлишингиз керак. Ўзингизни эркакдек тутинг, жасоратли бўлинг, илтимос. Худо хоҳласа қизларингизга унчалик шикаст етмаган. Тез орада

кўрмагандай бўлиб кетишади. Яхшиям юзларига маска суртиб олишган экан, ҳеч нима қилмабди. Тутундан бир оз заҳарланиш бор. Лекин бу тезда ўтиб кетади.

Хусния қизлари ётган палатага кириб борди. Қизлар тўртта кроватда қатор бўлиб ётишар, лекин руҳан тетик эдилар. Биринчи кроватда Паризода ётарди. У оғирроқ куйганди. Бу ўша, дераза панжарасини очишга уринган ва унинг тирқишидан ганграб турган дадасига кўзи тушиб қичқирган қиз эди. У онасидан оҳиста сўрашга ботинди:

– Буни дадам қилдиларми? – деб сўради у Хусниянинг кулоғига оҳиста шивирлаб.

– Э, йўқ! Ҳеч ҳам унақамас. Хаёлингдан чиқариб ташла бу гапни, – дея қизини урушиб берди аёл. Лекин кўнглида «Демак улар билишади...» деган ўй келди.

– Қизларим, – деди она йиғламсираб. Лекин бош шифокорнинг «Ўзингизни эркакдек тутинг» деган гапи хаёлига “ярқ” этиб келиб жиддийлашади. – Ҳадемай ҳаммаларинг яхши бўп кетасизлар. Оталаринг сизларни жуда яхши кўради. Ўт балоси қаердан чиқди билмадик, аниқлашяпти. Лекин сизлар асло отангизни айбламанглар. Уни бир марта ноҳақ қамашганида қанақа аҳволга тушиб, қийинчилик кўрганимизни эсланглар. Нима бўлсаям у сизларнинг оталаринг. Уни авайлаб-асрашимиз керак. Унинг маст келганини кўрмадинглар, хўпми? Бўлмаса яна қамоққа олиб кетишлари мумкин. Бир марта қамалиб чиққан одамни аяб ўтиришмайди.

Қизлар бараварига “Хўп” дейишди.

– Ойижон, кипятильник эсимиздан чиқиб қолган бўлса керакда, – деди шу пайт Паризода атайин.

– Йўқ. Дазмол. Биз ўйин билан бўлиб, уни унутиб қўйган бўлсак керак, – деди Хонзода.

– Ҳаммамизнинг гапимиз бир хил бўлса, отамизни ҳеч нима қилишолмайди – деди Гулзода жиддий.

– Сен нима дейсан, қизим? – деб сўради Хусния Озодадан.

– Тўғри, шунақа бўлганди, – деди Озода пешонасини тириштириб. Хусния хурсандликдан кўзларига ёш олди ва бориб бемор қизларнинг юзларидан бир-бир ўпиб, ўпиб бўлмайдиганини эса бошини силаб чиқди.

Шундай қилиб Абдукарим қонун олдида қилмиши учун жазоланмади. Бир ҳафта ўтгач эса, ҳеч нима бўлмагандек яна ўз ишига бориб, дўнг тепадан тракторини ғириллатиб юрғизиб ишлайверди. Ҳақиқатни эса ҳеч ким билмай қолаверди. Бироқ...

Жазирама кунларнинг бири эди. ўўза қатор ораларига охириги ишлов берилаётганди. Абдукарим тушликкача аранг чидади. Қорни ўлгудай очикди. Хотини қизлари билан касалхонада бўлгани учун уйда овқат қилиб, нон ёпиб берадиган одам ҳам қолмаган, тушликда дала шийпонида бригадир Исмат келтирган ул-бул билан тамадди қилиб олар, кечки пайт эса, дўкондан бўлка нон олиб кетиб уни шакар чойга бўктириб еб юрарди.

Одатда далачилар тушликдан сўнг кун тафти қайтгунга қадар соя-салқин жойларда бир зум мизғиб олишади. Абдукарим эса доим шундоқ трактори турган дўнг тепа тўғрисидаги сўлим тол тагида пинакка кетарди. Уйдаги алғов-далғов ташвишлар, тергов сўроқ-саволлари фикри-ёдини чулғаб олгани, қолаверса, қилиб қўйган бемаъни иши, қизларининг эндиги тақдирини ўйлаб тунлари мижжа қоқмай чиқарди. Бугун эса қизларининг анчагина дуруст эканликлари тўғрисидаги хабардан, яъни уларнинг оталарини ҳимоя қилганликларидан ҳам хурсанд бўлиб, ҳам кўнгли хотиржам бўлганиданми ёки дала шабодасининг оромбахш ифори элитдими, ҳар ҳолда қаттиқ уйқуга кетди. Офтоб нури тушиб қолмаслиги ва ортиқча шовқин безовта қилмаслиги учун атайин кулоғига пахта тикиб, кўзини пешонаси аралаш оқ рўмоли билан боғлаб олиб, бемалол хуррак ота бошлади.

Ким билади ер силкиндими ёки мушук-пушук трактор кабинасига ивирсиб чиқиб “холостой” ричагига тегиб кетдими, ҳар ҳолда кутилмаган фалокат юз берди: трактор овоз чиқармагани ҳолда ўз-ўзидан тепаликдан пастлик томон ғизиллаб юриб кетди ва тўғри Абдукаримнинг устига бостириб борди. «Ғазабланган» тракторнинг олд ғилдираклари

дастлаб тракторчининг оёқларини болдиридан эзиб ўтган маҳали унинг соҳиби чўчиб уйғониб қарахтланиб қолди, то нима гаплигини англаб олгунича бўлмай улкан орқа ғилдираклари унинг тиззаларини ҳам мажаклаб, «Мана бўлмаса!» дегандек эзгилаганча устида тўхтаб туриб қолди. Оғриқ азобидан оғир инграган Абдукарим ўзидан кетди...

Бу пайтда яхшики сувчи Хўжамқўл ака шу томонга қараб келаётганди, узокдан тракторнинг юрганини кўрди. Лекин кабинада ҳеч ким кўринмасди. Одатда тракторчи уни дўнгликдан тушаётгандаёқ моторини ўт олдирадди. Бу сафар негадир ундай бўлмади. “Оббо, Абдукаримей, қўл тормозини бўш қўйиб ўзи бирор ёққа кетган шекилли-да. Хай-хай шунақа маҳалда йўлида одам бўлишидан худонинг ўзи асрасин” деб қўйди сувчи хаёлан. Лекин кўзлари ғилдирак ёнидаги оқ рўмолга тушиб, юраги “шувв” этиб кетди ва елкасидаги кетмонни бир четга отида, илдам чопиб кетди.

Кўп ўтмай Хўжамқўл ака дахшатли манзара устидан чиқиб танг қолди. Абдукаримни жонҳолатда тортиб кўрди. Лекин улкан ғилдирак уни “қўйиб юборгиси” келмасди. Шунинг учун “Ҳой, ким бор?! Ёрдам беринглар!” дея қичқира бошлади. Тезликда беш-олти нафар тушлик қилиб ўтирган дала дехконлари чопиб келишди. Тракторнинг олд ғилдираклари ариқ ичига тушиб қолганди. Уни итариб чиқаришга кўп уриндилар. Эплаб бўлмади. Юрғизай дейишса аккумулятори йўқ, ўт олмайди. Кимдир бошқа трактор айтиб келгани, бошқа биров эса, мотоциклда “тез ёрдам” чакиргани шошилди.

...Тракторни бошқа трактор билан судраб тортишди. Абдукаримни “тез ёрдам” олиб кетди. Ҳусниянинг оиласида “бешинчи кроват” пайдо бўлди. Бу фалокат зарбидан Ҳусниянинг ҳам “олтинчи кроват”га ётиб қолиш хавфи туғилди. Лекин аёл бу пайтда ётиб қолиши мумкин эмаслигини ҳаммасига сабр-бардош бериш кераклигини англади. Қон босими ошиб кетган бўлсада, эри ва қизлари атрофида жонсарақ бўлиб парвона бўлди. Ниҳоят бир ҳафталардан сўнг Абдукарим ўзига келди. Лекин унга оёқларини зудлик билан кесиш кераклигини айтишди. Ундан розилиги сўралди. У албатта рози бўлмади.

Ҳусния бошини яна чангаллаб ўтириб қолди. Қосим Алиевич уни яна тинчлантирмоқчи бўлди. Бироқ Ҳусния бу сафар йиғламади. У бош шифокорни ҳайрон қолдириб унинг кўзларига она товукдай вазоҳат билан бокди.

– Тўғриси айтинг, кесмаса бўлмайдими?

Доктор жавоб ўрнига чуқур хўрсиниб қўйди. Бу унинг «иложи йўқ» дегани эди. У аёлни елкасига қўлини қўйганича негадир узок туриб қолди. Ҳусния ҳаммасини тушунди. Демак, тақдирга тан беришга тўғри келади.

– Сабрли бўлинг, – деди Қосим Алиевич ниҳоят тилга кириб.

Ҳусния эрининг олдига минг ички изтироб ила кириб келди.

– Дадаси, тузукмисиз? – дея аранг сўрай олди у.

– Сув бер...

Ҳусния совук чой қуйиб узатди.

– Қизлар тузукми? – деди Абдукарим ютоқиб.

– Ҳа, худога шукур.

– Мен яхшиман. Боравер, қизлар ёлғиз қолмасин.

– Рози бўлаверинг, жон дадаси. Қизларимиз учун сиз яшашингиз шарт. Уларнинг бахтли-тахтли бўлганини ўз кўзингиз билан кўришингиз керак. Бўлмаса ўлиб кетар экансиз, жон дадаси... Сизга ўзим қарайман, ўз боламдек кўраман...– деди Ҳусния ва йиғлаб юборди.

– Мени кечир хотин. Бундан кўра ўлиб кетганим афзал, – деди Абдукарим синиқ.

– Йўқ-йўқ. Ўлишга ҳаққингиз йўқ. Бизларни бундай аҳволга ташлаб кетманг. Бу номардлик бўлади-ку, ахир. Қанақа эркаксиз, ўзи?!

– Ҳа, тўғри, хотин. Ҳаммасига ўзим айбодорман. Мени худо жазолади...

– Энди қизларингиз учун яшашингиз керак. Улар олдидаги гуноҳингизни ювишингиз керак.

– Хўп. Дўхтирни чақир...

Хусния эрининг олдидан ранги бўзариб чиққани маҳали уни коридорда Ҳалима исмли ҳамшира қиз кутарди.

– Опажон, сизни йўқлаб қўшнилариңиз келишибди. Улар ташқарида кутиб туришибди. Манави рецептларда ҳар бир бемор учун тайин этилган дори-дармонлар рўйхати ёзилган. Уларни сотиб олиб келиб берсангиз. Биз ҳам борица амаллаяпмиз – деди Ҳалима ва Ҳусниянинг қалтираб турган қўлига бир талай қоғозларни тутқазди.

Ҳусниянинг эси оғаёзди: «Бунча дори-дармонга пулни қаердан оламан? Кимдан ёрдам сўрайман? Энди нима қиламан? Ахир бор-бутимдан айрилиб бўлдимку», – дея ўқинч билан хаёлга ботди аёл.

У қўшнилариңинг олдига бир аҳволда чиқиб келди. Уларнинг орасида Исматиңинг ҳам турганини кўриб ич-этини биров чимдиб олгандек ҳис қилди. «Энди сен кам эдиңг» дегандек ўткир нигоҳини бир қадаб олган бўлди.

– Мен қўшнилариңгни олиб келувдим. Фалокатда... Хизмат бўлса айтавер, – деди Исмат шоша-пиша ўзини оклаш учун.

– Қизим, сен фақат энди бардам бўл, – деди оқсоқол Икром ота.

– Кўргуликда, қаранг. Сабрли бўлиңг, ўртоқжон, – деди Лобархон ҳам. – Қизлариңгиз, хўжайиңгиз тузукми?

– Тузук. Раҳмат сизларга. Бекор овора бўлибсизларда, – деди Ҳусния ўзини қўлга олишга ҳаракат қилиб.

– Сенга худо сабр берсин, қизим. Биз ҳам қараб турмаймиз. Қўлимиздан келганича ёрдамимизни аямаймиз, – деди оқсоқол.

Бирга келганлар бу гапни тасдиқлашди. Шундан сўнгра улар беморларни кўриб чиқиш учун руҳсат сўрашди. Фақат Абдукаримнигина кўришга руҳсат беришди. Чунки куйган қизлариңинг ҳар хил беўхшов ҳолатда ётишлари бегоналариңинг киритмаслики тақозо қиларди. Қўшнилар Абдукаримдан хол-аҳвол сўраб ўтиришгани маҳал Исмат коридорга чиқди ва нариги палаталардан бириңинг олдига турган бош шифокорга кўзи тушди. Қосим Алиевич унинг узоқ қариндошларида эди. У Исматни илиқ қарши олди.

– Абдукаримни йўқлаб келувдик. У мениңг қўлимда механизатор бўлиб ишлайди. Қосимжон нима дейсиз, у яхши бўп кетармикан?

– Фақат ваҳима қилманг, Исмат ака. У киши бошқа трактор минолмайди, – деди доктор ва қулоғига оҳиста шипшиди, – ...Оёқлариңи кесмоқчимиз.

Исмат бир баҳя қотиб қолди. Қосим Алиевич ўз ишлари билан нари кетаркан, Исмат чуқур хаёлга ботган эди: «Ана тақдиру, мана азал. Эҳ, Абдукарим... Ўшанда севган қизимни тортиб олганиңгда қанчалик азоблангандим, сени қарғагандим. Мана оқибати...»

### ҲУСНИЯНИҢ ИСЁНИ

Эртаси Ҳусния қишлоққа, уйига қайтди. Ховли-жойи, товукларига қўни-қўшнилар қараб туришар, тунда чироқлариңи ёкиб қўйишарди. Бундан Ҳусниянинг ҳеч қандай хавотири йўқ эди. Мақсади — қолган қутган тилла тақинчоқлариңи сотиш, қариндош-уруғлардан ёрдам, қарз сўраб ва азиз одамларига керакли дори-дармонларни етказиб бериш, товуклардан сўйиб яхшироқ таомлар пишириб келиш эди.

У чиққан автобус чўл орқали ўтган текис ва равон йўлдан борар, кўринаётган далалар, шолизор, буғдойзорларга у бефарқ қарар, унинг фикри-хаёли оиласиңинг тақдирида эди. Шу маҳал олдиңги ўриндикда бобосиңи саволга тутиб ташқариңи томоша қилиб кетаётган болакайиңинг қўлидаги олмаси Ҳусниянинг этагига тушди. Шундагина унинг хаёли бўлиниб, олдига жилмайиб турган болакайга кўзи тушди. «Вой, бирам ширин бола эканки» деган хаёл ўтди унинг кўнглида ва олмасиңи узатди.

– Раҳмат, хола, – деди болакай миннатдор бўлиб ва яна бобосиңи сўроққа тутди. – Бобожон анувилар нима? – деб сўради у шоли пайкали бўйларига тутилган чайлаларни кўрсатиб.

– Чайла, – деб қўйди бобоси.

– У нима қилиб турибди?

- Одамлар яшашади. Ўша ерда тунаб шолига қарашади.
- Шоли нима?
- Шоли бу гуруч, палов дегани. У инсон учун зарур овқат ҳисобланади. Ундан яхши даромад олиш учун экишади. Лекин меҳнати жа оғир, ҳаммаям чидайвермайди, билдингми?
- Нимага оғир?
- Шоли сувда бўлади. Унга кўп сув керак. Шолини доим сув кечиб парвариш қилинади.
- Мазза экан. Ичида балиқчалар ҳам бўладими?
- Албатта бўлади-да, – деди мўйсафид кулиб.
- Хусниянинг ҳам юзига илк бор табассум югургандай бўлди.
- Бобожон, биз ҳам шоли экайлик.
- Эксак нима қилардинг?
- Мазза қилиб чўмилардим.
- Оббо сеней, – деди бобоси кулиб. Йўқ. Биз уни экмаймиз.
- Нега?
- Негаки, бунга муҳтожлигимиз йўқда.

Хусния шундагина шоли экилган бепоён шоли далаларига нигоҳ ташлади. Болакай бобосига кўрсатган чайлалардан бирига аҳамият берди. Ана, кимдир ўчоққа ўт ёкмоқда, кимлардир ер ичида ғимирлашмоқда. Мўйсафиднинг гапларини хаёлан такрорлади: «Ундан яхши даромад олиш учун экишади». Бу сўз аёлнинг миясига маҳкам ўрнашиб олгандек туюлди, хаёлидан кетмай қолди: «Ҳа. Нимадир қилишим керак. Бу аҳволда оиламиз хароб бўлади. Гадойдан ҳам баттар бўламиз... Қизларга сеп қилиш керак. Лекин доригаям, егани нонгаям пулимиз йўқ-ку. Ёрдам пуллари нияям бўларди... «Еяверсанг тоғ ҳам чидамайди» дейишади. Нима қилсам экан?...».

Хусниянинг кўзларидан ёш думалади ва шу маҳзун ҳолатда қишлоғига етиб келиб қолгани англамай ҳам қолди.

Аёл қишлоқ кўчалари бўйлаб шошиб бораркан, ўтган-кетган ҳамқишлоқлари ундан хол-аҳвол сўрашарди. Бир маҳал Исматнинг машинаси кўринди. Хусния уни кўрмаганга олди, лекин Исмат ҳам тўхтаб ундан хол-аҳвол сўради.

- ...Раҳмат, яхши. – деди Хусния куруқ қилиб.
- Ма, манавини опқўй, – деди Исмат бир талай пул узатиб. – Мендан арзимас ёрдам.
- Йўқ. – дея кескин рад қилди аёл ва кета бошлади.
- Ҳой, тўхта. Ахир бу ёрдам пули... Ҳа хўп, тўхтагин гапим бор.
- Нима дейсиз?
- Шу... Нима десам экан, катта қизингни ўғлим Нодирга сўрамоқчийдик. Шунга нима дейсан?
- Нима. Устимиздан кулаяпсизми?
- Э йўғе. Гапим жиддий. Ўзинг тегмадинг. Ҳеч бўлмаса қизингни бер. Ахир, Нодир ҳам қизингни ёқтираркан. Ҳеч кимга кўнмаяпти. «Мажруҳ бўлсаям майли» деяптида. Сепинг ҳам керакмас. Никоҳ ўқитамизу...

Хусниянинг жаҳли чиқди ва Исматни жеркиб берди:

- Бас қилинг!
- Ахир эринг бошқа юрмас экан. Доктор айтди. Яримта одам билан энди қандай яшайсан?

Хусниянинг қўлидаги тугунчаси «тап» этиб ерга тушди. Ич-ичидан келаётган ғазаби ниҳоят юзига қалкиди. Гўёки қаршисида айёр тулки тургани учун она товукдай хурпайиб олганди:

- Йўқол, ярамас! Йўкса ҳозир сени ўлдираман! – деди аёл қичкириб ва қўлига дуч келган тошни олди.

Исмат эса кўркиб қочди. У машинасини ўт олдириб юргузаркан ойнасидан бошини чиқариб яна қичқирди:

– Ўйлаб кўр. Ногирон қизларингни энди ким ҳам оларди!...

Хусния тошни чангаллаганича машинанинг ортидан ғазаб билан қараб қолаверди. Лекин Исматнинг охирги гапи унинг қоқ юрагига ўкдай қадалди. У юрагини ушлаб тиззалаб қолди. Қўлидаги тош ерга тушди... Одамлар чопиб келиб уни ўрнидан турғазиди.

Орадан икки ой ўтди. Қизлар “қуйганлар” бўлимидан соғайиб чиқиб келишди. Яна бир ойдан сўнг оталарига ҳам уйга жавоб беришди. Унинг оёқлари сонидан олиб ташланган, тик турганида паканагина одамчага айланиб қолганди. Маҳалла-кўй, кўни-кўшнилари ва колхоз ҳам имконият даражасида ўз ёрдамларини аяшмади. Лекин бу ёрдамлар очдан ўлмаслик учунгина кифоя қиларди, холос. Ёнган уйни тиклаш, қизларни узатишга-чи? Бу ҳақида гап бўлиши ҳам мумкин эмасди. Ҳеч вақо йўқ ва бўлмаган ҳам эди. Ёрдамлар ҳам ҳар доим бўлавермайдику! Буёғига энди қандай қилиб яшаймиз?...

Бу ўй-фикрлар фақатгина Хусниянинг бошида айланиб, у тобора жонсарақ она товукқа ўхшаб борарди. “Оилани нима бўлсаям сақлаб қолишим, уни бу кўргиликлардан, бало-қазолардан эсон-омон қутқариб олишим керак. Бало-қазо нима? Бу йўқчилик, бу пулсизлик. Демак, зудлик билан пул топишнинг чорасини қилмоғим зарур. Йўқса, энди ҳаммамиз ҳалок бўламиз. Болаларим оч қолишади. Энди улар бешта...”

Хусния эри касалхонадан чиқиб келган ўша куни туни билан киприк қоқмади ва бомдод номозига сўфи азон чакира бошлагани ҳамона қаёққадир отланди.

– Қаёққа? – деб сўради эри алоҳида ётган жойидан бошини кўтариб.

Унинг ҳам мижжа қоқмагани овозининг тетиклигидан сезилиб турар, виждон азоби уни адои тамом қилганди.

– Ишим бор. Тез қайтаман. Дамингизни олаверинг.

Абдукаримнинг лаблари титради. У анчадан буён ўзини қийнаб келаётган саволни хотинига беришга аранг журъат қилди:

– Хусни..., энди нима қиламиз?

– Худо бир йўлга бошлар, – деди хотини ўзини хотиржам тутиб. Бу билан «Қўркманг, менинг ўз ўйлаб қўйган режаларим бор» демоқчидай эди.

– Мен бутунлай юра олмасамчи?...

– Наилож, – деди Хусния ўзини янада бепарво кўрсатиб, – пешонадагини кўраверамиз-да. Бундан баттари ҳам бўлиши мумкин эдику! Худога шукур, қизларимизнинг бахтига жонингиз омон қолди.

Абдукарим оғир хўрсиниб қўйди.

– Ахир сенга дардисар бўламанку!..

– Йўқ дадаси. Сиз хотиржам бўлинг. Яхши кунда ҳам, ёмон кунда ҳам бирга бўламиз. Фақат руҳингизни тушурманг. Сиз фарзандларимизнинг отасисиз. Сизсиз мен ҳеч нима қилолмайман.

– Раҳмат сенга. Боравер... – деди эри «тушунарли» деган маънода.

Ичкаридан чиқиб келган Хусния курк товукнинг безовта овозини эшитди. Сўнгра ундан хабар олиб қўйиш учун катаклар томон ўтди. «Исқот. Яна қўшнининг ити чиқибди, шекилли, – деди у хаёлан бир нимадан чўчиб, – ишқилиб жўжаларга тегмаяптимики?».

Хусния чўккалаб ўтириб, она товукни кузатганча хаёлга берилди. Оиласининг тақдирини ўйлайди. Ўзини ана шу жонсарақ товук ўрнига қўйиб кўрди. Кўп жиҳатлари айнан мос келишини қалбан ҳис қилди. Кўзларига беихтиёр ёш келди. Ҳаётида бўлиб ўтган нохушликларни бир-бир ёдига олди. Ҳа, у ҳаммасига бардош берди. Лекин юрагида армон бор, орзу-ҳавас бор, дард бор. У ана шу дарду ҳасратларини «култ-култ» дея ерларни жон-жаҳди билан титкилаётган ва норисида жўжаларига егулик топиб бераётган она товукқа тўкиб солгиси келди. Бўйи етган, гўзал ва латофатли, гўзал қизларини бир-

бир кўз олдига келтирди: Озода, Хонзода, Гулзода, Паризода ва ниҳоят «бешинчи фарзанди» – эри Абдукарим.

...Аёлнинг кўзларидаги ёш энди дувиллаб оқа бошлади, чаккасида маржон-маржон тер томчилари ҳам пайдо бўлди. Ич-ичидан оғир хўрсиниқ келди. Рўмолчасини олиб юз-кўзларини артди. «Нимаям қила олардим. Ишқилиб бу ёғи бахайр бўлсин» деб қўйди у ўз-ўзига. Она товук эса уни тушуниб хотиржам қилгандек қандайдир бўғиқ овоз чиқариб қўйди. Бу билан у «Хаммаси яхши бўлади, бардам бўл!» – дегандек туюлди. «Бечора товук озиб-тўзиб кетибди. Ҳар хил хавф-хатардан асраб, ниҳоят жўжаларини очиб чиқди-я. Нақ йигирматача. Мана, ҳаммасини бинойидек боқаяпти. Менчи? Наҳотки, мен тўрттагина норасида қизимни ўткинчи қийинчиликлардан асрай олмасам. Эрим ҳам энди қўлга қарам жон. Уларни ҳозирги оғир кунлардан олиб чиқиб кетиш, қизларни жойлаб, бахтли-тахтли қилиш энди менинг вазифам эмасми?» – дея ўз-ўзига хаёлан савол бераркан, товук ва жўжалар томон осиглиқ турган халтадан беихтиёр дон олиб сепа бошлади.

Кафтидаги мўъжаз бир сиқим донга қараб узок тикилиб қолди. Арпа дони. Автобусдаги мўйсафиднинг шоли ҳақидаги гапи ёдига тушди: «...Шолини етиштириш қийин. Лекин яхши даромад олса бўлади. – Демак, биз ҳам ер олиб, қаттиқ меҳнат қилсак, тез орада ўзимизни ўнглаб олишимиз мумкин эканда. Лекин аёл бошим билан қандок эплак олармикинман? Бу ёғи қизларимнинг бўйи етган, хўжайиним эса ногирон. Ҳар хил ёмон кўзлар бор...» – деди у пичирлаб.

Кўз олдига Исматнинг иршайиб турган чехраси келди... У аскарлик кийимида ҳарбий хизматдан қайтиб келган куни тасодифан йўлда учрашиб қолишганди. Озода қояскада, Хонзодага эса ҳомиладор эди ўшанда. Аскар йигит унинг ортидан бўзариб қолаверганди. У она-ватанни ҳимоя қилишдек бурчини ўтаб қайтиб келибдию, севгани болалик бўпти... «Бурч! – деди Ҳусния яна хаёлга берилиб. – Демак, мен ҳозир ўзимни аскарлардек тутишим, оиламни ҳимоя қилишим керак. Аскарликнинг ўз либоси бор. Бу унинг елкасидаги масъулиятдан далолат беради. Хўш, мен нимани кияман?».

Унинг нигоҳи катак устида ётган эрининг бир жуфт этигига тушди. «Энди уларнинг эрим учун кераги йўқ. Хўш, энди уни мен кийсам-чи?...».

Ҳусниянинг хаёлидан жўяли бир фикр «ярқ» этиб ўтгандай бўлди. «Албатта... Албатта шундай қиламан. Ахир эримнинг кийими кўпку... Шундай қиламан, эримнинг масъулиятини ўз елкамга оламан». Ҳусниянинг кўзлари порлаб кетди ва шиддат билан кўчага отилди.

Аёл кишлоқ гузари томон шошиб борар, хаёлан бир нималарни режалаштирмоқда эди. У гузардаги сартарошхона олдига келди. Сартарош йигит Аҳатжон ҳар куни дўконини барвақт очар ва ишни масжиддан қайтганларнинг соч-соқолини олишдан бошлашга одатланганди. Умуман олганда, кишлоқда ҳаёт жуда эрта жонланади. Узок далаларга кетувчи деҳқонлар сартарошхонага барвақт келишади. Лекин бу сафар бошқача бўлди. Бугун сартарош курсисига биринчи бўлиб Ҳусния ўтирди. Бу ҳолат албатта Аҳатжонни ажаблантирди. «Нима бало, бу аёлнинг томи кетганми? Жинни бўлиб қолдимикин?» – дея фикрлади у.

– Ие, ассалому-алайкум, хола. Келсинлар, – деди йигит ҳазилга йўйиб.

– Олиб ташланг!

– Нимани?

– Сочимни.

– Нимага?

– Сўраб нима қиласиз? – деди аёл рўмолини оҳиста ечиб. Унинг узун икки кокили курси орқасига дорнинг арқонидай осилиб тушди.

– Эсингиз жойидами ўзи, Ҳусни опа.

– Мен энди Ҳусни опангиз эмасман, бугундан бошлаб Ҳусни акангизман!

Сартарош йигит жиддий ўйланиб қолди. Аёлнинг бошига тушган ташвишларини эслади. “Тўғри, унга қийин. Лекин нима учун сочини олдиради?” – дея савол берди ўз-ўзига у.

– Олаверинг. Ҳаққингизни бераман.

– Унақа қилманг. Мени қийнаманг, опажон.

Хусния гўё курк товукдай хурпайди, важоҳатдан кўзлари қизара бошлади ва тошойна олдида турган қайчини шарт кўлига олдида, сартарошга қарата ўқталди.

– Олиб ташла, дедим сенга! – деди аёл кўзлари ёниб.

– Хўп-хўп. Ўзингизни босинг опажон, ие йўғе, акажон дедим-ку! Тагидан олайнми ё европача қилиб...

– Таги билан ол, дедим, - дея Хусния ва ўзи қайчи билан кокилларини тагидан ўзи «фирт», «фирт» этказиб кесиб-кесиб ташлай бошлади.

Сартарош аввал эсанкираб турди, сўнг электр машинкани олиб уни шириллатиб ишлатди. Бир оз яна иккиланиб турди-ю уни ўчириб қўйиб қўйди.

– Нима гап?! – деб сўради Хусния бетокат.

Аммо сартарош йигитнинг ҳаракатлари жиддий экани ва у Хуснияга ҳам бошқа мижозлари қатори яхши хизмат кўрсатишга бел боғлаганини сезиб аёлнинг кўнгли таскин топди.

– Мана ҳозир, – деди йигит ва оқ чойшабни одатдагидек, бир силкаб олгач, мижознинг олдида шошилмай яхшилаб тутди.

Хусния шундагина ўз аксини кўрди. Ойнада гўё бегона аёл тургандек туюлди. Ўзини таний олмади. Юзлари тиришиб, сочларига оқ оралаб, турмуш оғриқлари уни қарита бошлабди...

Сартарош “Э, нима бўлса бўлар” деди хаёлан ва “Бисмиллоҳ...” дея машинкани аёл пешонасининг қоқ ўртасидан солиб юборди. Узун-узун соч толалари гўёки “дод” деб бир-бирига илашиб ленолеум пол устига оҳиста туша бошладилар.

Кўп ўтмай тошойна рўпарасида қорақошли, узун киприкли тақирбош калла пайдо бўлди. Иш тугай деб қолгани маҳали хонага қуюқ салом бериб бир мўйсафид кириб келди.

– Эҳ-ҳа, болақайни тонг сахардан-а?... Нима бало, отанг қувдими дейман? Кимнинг ўғлисан ўзи? – деб сўради у Хусниядан.

Аёл индамади. Аҳатжон унинг учун «Кар-соқов экан» дегандек имо-ишора билан жавоб берди.

– Э, шунақами?

Лекин мўйсафиднинг кўзи полдаги узундан-узун қора илонлардек чулғаниб ётган кокилларга тушиб хайрон бўлди:

– Сочниям тоза бокқан эканми-а?

– Ҳа. Бу ҳозир мода-да, отахон.

– Нимага олдириб ташляпти бўлмаса?

– Буям мода.

“Тақирбош”нинг мийиғига табассум югургандек бўлди. Ҳадемай иш тугади. Аёл рўмолини бошига шошилмай, яхшилаб турмаклаб тақиб олди. Сўнггра сийнапўшидан пул чиқариб, хизмат ҳақини тўлади-да, ташқарига отилди.

– Ие, у хотин кишимиди? – деб анграйиб қолди мўйсафид.

– Нима бўпти? Ҳозирги замонда эркаклар билан аёлларнинг ҳукуки бир-да.

Мўйсафид ҳийла вақт Хусния кетган томон анграйиб қараб қолди.

– Энди у нима қилади? – деб сўради у.

– Нима кўп – бозорда парик, яъни улама соч кўп. Хоҳлаган рангидан сотиб олаверади-да. Хоҳласангиз сизбопям бор, отахон, – деди Аҳатжон ва хо-холаб кулиб юборди.

– Э ҳазилингиз билан бор бўлинге, ўғлим, – деди мижоз креслога оҳиста ўтираркан.  
– Ким эди ўзи? – дея шивирлаб сўради. Бундан «Хотиржам бўлинг, ҳеч кимга айтайман» деган маъно бор эди.

– Узумини еб, боғини сўрамайманда, ота, – дея йигит кулиб қўйди. – Лекин гап-сўз қилиб юбормасангиз айтаман.

– Хўп-хўп.

– Абдукарим аканинг хотини Хусния опа.

– Ие! – дея тўсатдан ўрнидан туриб кетди мижоз. – Нима, жинни-пинни бўптимиз, у?

– Билмасам. Лекин ташвиши жа оғир. Сочи ортиқчалик қилган бўлса керак-да.

\* \* \*

Хусния тўғри шошиб уйга келдида, бошини ювиш учун газга сув қўйди ва ичкари кириб эрининг кийимларини бир-бир кўздан кечириб бошлади. Шимларидан бирини олиб ўз бўйига ўлчаб кўрди ва почасини буклаб тика бошлади. Кўйлакларидан ҳам бирини олиб кийиб кўрди. Ўзига маъкул тушди. Сўнгра энди эри учун керак бўлмайдиган бир жуфт этикни олди. Каттароқ экан. Пайпоқ устидан калинроқ янги пайтава ўраб кийиб кўрди. Бир оз қўпол, лекин чидаса бўларкан. Шундан сўнг боши ва юзини совунлаб ювиб сочиқ билан қуритди. Энди бош кийим ҳам керак эди. Эрининг янги дўпписини кийиб кўрди. Бурчаклари чиқиб қолди. «Жуда катта экан, кўрганлар кулади» деди у ўзича ва жавонни титкилаб эрининг эскироқ дўпписини кидириб топди. Ҳар ҳолда бу тўғри келди. Устидан атлас кийикни «буғча» қилиб турмаклаб олди. Шимни кийиб камар билан белига боғлади. Сўнгра кўйлакни кийди, бироқ уни шимига қистирмай узун қилиб осилтирган ҳолда белига кийик боғлаб олди. Кийикка қинли чуст пичоғни илиб олишни ҳам унутмади. Хуллас гижбалам йигитчага айланиб қолди. Бу пайтда тонг ҳам аллақачон ёришган, қизлари ўринларидан туришмоқда эди.

Эркакча кийим кийиб олган Хусния шашт билан ташқари отланди, лекин аллақачон кўчага сув сепа бошлаган Озодага рўпара келиб қолди. Қиз кўрқиб кетди.

– Қўрқма қизим, мен ойингман.

– Вой, нима бало қилдингиз?

– Энди отангнинг ўрнига сизларга ўзим оталик қиламан.

– Унақа қилманг, ойижон. Кўрган одамлар тентак бўпти, дейишадику!

– Дейишса-дейишаверсин. Ўшалар бизга бир тийин бериб қўйишмайди. – деди аёл ва шахд билан кета бошлади.

– Қаёққа кетаяпсиз?

– Раиснинг олдига. Ундан ер сўрайман.

– Шу аҳволда-я?

– У билан эркакча гаплашмоқчиман, – деди у кетатуриб.

Озода биров анграйиб қараб турди ва кўзларига ёш олди. Сўнгра бўлган гапдан сингилларини хабардор қилиш учун ичкарига шошилди.

\* \* \*

Қишлоқда колхоз раиси ҳам ишга барвақт келарди. Чунки кўп муаммоли масалалар эрталаб ҳал бўлади. Кимнинг дарди ва шахсий масаласи бўлса идорага барвақт ёки кечқурун келиб раис билан учрашиш одат тусига кирганди.

Хусния идорага шахдам қадам билан дадил кириб келди. Колхоз раиси Дўснат Диёрович ўз ўрнида одатдагидек бугунги ишларни режалаштирмоқда эди. Тахта полли коридор бўйлаб қайси бир бетовфиқ оёғини қаттиқ ташлаб, «гурсиллатиб» келаётганидан у хушёр тортди. «Ким экан бу аҳмоқ? Секинроқ юрса ўларканми?» деб қўйди у ғудраниб ва шахсий илтимос билан келган бўлса бу беодобнинг ишини битириб бермасликни ўзича фикран аҳд қилиб қўйди. Лекин қабулига келган одам ҳаддидан ошиб кетди. У бир томони очиқ турган эшикни киргач, шундай қаттиқ ёпдики, эшикнинг ёнидан албастр кесаклар “дувв” этиб тўкилди. Раиснинг капалаги учиб, ўрнидан туриб кетди.

– Мени танимаяпсизми?!– деди ингичка овози билан қабулига кирган киши дабдурустан чўкиб олишга тайёр бўлган курк товукдай хезланиб.

Раис шошилмай кўзойнагини такиб Хуснияга синчков қаради.

– Салом-алайкум. Атом бомба тушиб кетса ҳам аввало салом бериш керак, яхши йигит. Лекин сизни танимадим. Бирор бекорчилардандирсиз-да, – деди у ачитиб.

– Ҳа бекорчиман! Сизлар мени, оиламни ҳароб қилдинглар! Энди ғирт бекорчимиз! – деди Хусния ваҷоҳат билан кўзлари ёниб.

– Ҳай-ҳай, аввало ўтирсинлар-чи, қани. Нима гап ўзи?

– Сизнинг колхозингизни деб, далангизни деб биз ҳароб бўлдик.

– Биз деганингиз ким? Сизни танимадим. Кимсиз ўзи?!

– Мен Хусния опангизман! Бугундан бошлаб энди Хусни акангиз бўлдим!

Раиснинг оғзи очилиб қолди. У бироз хайрон бўлиб турдида, сўнгра жиддийлашди.

– Аввало Хусни опа, ака! Черт знает, кто? Колхознинг идораси сизга томоша кўрсатадиган жой эмас! Бу ер жамоат жойи!

– Ҳеч ким сизга томоша кўрсатмоқчиём эмас!

– Боринг, чиқинг. Эрталабдан асабимга тегманг!

– Менинг асабимчи, эримнинг асабичи?! Сенларнинг пахтангни деб, колхозингни деб менинг оилам барбод бўлдику! Сенлар бўлса томошабин бўлиб турибсанларку!...

– Ким у эрингиз?

– Абдукарим.

– Э ҳалиги чўл..., э ҳа, тракторчими?

– Ҳа, ўша чўлоқ! Сенлар бу ерда коринларингни қаппайтириб юрганда у пахтани деб саккиз йил ноҳақ ўтириб чиқди. Энди бўлса бу аҳвол. Ҳаммаси сенларни деб бўлди.

– Бизнинг айбимиз эмас. Бу бир бахтсиз ҳодиса, холос. Ўйлаб гапиринг, ўзингизни босиб олинг!

– Ўша бахтсиз ҳодисага сенлар сабабчисан! – деди эркаклибосли аёл қўлини раисга томон бигиз қилиб. – Болаларимни боқиб турган сигиримни сотиб ўша шалағи чиққан тракторни тузатган эди. Сенлар бўлса бир дона аккумулятор олиб беришгаям ярамадинглар! Хўш, ўртоқ раис, аккумуляторсиз, техник носоз трактор билан далага чиқиш мумкинми? Мени ҳеч нимага ақли етмайди деб ўйласанглар, адашасизлар! Мен борадиган жойимга бораман, комиссия туздириб ҳаммангни жазога торттираман!

Раис энди ҳовуридан тушиб, анграйиб қолди. Ҳақиқатдан ҳам масала жиддий эди. «Демак бу хотин исён кўтарибди. Турмуш оғирликларига чидай олмаган. Унга фақат яхши гапириб сўраганини бериб ҳовуридан тушириш мумкин. Жилла қолса яна икки қоп ун берармиз. Ҳа ана, яна бирорта қўйдан ҳам ёрдам қилармиз».

– Опа, ака... Хусни акажон. Мундоқ ўтирингчи, қани. Албатта эрингиз колхоз учун бир умр ҳалол меҳнат қилди. Лекин кўргулик, фалокат эканда. Бизлар, албатта қараб турмаймиз, – деди раис дадилланиб ва бир парча қоғозчани олиб омборчининг номига алланималарни ёза бошлади. – Мана ёрдам фондимиздан яна икки қоп ун, ана бир қўй ҳам берганимиз бўлсин. Бўлдими опажон? Энди бора қолинг. Ўз кийимингизни кийиб олинг, уят бўлади, – деди раис сохта хе-хелаб кулиб қоғозчани узатар экан.

– Қоғозингизни пишириб енг!!!..

– Н-нима, камми? Ахир бундан ортиқ?...

– Менга бошқа нарсa керак!

– Бошқа нима бўлишим мумкин?

– Ер!!!

– Е-ерни нима қиласиз?

– Ишлаймиз. Тирикчилигимизни қиламиз.

– Майли, лекин чўлда қийналиб қоласизлар-да.

– Қанақа чўл?

– Ерни фақат чўлдан бера оламиз, холос. Қўриқ ерлардан, шўрроқ, узокроқ...

– У ерингизни бошимга ураманми. Бизга ўз даламиздан, эрим бир умр меҳнат қилиб келган, кейин оёқларидан айрилган ўша даладан берасиз, гап тамом!

– Ие, ўйлаб гапираяпсизми? У ердан асло мумкин эмас. Ахир пахта етиштириладиган энг ҳосилдор ерларимизку, у ер. Бунинг ҳеч иложи йўқ. Бизни қийнаманг, илтимос опа, ие акажон.

«Берасан!!» дея ҳайқирди аёл ва она товукдай хезланиб раисга томон ташланди. Буни кутмаган Дўстмат Диёрович ўзини бир четга олиб чап бермоқчи бўлган ҳам эдики, креслоси ағанаб тушди ва унинг оёқларига қоқилиб чўккалаб қолди. Бундан фойдаланган Ҳусния унинг гирибонидан олди. Унинг кўзларидан гўё олов чақнар, шу тобда гўё шерга айлангандек эди... Раисни тинмай силкита бошлади. У кўрқиб кетди.

– Ҳой ким бор? Ушланглар буни!

– Ҳозир қонингни ичаман! Ерни берасанми, ё йўқми?!

– Б-бераман! Б-бўпти. Н-неча сотих?

– Беш гектар!

– Нима?! Унча ерни нима қиласиз?

– Шоли экаман.

– Бу мумкинмас опа, йўғе, акажон!

Раис энди ерга ўтириб қолганди. Аёл уни важоҳат билан бўға бошлади. Шу пайт ишга келган котиб Раҳимбек шовкин-суронни эшитиб, ичкарига чопиб кирди.

– Ҳой, нима қилаяпсиз?! Дўстмат акани қўйиб юборинг. Ҳозир милиция чақираман! – дея қичқирди у.

Ҳусния дахшатли нигоҳини энди котиб томон қаратди. Йигитнинг юраги “шувв” этиб кетди. «Ким бўлди бу безори?» деган савол унинг кўнглидан яшин тезлигида ўтди.

– Чақиравер, кўрқадиган жойим йўқ. Қўлингдан келса каматвор, – дея у раиснинг ёқасини алам билан силтаб-силтаб юборган эди, ёқа тугмаси узилиб тушди. Дўстмат Диёрович бир силтаб унинг чангалидан чиқиб олишга ўрнидан туришга муваффақ бўлди..

– Ҳаммаси жойида, Раҳимбек. Сиз бир зум чиқиб турунг. Ҳеч кимни қўйманг. Ўтиринг, опа. Фақат қизишманг. Ишингизни худо хоҳласа, ҳал қиламиз, – деди раҳбар бўзариб.

Раҳимбек ҳайрон бўлиб бир эркак ёхуд аёлга ўхшаб кетадиган кишига, бир хўжайинига бир сония хайратланиб тикилди-да, хавотирлик билан чиқиб кетди. Ҳусния стулга омонат ўтирди. Унинг мушталари тугилган, ҳамон ховуридан тушмаган, чакка томирлари бўртиб гупиллаб турарди.

– Ишни бунақа тўполон билан ҳал қилиб бўлмайди, опа. Бу ер давлат идораси. Агар ёмонликка олсак, сизни ҳозир шу ишингиз учун 15 суткага каматтириб қўйишимиз мумкин.

– Майли, каматинг. Ахир сизга аҳволимни айтдимку. Чорасиз қолдим. Қизларимнинг ҳаммаси бўйи етган. Бир ёғи уйимиз ёниб кетди. Эрим ногирон. Қилган ёрдамларинг урвоқ ҳам бўлмайди. Шартим шу, менга шу бугуноқ ер берасиз!

– Бу масалани правление ҳал қилади.

– Чақиринг ўша правлениегизни! Мажлисингизни чақирмагунингизча хонангиздан ҳеч қаёққа кетмайман!

– Кўнишмасачи?

– Кўнишмаса правлениегизни судга бераман. Мана шу аҳволимда, керак бўлса, Москвагача бораман!

– Ахир сиз сўраган ерни бера олмаймиз. У режага киритилган ер, тушунинг опажон, – дея энди ялинишга тушди раис.

– Бўлмаса эримнинг оёғини жойига қўйиб беринглар. Режангиз билан менинг ишим йўқ.

Раис «Уф-ф...» дея бўйнидаги терларни артди-да тугмани босиб котиб йигитни чақирди.

- Лаббай, раис ака.
- Соат 9<sup>00</sup> га правление аъзоларини тўпланг. Муҳим масала чиқиб қолди. Бош инженер, бош механик, Исмат бригадир, гараж бошлиғи ҳам иштирок этишсин.
- Хўп бўлади.
- Ҳа, айтмоқчи. Бу опа, ие акани танияпсизми?
- Йигитнинг қоши керилди ва елкасини қисиб қўя қолди. Бу «йўқ» дегани эди.
- Хусни опангиз. Тракторчи Абдукаримнинг рафикаси бўладилар.
- Ие шунақами, узр опажон.
- Энди опажон деманг, акажон денг – деди Хусния жиддий.
- Йигитнинг кўзлари ола-кула бўлиб кетди.
- Хуллас, Хусни опа – “ака”нгизга правление номига бир ариза ёзишга ёрдам берасиз. Аҳволлари жуда оғир. Бу масалани шу бугуноқ кўриб чиқамиз.
- Бўпти.
- Опа, сиз аризани ёзиб бўлгач, уйингизга кетаверинг.
- Йўқ. Мен ҳеч қаёққа кетмайман.
- Бўлмаса қоровулхонада ҳеч кимга кўринмай чой-пой ичиб ўтириб турасиз. Ўзимиз чақирамиз.
- Хўп, – деди Хусния ва котибнинг ортидан эргашди.

\* \* \*

Правление йиғилиши узундан узоқ чўзилди. Бу, яъни режага киритилган пахта экиладиган майдонни бирор фуқарога ижарага бериш масаласи собиқ шўро ҳукумати даври учун кутилмаган ноқонуний ҳолат деб баҳоланарди. Шу туфайли правление аъзолари дастлаб бу масалага жиддий ёндошишди. «Эркак» – Хусния қабулхонада ўтирар, котиб эса йиғилишда иштирок этаётган бўлиб, хона эшиги хиёл очиқ қолганди...

– Хуллас, Хусни опа оиласини оғир моддий қийинчиликдан олиб чиқиб кетиш учун меҳнат қилишга қатъий бел боғладилар, – деди раис йиғилганларга бир-бир нигоҳ ташлаб оларкан. – Бунинг нимаси ёмон? Бундай ташаббусларни бизлар қўллаб-қувватламоғимиз лозим эмасми? Колхозимизнинг илғор аъзоси, механизатор Абдукарим Иноғомов, биласизлар, бахтсиз ҳодиса туфайли бир умр ногирон бўлиб қолди. Уйлари ёнди, аҳволлари жуда оғир. Шунга Хусни опа ижарага шартнома асосида беш гектар ер беришимизни сўраяпти. У ерга шоли экишмоқчи. Нима дейсизлар?

– Менимча, албатта ёрдам бериш керак. Бу масалани правлениесиз ҳам хал қилишингиз мумкин. Чўлда ер кўп. Рухсат бор, – деди Қодир исмли аъзо «Бизни бекор чақирибсиз» деган маънода.

– Айнан ана шу чўлдан эмас-да, – деди раис.

– Қаердан бўлмаса? – деб сўради бошқа аъзо.

– Исмат аканинг еридан.

– «Нима?!» – дея Исмат хезланиб туриб кетди. – Йўқ. Мен бунга мутлақо қаршиман! Менда ортиқча ер йўқ!

– Ўзингизни босиб олинг. Намунча ҳовлиқасиз? – деди раис эътироз билдириб.

– Хўп, узр, – деди Исмат паст келиб – Дўсмак Диёрович! Мен бир нимани тушунмаяпман. Нима энди ким йиғлаб-сиқтаб келса ерларни бераверсак, колхозда ер қоладими? Пахта плани нима бўлади? Бундан ташқари шолига сувни банд қилиб қўйишади. Ерларни захлатиб юборишади. Мендан бўлса планни талаб қиласизлар! – деди у яна овозини кўтариб.

Хонада ғала-ғовур бошланди. Аъзолар Исматнинг гапини маъқуллашмоқда эди.

– Илтимос, тинчланинглар! – деди раис уларнинг фикрини бўлиб, – Исмажон, сиз ахир Абдукаримни ҳаммамиздан кўра яхши биласиз. У бригадангиз аъзоси, ҳам оғайнингиз, тўғрими?

Қабулхонада гапларни эшитиб ўтирган Хусния безовта бўла бошлади. «Оббо ярамасей, ишқилиб ишни бузмасайди» деган гап ўтди унинг кўнглидан.

– Оғайничилик бошқа, иш бошқа. Мен уларнинг оиласини яхши биламан. Улар ерни икки дунёдаям эплашаолмайди. Ерни ҳароб қилишади. Тўғри Абдукарим яхши инсон. Лекин у уйида ўтириб қолган ногиронку. Шолини ким экади? Ўша муттаҳам хотиними? Уни сизлар яхши билмайсизлар.

Бу гапларни эшитиб ўтирган Хусния энди чидай олмади. Исматни оиласига хавф солаётган бўридек кўрди ва унинг ёниқ кўзларини чўқиб-чўқиб олмоқчидек важоҳат билан ўрнидан туриб кетди.

Бу пайтда раис «Ўйлаб гапиринг. Қарши бўлсангиз «Қаршиман» дедингиз, тамом. Нима қиласиз бошқа ортиқча гапларни. Бу ерда бошқа муҳим гап бор, – деди ва котибга – Раҳимбек сиз эшикни маҳкамроқ беркитиб келинг» деб тайинлаган овози эшитилди. Бу пайтда Хусния эшикни бир тепиб кириб бормоқчи ва Исматнинг гирбонидан олмоқ учун шайланган ва эшик олдига яқинлашиб қолган эди. Қия эшик «қарс» этиб беркилди. Шу маҳал қабулхонага бир аёл кириб келиб ўтирди. У эр кишини кўриб юзини рўмоли билан тўсиб олдида, тек ўтираверди.

Мажлис узоқ давом этди. Хусния кўпол этигини тўққиллатиб у ёқдан бу ёққа безовта юраверди. Келган аёл бу ҳолдан чўчидими, кўп ўтирмай унсиз чиқиб кетди. Бу орада Дўсрат Диёрович йиғилиш иштирокчиларига фавқулодда юз берган ҳолатнинг моҳиятини, мободо Хусния Иноғомованинг аризаси қондирилмаса унинг юқори ташкилотларга шикоят қилиши ва ҳақ бўлиб чиқиши ҳақида ётиғи билан тушунтирди:

– Айтиб қўяй, Абдукарим Иноғомовнинг ногирон бўлиб қолишига бир жиҳатдан биз, яъни колхоз ҳам айбдор. Носоз техникадан, яъни аккумуляторсиз трактордан бундай фойдаланиш мумкин эмас эди. Демак, бунинг учун биринчи навбатда бош инженер, гараж бошлиғи, бригадир, қолаверса, умумий раҳбар бўлганим учун мен ҳам жавобгарман. Яхшики, ўлим содир бўлмади. Бўлганида нима бўларди? Унда сизлар билан биз бу ерда ўтирмаган бўлармидик? Лекин у икки оёғидан айрилди. Айбни эса ўзига юклаб қўя қолдик, яъни осон қутулдик. Агар Хусни опанинг арзини қондирмасакчи, худо кўрсатмасин, у киши юқorigа арз қилсачи? Албатта, давлат комиссияси тузилади ва колхозни «ағдар-тўнтар» қилиб ташлашади. Бироқ аризачининг шартини бажарсак, сўраган ерини берсак бу ҳар ҳолда айб эмас, буни оқласа бўлади. Албатта Исмат ака ҳақ. Ким йиғлаб-сиқтаб келса ер берилавермаслиги керак. Лекин биз ҳозир иложсиз ҳолатдамиз. Буни тўғри тушунинглар.

Орага жимлик чўқди. Ўтирганлар бир-бирларига маъноли қараб олишди. Ниҳоят Қодир ака қўл кўтариб сўз олди:

– Ҳаммаси тушунарли. Бу ерда гап ҳам жамоамиз шаънини ҳимоя қилишда кетаяпти. Бу ишни колхозга иқтисодий томондан зиён етказмаган ҳолда амалга оширса бўлади. Таклифим шуки, аризачи сўраган беш гектар ўрнига икки гектарни синаш тариқасида бир йилга ижара шартномаси асосида, элликка-эллик шарти билан албатта, ажратсак бўлади.

– Тўғри. Мен ҳам бу таклифни маъқуллаيمان, – деди аъзолардан бири.

– Мен эса мутлақо қаршиман! – деди Исмат катъий.

Хуллас овозга қўйилди. Етти кишидан икки киши қарши овоз берди. Лекин қарор Иноғомова фойдасига ҳал этилди. Раис котибга Хуснияни таклиф қилишни буюрди.

Хонага бир бегона эркак кириб келди. Ҳеч ким уни танимади. Бирор колхозчи ўзича кириб келган деб ўйлашди ва эшикдан аёл кишининг кириб келишини кутишди. Исмат эса асабийлашиб ўтирар, кириб келган кишига эътибор ҳам бермаган эди. Лекин унинг сур бўлиб ўрнидан туриб олганини кўриб Исматнинг жаҳли чиқади.

– Ака, кечирасиз. Йиғилиш тугагани йўқ, кўрмаяпсизми?... Нима бало, гарангми бу, – деди у «Бу ер колхоз идорасими, ё карвон-саройми?» деган маънода.

Раис билан котиб кулиб юборишди.

– Келинг. Хусни ака... – деди Дўсрат Диёрович очик чехра билан. – Хуллас, биз ҳозир аризангизни кўриб чикдик.

Хусния миннатдор эканини билдириб унсиз куллуқ қилди. Исмат ва бошқа правление аъзолари ажабланишди.

– Ҳа айтмоқчи, танишинглар – деди раис кулиб, – Бу киши аризачи Хусния Иноғомова бўладилар. Бугундан бошлаб ижарачимиз Хусни ака.

Исматнинг кутилмаган бу ҳолатдан эсхонаси чиқаёзди:

– Бу нима қилиқ? – деб сўради у чиндан ҳайратланиб жиддийлик билан. – Бу қандай шармандалиқ?! Нима, энди эрим чўлоқ бўп қолди деб дарров шимини кийиб олдингми? Бор, ўзингни иштонингни кий!

Хусния энди чидаб тура олмади. У тўғри Исмат ўтирган курси томон кела бошлади ва кутилмаганда унинг орқа ёқасидан қаттиқ тортиб юборди. Исмат курси билан бирга ерга ағнаб тушди, қўлидаги ручкаси отилиб кетди. Жаҳли жунбушга келган эрлибосли аёл уни дўппослаб кетди. Аъзолар дарҳол уни ажратиб олишди.

– Ифлос! Қуйворинглар мен унинг абжағини чиқараман!

– Хўп-хўп. Ўзингизни босинг Хусни опагон.

– Мен бугундан бошлаб эркаман, билдингми?! – дея қичқирди у ўрнидан тураётган Исматга томон. Унинг кўзлари гўё ёнмоқда эди.

– Бу муттаҳам безорини ушланглар. Уни қамаш керак. У жамият учун хавфли! – дея қичқирди Исмат.

– Исмат, бас қил! Бор чиқиб кет! – дея бақириб берди раис. – Гапирганда ўйлаб гапириш керак. Ўзинг бошладинг. Бор жўна!

Исмат ғудрана-ғудрана чиқиб кетди. Йиғилиш аъзолари ҳайронда қолишди.

– Ходимни иш жойида ҳақоратлаш бу безорилик, правление аъзоларига ҳурматсизликку, ахир – деди раис энди Хуснияни нишонга олиб.

– Узр, – деди Хусния ўзини аранг босиб олиб. – Унинг менинг тўғримдаги гапларини қабулхонада эшитиб қолгандим. Умримда бировга қўл кўтарганмасман. Ўзимни тутолмай қолдим, кечиринглар илтимос.

Бир оз сукутдан сўнг раис яна жонланди.

– Хуллас, правление аъзолари сизга бир йил муддатга ижара шартномаси асосида икки гектар ерни синов тариқасида беришга қарор қилдик. Агар яхши, ҳалол меҳнат қилиб шартнома шартларини бажарсангизлар келгуси йили бу масалани яна кўриб чиқишимиз мумкин. Тушунарлими?

– Тушундим, раҳмат. Биз албатта қаттиқ ҳаракат қиламиз. Меҳнат билан одам ўлмайдику.

Раис қоғозларга қўл қўйиб муҳрини босди. Хусния ҳам бориб имзо қўйди.

– Хусни опа, йўғе ака! Сиз нега энди аёллик либосингизни ечдингиз? Бундан мақсадингиз нима? – деб сўради Қодир ака қоғозларни қўлига олаётган «эркак»дан.

– Аскарлар ватанини ҳимоя қилиш масъулиятини ўз елкаларига олиб ҳарбий либос кийишади, тўғрими?

– Тўғри.

– Мен эса оиламни ҳимоя қилиш учун эримнинг уст-бошини кийиб олдим. Бу менинг мундирим, менинг масъулиятим.

Правление аъзолари кутилмаган бу гапдан ҳайрон бўлиб қолишди. Қодир ака қарсак чалиб юборди. Қолган аъзолар ҳам, Дўснат Диёрович ҳам қарсакка қўшилишди. Ҳамманинг чехраси очилди.

– Лекин Исматни боппадингиз, Хусни ака – деди биров.

Гуриллаган кулги кўтарилди.

– Бўпти, табриклайман. Сизга омад ёр бўлсин! – деди раис аёлнинг кўлини маҳкам сиқаркан.

Масаланинг фавқулодда жиддийлиги туфайли таваккал қилишга тўғри келганди. Шу жумладан истесно тариқасида Хусния Иноғомованинг аризаси инобатга олиниб, яъни пахта топшириш йиллик режасини ва ўртача ҳосилдорлик салмоғини камайтирмаган

холда уларни резерв имкониятлар ҳисобига тўлдириш эвазига, фойдаси тенг шериклик шарти билан икки гектар ер ижарага берилди. Раис Дўсмаат Диёрович бутун масъулиятни ўз зиммасига олди.

– Фақат бунини тўғри тушунишлар, – деди у йиғилиш сўнгида. – Абдукарим Иноғомов узоқ йиллардан буён айнан шу бригада ерларида механизаторлик қилиб келди. Ҳалол ва меҳнаткаш инсон. Унинг оиласига ҳозир жуда оғир. Уларга биз бераётган озгина ёрдам камлик қилади. Улар кўпроқ даромад олишлари керак. Уларда меҳнат қилишга иштиёқ баланд. Бўлмаса бу оила кўз олдимизда ҳалок бўлиши муқаррар.

– Ёнган уйиниям колхоз ҳисобидан тиклаб бериш лозим, – деди правление аъзоларидан бири.

– Яхши. Биз керакли қурилиш материалларини етказиб, устамизни ҳам юборамиз. Қолганини маҳалла ҳашар йўли билан тиклашиб беради, – деди раис.

Йиғилганлар бу таклифни бир овоздан маъқуллашди.

Эркакча кийинган аёл хурсанд бўлиб кетди ва ўзининг хотинча овози билан тўпланганларга миннатдорчилик билдирди.

– Раҳмат сизларга! Тан-жонларинг соғ бўлсин, илоҳим. Худо хоҳласа, ҳалол меҳнатимиз билан бу мушкулликдан чиқиб кетамиз. Сизниям анча хафа қилдим, узр ука, – деди у раисга қараб.

– Ҳечқиси йўқ, бўп туради. Ерингизни ўзимиз ҳайдаттириб берамиз. Ёнган уйингизни колхоз ҳисобидан қайта қураамиз. Худо хоҳласа менинг ўзим ҳашарга бош бўламан опа, акажон, – деди Дўсмаат Диёрович кўлини кўксига қўйиб.

Ҳусния колхоз идорасидан виқор билан худди эркаклардай шахдам қадамлар билан чиқиб келди. Қадам ташлашидан коридордаги тахта пол титраб кетмоқда эди. Ташқарида эса, аламини сигаретадан олаётган Исмаилов машинасида ўтириб унинг чиқишини пойламоқда эди. Ҳусния кўрмаганга олиб унинг шундоқ ёнгинасидан ғолибона ўтиб кетди.

– Эркакмиш-а... Хали мендан кўрасан, – деди Исмаилов пичирлаб ва машинасини ўт олдириб газни шундай босдики, балонларидан ўт чақнади.

\* \* \*

Кўлида хужжат қоғозларни кўтариб олган Ҳусния энди шахдам қадамлар билан маҳалла оқсоқолининг уйи томон равона бўлди. Қишлоқда деярли ҳамма бир-бирини танийди. Таниса ҳам, билмаса ҳам албатта бир-бирларига илиқ салом-алик қилишади. Эркакча кийинган ва мутлақо иягида соқол изи бўлмаган «киши»ни деярли ҳеч ким танимади, «меҳмонлардандирда» деган ўй билан Ҳуснияга куюқ салом беришиб, иззат-икром билан ўтаверишди.

Маҳалла оқсоқоли Икром ота ҳам ўзини чакиртирган бегона эркакни чуқур ҳурмат билан қарши олди. Лекин овозининг хотинча экани уни ажаблантирмай қўймади, албатта.

– Келинг меҳмон, қани марҳамат, ичкарига кирсинлар, – деди у меҳмонни кўрпача солинган мўъжазгина сўрига бошлаб.

– Раҳмат, Икром ота. Сиз билан бир маслаҳатли бир иш чиқиб қолувди.

– Ие, мени танийсизми?

– Танимай ўлибманми?

Шундагина оқсоқол Ҳусниянинг уст-боши ва кўз-юзларига синчков тикилди:

— Ёпирай! Ҳусниямисан?! – деб тўсатдан сапчиб тушди.

— Ҳа.

– Бу нима қилиқ? Бу қандай шармандалиқ?!

– Нима қилай? Ҳаёт шунга мажбур қилди-да.

– Нима, энди масҳарабозлик қилмоқчимисан?!

– Шундай қилмасам колхоз менга ер бермасди-да.

– Тушунмадим.

Ҳусния ер хужжатларини мўйсафидга узатди.

- Нима бу?
- Менга қонуний ер ажратишди.
- Қаердан?
- Эрим ишлаган даладан.
- Ерни нима қиласан?
- Оилавий шоли экамиз.
- Бундан Абдукаримнинг хабари борми?
- Унинг вазифасини ўз зиммамга олдим. Манавилар хўжайинимнинг кийими...
- Ростданми? Лекин ўз кийимингни кийиб ол. Маҳалла-қўйдагилар қўришса айб қилишади.
- Олдингизга шу масалада келувдим. Маҳалла-қўй одамларини уйимиз олдига тўплаб берсангиз. Мен уларга ўз узримни айтиб, яна бир нарсани илтимос қилмоқчиман.
- Ҳашарми? Буни ўзимга қўявер.
- Буям, лекин бошқа муҳим гапим бор. Ўша ерда ҳаммасини ўзим батафсил тушунтираман.
- Хўп. Бугун кечки пайт бўлаверадими?
- Бўлади.
- Абдукарим, иннакейин, қизларинг тузукми?
- Ҳа, раҳмат. Майли, мен борай бўлмасам.
- Ҳа яхши. Лекин кийим сенга ярашибди. Чой-пой ичиб кет, – деди мўйсафид жилмайиб.
- Йўқ, раҳмат, – деди Ҳусния ва бурилиб тез жўнаб қолди.
- Оқсоқол унинг ортидан ҳайрат ила бошини силкитиб қолаверди.
- Эркак либосида кириб келган ойиларини қизлар ҳам ҳайрат билан қарши олишди.
- Ана қаранглар, шу ойим бўлади! – деди Озода ва ўзини тута олмай йиғлаб ичкарига чопиб кириб кетди.
- Вой ойи, нима балолар қилиб олдингиз? – деб сўради Хонзода норози.
- Озода нега йиғлаяпти?
- Сизни бунақа қўриб қўрқиб кетди шекилли, – деди Гулзода ҳам ҳайрон тикилиб.
- Вой эрта билан қўриб қўрқмагандику!
- У халиги бир нарсадан хавотир оляпти, – деди Паризода бурнини жийириб.
- Нимадан? Нега хавотир бўларкан? Гапир! – деди Ҳусния кенжа қизини урушиб бера бошлади.
- Аёл бу ҳолатини қизларига қандай уқтириш ва уларни тинчлантириш учун йўл қидирмоқда эди. Лекин ҳаракати негадир қовушмаётганди. Ниҳоят оёғи билан ер чизиб турган Паризода тилга кирди:
- Опам «Ойим тентак бўп қопти, энди совчилар келмайди» деяпти.
- Хонзода уни бир туртиб қўйди. Ҳусния Паризодани бағрига босди ва қўзларига ёш олди.
- Мени кечиринглар, қизларим. Шундай қилишга мажбурман. Мақсадим сизларни бахтли-тахтли қилиш. Бошқа ниятим йўқ. Тўғри биз ҳозир совчиларни кутиб ололмаймиз. Тўй қилишга қурбимиз етмайди. Шунинг учун энди қаттиқ меҳнат қиламиз. Колхоздан ер олдим. Раис билан эркакча гаплашдим. Идорадагилар мени тушунишди.
- Шунга отамнинг кийимини кийишингиз шартмиди? – деди Хонзода ҳамон хўмрайиб.
- Шарт, қизим, шарт. Уйимизда отангдан бошқа эркак йўқ. У бўлса энди ярим жон. Биз сизлар билан далада чайла тикиб, ётиб ишлаймиз. Бу кийим бизни ҳар хил ёмон қўзлардан асрайди. Полиздаги қўриқчини қўриб қушлар ҳам қочадику, ахир.
- Орага бир оз жимлик чўкди. Ниҳоят Гулзода сўзлашга журъат қилди:
- Майлига ойижон. Сиз айтганингиздай бўла қолсин. Рост гап биз сизнинг эсингиз оғиб қолибдими деб хавотир олаётувдик.

Гулзода ҳам ўзини ойисининг бағрига отди. Ичкарида гапларни эшитиб турган Озода ҳам югуриб келиб Хуснияни кучоқлаб олди.

– Дадамга нима дейсиз ахир, ойижон? – деди Хонзода ҳам даврага қўшилиб.

– Унга ўзим тушунтираман... Энди мен ҳам сизларнинг оталарингман. Иккита отангиз бор. Кўпчлашиб курашамиз. Сизлар эса энди бизнинг ўғлимизсизлар. Мард бўлинглар, кўркманглар.

– Вой, нима биз ҳам эркакча кийинамизми? – деб сўради Паризода соддалик билан.

– Йўқ. Бу шарт эмас. Сизлар фақат йигитлардай меҳнат қиласизлар. Биз далага шоли экамиз. У икки гектар. Мана қоғози.

Қизлар шартномани бир-бир қўлларига олиб кўришди ва ойиларининг ҳаракати жиддий эканига тўла ишонч ҳосил қилишди.

Хусния эрининг олдига ҳам дадил кириб келди. Уни энди бу йўлдан ҳеч қандай куч қайтара олмасди.

– Э, келинг меҳмон, – деди Абдукарим ётган жойидан ўтириш учун кўзғалиб. У бирорта қариндоши кўргани йўқлаб келибди шекилли, деб чиндан ҳам қувониб кетганди. Лекин серрайиб, қўлига қўлини узатмай турган сўхтаси совуқ бегона кишини кўриб ажабланиб туриб қолди. Хусния мийиғида кулиб кўйди ва келиб эрининг қўлини ушлаб уни силади.

– Чехрангиз танишга ўхшайди, биродар, – деди Абдукарим ҳайратини яшира олмай.

– О, наҳотки... – деди Хусния жилмайиб.

Абдукарим хотининг қўлини бир силтаб ташлади.

– Э, ҳазилингни қараю. Ҳозир шу кўнгилга сиғадими?! Хе, шарманда!...

– Кўркманг, ўзингизни кийимингиз. Энди оилада иккита эркак бўлдик. Аравани бирга тортамыз.

– Хўп майли, тушунарли. Сенга оғир албатта. Лекин аёл гадоилар ҳам эрининг кийимини киймайди. Ўзининг кийимида юриб садақа сўрайди.

– Мен гадоилик қилмоқчи эмасман. Сиз, қизлар билан далада ишламоқчиман, – деди аёл жиддий ва қоғозларни эрига узатди...

\* \* \*

Кечки пайт Абдукарим тракторини чиқариб қўядиган дўнг тепа олдига маҳалла вакиллари йиғилишди.

– Тинчликми, оқсоқол? – дея ўзаро салом-алик қилиб тўпланишмоқда эди улар.

– Ҳа тинчлик. Хусниянинг сизларда муҳим гапи бор эмиш.

– Яхши бўлди. Баҳонада Абдукаримдан ҳам ҳол-аҳвол сўраб кетамиз.

Бир пайт уйдан эркакча кийимдаги Хусния тўғри дўнг тепа устига чикдида, ҳаммани ҳайрон қолдириб: «Хуш келибсизлар! Узр, безовта қилганим учун» деди. Ҳеч ким бу ҳолатни кутмаганди. Орага бир оз жимлик чўкди. Сўнгра оқсоқол сўз бошлаб берди:

– Бу киши ўзимизнинг Хусния бўлади. Қилаётган ишларини сизларга ўзи тушунтириб бермоқчи, – деди у кулиб.

– Ие, Хусни опа, уялмайсизми? – деди норози бўлган қўшни йигит Зафаржон.

– Йўқ ука. Энди менинг уяладиган жойим йўқ. Мен шу бугундан бошлаб эримнинг вазифасини ўз елкамга олдим. Унинг ўрнига оиламизни ўзим бошқармоқчиман. Оловда ёнмай омон қолган тўрттала қизим то бахтли-тахтли бўлишмагунича аёллик кийимимни кийиш ниятим йўқ. Мени тўғри тушунинглар ва мени бундан буён маҳалланинг бир эркаги сифатида кўринглар, илтимос.

– Ие, бу жуда қизиқ-ку! – деди кимдир ажабланган оҳангда.

– Абдукарим акага қарайсизми, ахир?

– Албатта. Мен уни ўз фарзандимдек парваришлайман.

– Бизга айтадиган гапингиз шуми? – деб сўради Аҳлиддин исмли йигит бетоқат.

–Йўқ, – деб жавоб берди аёл ўзини хотиржам қилиб тутишга ҳаракат қилиб, – Ҳовли-жойимни сизларга гаровга бермоқчиман.

Тўпланганлар бир-бирларига жонланиб қараб қолишди. Пичир-пичир бошланди. Бу орада қизлар ҳам уйларида бир-бир чиқиб келишиб ойи-оталарининг ҳаракатларини жиддий кузатишмоқда эди.

– Қандай қилиб?! Нима учун? – деб сўради Аҳлиддин.

– Колхоз бизга даладан икки гектар ер берди. Биз у ерга оилавий кўчиб бориб чайла тикиб яшамоқчимиз. Ерга шоли экиб меҳнат қиламиз. Ҳосилни йиғиб-териб олгунимизча тирикчилик қилишгаям тўғри келади.

– Муддаога ўтавер, синглим, – деди оқсоқол.

– Муддао шуки, мана шу ҳовли-жойимизнинг нархини холисона баҳоласангизларда, сўнгра шу пулни ўртада йиғиб берсангизлар. Биз уни кеч кузда ҳосилни сотгач, қайтарамиз. Мабодо қайтара олмасак, бу ерга бошқа қайтиб келмаймиз. Ҳовлини сотиб ўзаро бўлиб олаверасизлар.

Ўртада ғала-ғовур бошланди.

– Ўйлаб гапираяпсизми? Ахир бу жуда жиддий гапку!

– Ҳа, болаларингиз билан кўчада қолишингиз мумкин, – деди кимдир куюниб.

– Ҳа, тўғри. Лекин бошқа иложимиз йўқ. Колхоз бизга яхши имконият яратиб берди, шунгаям шукур. Худо хоҳласа, Эгам бизга мададкор бўлса ҳосилимиз яхши бўлади. Биз қаттиқ меҳнат қиламиз. Меҳнат билан ҳеч ким ўлмаган.

– Яшанг опа! Қойил сизга! – деди Аҳлиддин уни тушуниб. Қолганлар уни ҳам маъқуллай бошлашди.

– Ҳа, лекин ҳақиқий эркакча иш қилаяпсиз, – деди Зафаржон ҳам севиниб.

Икром ота ҳам дўнг тепа устига чиқди:

– Мана, нима учун бу аёл эркакча кийинибди, тушундингларми?

«Ҳа» дейишди кўпчилик бараварига.

– Хўш, бу таклифга нима дейсизлар? Розимисизлар?

– Майлими, мен бир оғиз... – деб қолди бир пайт Зафаржон ва оқсоқолдан «бемалол» деган ишорани олгач, сўз олди. – Биз гаровсиз ҳам керакли пулни тўплаб бераверсак-чи?

– Йўқ, – деди Ҳусния қатъий, – Ҳовли-жойимиз ўзимиз учун жуда қадрли, аммо, сизлардек азиз маҳалла-кўй ҳам биз учун азиз. Уй гаровга кўйилгани учун биз бутун куч-ғайратимиз билан меҳнат қиламиз. Қадрдон уйимизга қайтиб келиш истаги билан яшаймиз. Сизларнинг дуоларинг бизга мададкор бўлиб туради.

– Бўпти, – деди Икром ота кулиб, – Раисни кўндирибсан, бизниям кўндирдинг. Пул қачонга керак?

– Бир ой ичида. Унгача пахта йиғим-терими тугайди. Сўнгра ерга ишлов беришимиз керак бўлади, сарф-харажат ана ўшанда бошланади.

Шундай қилиб ҳовли-жойни холисона баҳолаб, пул рўйхат билан йиғиладиган, колхоз ёрдамида ёнган меҳмонхонани ҳам ҳашар йўли билан тиклашиб берадиган бўлишди.

Ҳусния ҳаммага қуллук қилиб таъзимга эгилди:

– Илоҳим, сизлардай олийжаноб, оқибатли одамлар билан бир маҳаллада яшаш бизга умрбод насиб қилсин!

– Кўнглинг тўқ бўлсин. Бизлар кўлимиздан келганича ёрдамимизни аямаймиз. «Кўпчиликдан ёв қочиб қутулолмайди» деган гап бор. Оилангиз бошига тушган мушкулни ҳамжихатлик билан ҳал этамиз, – деди оқсоқол сўзининг сўнгида.

– Энди сизни нима деб чақирамиз? – деб сўради Аҳлиддин тарқалишар экан.

– Ҳусни ака деб чақираверинглар, – деди Ҳусния кулиб.

– Бўпти Ҳусни ака. Энди ўртоғингиз Абдукарим акани кўриб чиксак бўладими?

– Ҳа, албатта. Ичкарига марҳамат қилинглар. Ҳой, Озодаю! Дадангга айт, кўшнилари келишди де! – деди Ҳусния хурсанд ва ўзи ҳам уйига томон чопиб кириб кетди.

Йигирма чоғли киши Абдукарим ётган хонага кириб боришди ва ундан ҳол-аҳвол сўраб кўнглини хотиржам қилишди.

– Ажойиб хотининг борда, Абдукарим. Унинг режаларини эшитдик. Худо хоҳласа ҳаммаси яхши бўлади. Биз ҳам қараб турмаймиз, – деди Икром ота ғурур билан.

– Менинг энди хотиним йўқ, балки садоқатли дўстим, сизлардай қадрдоним бор. Келганларинг учун минг раҳмат. – деди Абдукарим қувонч ёшларини яширолмай.

– Сабр-бардошли бўлинг, Абдукарим ака. Ҳаммаси ҳали яхши бўлади, – деди Зафаржон унинг елкасига қўл ташлаб.

Шундан сўнг меҳмонлар ёнган уйнинг аҳволи билан танишишди ва уни қайта қуриш режаларини қилишди.

### ОЗОДА ҚИЗ ТОЛЕИ

«Хаш-паш» дегунича орадан бир ой ҳам ўтиб кетди. Бу орада ёнган меҳмонхоналарини илгаригидек ҳолатга келтириб, оқлаб қўйишди. Сувга ўнг жойдан ер ҳам ажратилди. Бригадир Исматнинг кўнглида алами бўлсада, бошқа аъзолар ўртасида гап-сўз бўлмаслиги учун гўёки мурувват қилиб тут кўчатлари экилган ярим гектар ерни ёрдам сифатида фойдаланиш учун тортиқ қилди. Бунда албатта бошқа бир мақсад, яъни унинг қизини ўғлига олиб бериш илинжи ҳам йўқ эмасди. Бригада аъзолари билан тўпланишиб шоли экилиши лозим бўлган пайкал бўйига бир хужрали чайла қуриб беришди. Дала шийпони ҳам бу ерга унчалик узоқ эмасди. У ердан ҳам бир хона ажратилди. Қизлар пахта теримида фаол иштирок қилишиб, биринчи навбатда ўзларига ажратилган майдондаги ҳосилни тозалаб теришди. Ўзапоясини ҳам ўзларига териб, чайла ёнига ғарамлаб олишди. Ерни яхшилаб хайдатдилар. Энди унга гўнг, ўғит солиш ва қишки яхоб суви беришга тайёрлаш керак эди. Тутқатори орасига бугдой уруғи сепишди.

Кеч куз оқшомларининг бирида Ҳуснияларникига оқсоқол Икром ота ташриф буюрди. Қўлида иккита ҳалта бор эди. Бирида маҳалла-қуй йиғиб берган пул бўлса, иккинчисида гўшт, гуруч, нон дегандек егулик олиб кепти. Қизлар ош дамлашди «Уч эркак» эса, ичкарида гурунг қилиб ўтиришди.

– Оббо Ҳусни акаей, сенга қойил! Лекин ўшанда раисни боплаб таъзирини берган экансанда-а?...

– Вой, ким айтди?

– Буни бутун аҳли қишлоқ гапираяптику ахир, – деди оқсоқол самимий қулиб.

– Бу хотиним ўзи киноартист бўлиши керак эди-ю, адашиб менга тегиб олган-да, – деди Абдукарим ҳам ҳазил қилиб.

– Хуш, Ҳусни ака. Манави пулни энди нима қилмоқчисиз? – деди оқсоқол целлофан халтани унинг қўлига тутқазиб.

– Бу ерда қанча?

– Ҳуллас, маҳалладагилар ҳовли-жойларингнинг нархини баҳолаб ўтиришмади. Балки кимнинг қанча имконияти бўлса баҳоли қудрат бераверишди. Мана рўйхати – деди оқсоқол қўйнидан бир қоғозни чиқариб ўкиб эшиттирди... Бу ерда жами 20 минг сўм. Бу пулга «Жигули» сотиб олса бўлади. Иннакейин бир нарасага эътибор берган бўлсангизлар менинг фамилиям рўйхатда йўқ. Менинг ўзим сизларга бир соғин сигиримни бермоқчиман. Охири бир кун топганларингизда қайтарарсизлар.

– Вой, раҳмат, Икром ота. Сиз ҳақиқатдан ҳам бизга оталик қиляпсиз.

– Раҳмат, оқсоқол, – деди Абдукарим ҳам қувониб.

– Ҳечкиси йўқ. Инсон инсонга ҳамиша керак бўлади. Сизларнинг бошларингга тушган мушкул ҳар кимга ҳам тушиши мумкин. Буям бир Яратганнинг синовиди. Биз бир маҳаллада яшаб турибмизки, Яратган биз — қўни-қўшниларни ҳам синаяпти: «Сен қандай кўмак бердинг?», деб ҳали бизлардан ҳам сўроқ-савол қилади, ахир.

– Раҳмат, отажон. Сизларнинг бу яхшилигингизни ҳеч қачон унутмаймиз, – деди Ҳусния кўзларига ёш олиб.

– Кўнгилларинг тўқ бўлсин. Энг муҳими соғ-омон қолдинглар. Сенинг матонатинга койил, Хусни. Бошқа хотин бўлганидами, дод солиб жонга тегарди ё инфаркт бўлиб ўлиб кетган бўлармиди. Инсоннинг ким эканлиги мана шунақа оғир дамда билинади-да.

Озода илтифот билан паловни олиб кирди.

– Кўп яша, қизим. Илоҳим сенга ҳам яхши жойлардан насиб қилиб, тезроқ бахт-саодатли бўлиб кетавергин.

– Раҳмат, отажон, - деди қиз қизариб ва «Ош бўлсин» деб чиқиб кетди.

Оқсоқол қизнинг турмушга узатиладиган кўхликкина бўлганини кўриб ўзича «Ҳа, Хуснининг куйганича бор экан» деб қўйди.

Ош еб бўлингач, “икки эркак” баланд-паст бўлишиб оқсоқолни ҳурмат билан кузатиб қўйишди.

– Бу пулга энди нима олмоқчисан? – деб сўради Абдукарим ўсмоқчилаб оёқларининг қаттиқ оғриётганидан тиришиб. Чунки у ҳаливери бундай юришга кўникмаган, қўлтиқ таёғи ҳам йўқ эди. Оқсоқолнинг ортидан беихтиёр чопиб чиққанини ўзи ҳам англамай қолди.

– Ҳа, келинг, шунинг рўйхатини тузайлик, - деди Хусния ва қоғоз-қалам олди. — Мен ўзи биринчи навбатда сигир олишни мўлжаллагандим. Яхши бўлди, Икром ота бизни жонимизга оро кирдилар. Хўш, энди бизга бир от-арава зурур бўлади, кейин бир тандир ҳам.

– Тандирни нима қиласан? – деди эри юзини буриштириб, оғриқли оёқларини силаркан.

– Ахир ҳадеб даладан магазинга қараб чопмаймизку. Тандирни ўша чайламизга қуриб оламиз. Қизлар сизга иссиқ-иссиқ нон, сомса пишириб бераверишади. Фақат ун бўлса бўлгани. Ернинг депарасига ошқовоқ ҳам экиб ташлаймиз.

– Ҳа тўғри, унда тўрт қоп ун ёз. Кейин пахта ёғи – бир флага.

– Қаймоқдан улгуржи кўпроқ олсак, сариёғ арзон тушармиди. Кейин нонуштага дурдасиям аскотади. Нима дейсиз?

– Маъқул. Демак икки челақ қаймоқ ёз.

– Туз, чой, кир совун, гугурт бир яшиқдан. Папирос ҳам ёз.

– Ўша зормандангизни ташлай қолинг, дадаси.

– Хўп, носга ўтаман. Бир халта нос ёз.

– Уф... нос ҳам бир гўрку!

– У ўн баробар арзонда, тентак.

– Унинг ўрнига шакар олақолайлик. Шакарсиз чой ичиб бўлармиди?

– Хўп, унда табелчи билан сувчидан олиб чекиб турарман. Носни ўчир. Шакар ёз.

– Ана, шакар – бир қоп.

– Ўх-хў, кўпмасми?

– Даладаги тутдан мураббоям қиламизда.

– Хўп яхши. Гуруч, макаронлар ҳам эсингдан чиқмасин, хотин.

Хусния эрининг айтганларини қоғозга туширди. Улар яқин келажак учун бу маҳалда гўё қудратли бурилиш режаси тузишмоқда эди.

– Ҳа, айтгандек, анавиндан ҳам бир-икки шиша олиб қўй. Меҳмон-измон бориб қолиши мумкин, - деди Абдукарим томоғини чертиб.

– Э йўк! Ўзимизни ўнглаб олмагунимизча, ҳеч қанақа ичкилик тўғрисида гапирманг! - дея бақариб берди Хусния.

– Хўп-хўп, - деди Абдукарим ва «таслимман» дегандек икки қўлини кўтарди. У эркак мижоз хотинининг вазоҳатли нигоҳидан ҳайиққан, ўзини худди катталарга ўхшаб гапирадиган “кексақори” болақайдек тутмоқда эди.

\* \* \*

Келгуси якшанба рўйхатдагиларни сотиб олиб ғамлаш учун тонг саҳардан Хусния қизи Озода билан мол бозорига боришди. Чунки харидни от-аравадан бошлаш керак эди.

Ўша куни Исмат ҳам ўғли Нодир билан машиналарида бозорга кетишмоқда эди. Йўлнинг бериги юзида машинасини кавлаштираётган Исматнинг кўзи тўсатдан «эркак» она билан унинг гўзал қизи Озодага тушиб қолди. Алам ва ҳасрат уни яна ўз домига торта бошлади. «Қизиям ўзига ўхшаган «яхши нарса» бўлибдику! Бунга Нодир нима деркин?» деган ўйга борди у.

– Анави ота-болаларни танияпсанми? – деб сўради у махсус калитни узатаётган ўғлидан.

Нодир кўзлари тўсатдан порлаб кетди:

– Ие, ахир бу Озодаку.

– Нима бало, юрагингдан урганми деймана, – деди Исмат кулиб. – Унда отингни камчилаб қол. Бўлмаса менга ўхшаб қуруқ қоласан.

– Нимага, сизга ўхшаб? – деб сўради Нодир хайратомуз.

– Ҳа, сендайлигимда онасини яхши кўрардим. Армиядан келсам анави чўлок Абдукаримга тегиб олибди, – деди ота муруватни бураркан. – Ёнидагини танияпсанми?

– Йўқ. У отаси эмас, оёғи бутун киши экан.

Исмат хи-хилаб кулиб юборди. Нодир эса Ҳуснияга томон узоқ тикилиб турарди.

– Оббо хумпарей! Тузукроқ кара, бу отасимас онасику!..

Нодир отасининг бу гапини ҳазилга йўйди. Машина тузалди. Капотни ёпиб йўлга тушишди. Исмат салон ойнасидан йўловчи она-бола томон қараб-қараб борар, эски муҳаббат изтироби унинг қалбини яна тирнай бошлаганди.

– Энди улар билан бирга ишлаймиз, – деди Исмат чуқур хўрсиниб.

– Қаерда?

– Қаерда бўларди. Битта далада. Бир ариқдан сув ичамиз, бир ҳаводан нафас оламиз... Улар шоли экишмоқчи. Колхоз бизнинг бригададан уларга ер ажратди.

Нодир отасига ярқ этиб қаради. Бу нигоҳида юрагида пайдо бўлган қўрнинг аксини пайқаш қийин эмасди.

\* \* \*

Мол бозорида одам гавжум. Ҳусния ҳам, Озода ҳам бунақа бозорга биринчи марта келишлари эди. Аввалига қаёққа бориш ва нима қилишларини билмай довдираб қолишди. Бир йигитдан «Биз от сотиб олмоқчийдик. Қаерда сотилади?» деб сўраб кўришди. У бозорнинг бир чеккасини кўрсатди:

– Хўв анави томонга боринглар. Аммо-лекин бугун от-эшакларнинг нархи паст. Даллолларга айтсанглар олиб беришади, – деди йигит.

«Эркак» она ва бола ўша томонга мол-қўйларни оралаб ўтиб боришди. Кимдир олаётган, кимдир сотаётган, ғала-ғовур авжида эди. Олаётганлар жониворларнинг тишини кўришар, у ёқ-бу ёғини силаб-сийпашар ва даллоллар билан қўл ташлаб тортишишмоқда эди. От бозори эса тинч экан. Устунларга боғланган турли зотли отлар беозор пишқириб кўйишар, гўё мени олақолинг дегандек Ҳуснияга махзун боқишарди.

– Вой, манави отнинг чиройилигини, буниси унданам яхши, — дер эди Озода қувониб.

– Сизларга ўзи қанақа от керак? — деб сўраб қолди бир киши шу пайт. Афтидан даллолга ўхшарди.

– Бизга меҳнаткаш от керак. Арава ҳам тортадиган, — деди Ҳусния.

– Ювош, айтганни қиладиган бўлсин, — дея қўшиб Озода ҳам.

Даллол Ҳуснияни зимдан хайрон кузатди.

– Нима, одам кўрмаганмисиз? — дея жеркиб берди Ҳусния.

– Йўқ, халиги, нимайди. Юзингиз танишга ўхшайдида, — деди даллол киши каловланиб.

– Мен билан ишингиз бўлмасин. Бизга айтганимиздек отни топиб берингда, ҳақингизни олинг.

– Хўп-хўп, оп..., ак...

– Исмим Хусниддин.

Даллолнинг кўнглидаги ҳайрат юзидан ҳам яққол сезилиб турарди. Лекин у тезгина ўзини ўнглаб олди:

– Сизларбоп от қиммат туради-да, — деди у сунъий иржайиб.

– Қанча?!

– Ўн минг атрофида.

– Йўғе! Унда бизга тўғри келмайди.

– Бўлмаса юринглар, бир мусофир йигит бешта от олиб келган. Эҳтимол арзонроқ берар. У шу бугун сотиб қайтиб кетиши керак экан.

– Бўпти. Бизга ўшаларни кўрсатинг.

Даллол киши уларни бозорнинг бир четига томон бошлади. Йўл-йўлакай Хусния қизига шипшиди:

– Озода, буларнинг олдида мени “ота” деб чақиравер. Мен гўё гунгман. Бўлмаса гап кўпаяди, хўпми?

– Бўпти. Мен ўзим савдолашавераман.

Айтилган отбоқар бир чапани йигит экан. Унинг юз-кўзидан ишбилармон ва кўпни кўрган экани яққол сезилиб турарди. У харидорларни очик чехра билан кутиб олди. Озода унга қуюқ салом берди. Унинг кўнғироқдек овози йигитни алланечук қилиб юборди. Чунки у бунақа мафтункор харидорни кутмаганди.

– Буларга бир меҳнаткаш, ювош, арзон от керак. Жойида қилиб айтсангиз сотиб олишмоқчи, - деди даллол.

– Марҳамат, кўринглар, танланглар, маъқулини келишамиз.

Хусния бир қора отнинг юзларини силаб, у ёқ-бу ёғини кўра бошлади.

– Мана шу отингизга қанча сўрайсиз? — деб сўради Озода майин жилмайиб.

Йигитнинг юраги така-пука бўла бошлади. «Сиз учун бепул» деб юборишдан ўзини аранг тийди. Қиз отга қанчалик ишқибоз бўлган бўлса, йигит ҳам қизга шунчалик қизиқиб қолган эди.

– Сизга шу ёқдими? – деди йигит жилмайиб.

– Ҳа, - деди қиз эҳтирос билан.

– Унда бир миниб кўринг.

– Йўқ, кўрқаманда...

– Кўрқманг, мен арқон билан ушлаб тураман. Ахир бозордан машина олсангиз ҳам аввал уни миниб кўрасизку!

– Опқочиб кетса-чи?

– Нима бўпти. Тўғри ўзининг қозиғига олиб боради-да.

– Қозиғи қаерда?

– Амударё бўйида.

Хусния қизига қараб «Ҳай, ер ютгур!» дегандек бир ўқрайиб қўйган эди, қизнинг дами ичига тушиб кетди.

– Отахон, шу сизга маъқулми? – деб сўради даллол.

Хусния “бўлаверади” дегандек унсиз ишора қилди.

– Бўлмаса йигитнинг гули, буёғини келишайлик, — деди даллол ва унинг одатдагидек кўлини олди.

Йигитнинг эса негадир шу паллада қулоғи шанғиллай бошлаган, даллолнинг гапларига унчали эътибор бермас, балки отнинг юзларини меҳр билан силаётган қиздан ўғринча кўзини узолмай лол эди. Қиз кулиб отга бир нималар дер ва баъзан унинг эгаси томон ҳам нигоҳ ташлаб қўярди.

– Уч минг беришади, бўладими ўғлим, — деди даллол ниҳоят барака қилиб кўлини бир силтаб қўйди.

Йигитнинг кўнглида эса бошқа бир гап бордек эди. Даллолни бир четга тортди.

– Уларни қаерлик, ким эканлигини биласизми? – деб сўради у шоша-пиша.

– Йўқ, билмайман. Шу атрофдаги қишлоқлардан бўлса керакда. Нима эди?  
– Билиб бера олмайсизми?  
– Майли, нега энди...?  
– Отларнинг нархи тушиб кетибдида. Сотмоқчи эмасман.  
– Ие, унда нима қилмоқчисиз?  
– Қарагани жой бўлса, вақтинча ташлаб кетмоқчи эдим. Харидорни топиб тураверасиз.  
– Мен жон деб боқардим, аммо жойим йўқда.  
– Анавилардан сўраб кўрингчи, имкониятлари бормикан? У ёғини келишамиз.  
Улар бир қарорга келишиб отлар олдига қайтиб келишди.  
– Хуллас, Ҳусниддин ака, гап бундай. Бу йигит умуман отларини бугун сотмоқчи эмас.

– Ие, буёғи қизиқку!.. – деди қиз ажабланиб.  
– Лекин бошқа бир яхши таклиф айтаяпти. Яъни сизларда “отларга беш-олти ой қараб туришга имкониятлари бормикан?” деб сўраяпти. Бу ўзи мусофир йигит. Хизмат ҳақиға эҳтимол ўша отни шундоқ берар, нима дедингиз?

Ҳусния учун бу кутилмаган таклиф бўлди. Бир томондан йигитнинг қизига кўз ташлаётгани ғашини келтираётган бўлса, иккинчи томондан яхши таклиф бериши уни ўйлантириб қўйди. «Бунинг нимаси ёмон, хизмат ҳақини берса, ем-арпасини олиб берса, уларга қараш нима. Отлар беозор жонивор. Улар эҳтимол уйимизга кут-барака олиб келар» деган ўйга борди жувон ва бор таваккал деган қарор билан «Майли» деб гапириб юборганини ўзи ҳам англамай қолди.

Озода ҳам бундай ҳолат юз беришини сира кутмаганди. Йигит жилмайиб уларнинг олдига келди.

– Уйингиз узоқ эмасми, ака? – деди у Ҳуснияга бакувват қўлларини узатар экан. Ҳусния нима қиларини билмай довдираб қолди. Бунинг қизи сездим:

– Масалани мен билан ҳал қиласиз, акажон, – деди қиз онасини ҳижолатдан чиқармоқ учун.

– Хўп бўлади. Танишиб қўйайлик. Исмин Есинбой, – деди йигит энди унга қўл узатиб. Қиз ҳам иложсиз қўл узатди. Унинг нозик-ниҳол қўллари гўё йигитнинг қайноқ кафтининг тафтидан эриб кетай деди. Бир сония кўзлари тўқнашди ва уларга илиқлик муҳрлангандек бўлди.

Шундай қилиб улар келишибди. Отни олиб уларникига ҳайдаб борадиган бўлишди. Есинбой даллолни ҳам рози қилди ва от турадиган хонадоннинг манзилини билиб олди. Сўнгра биргаликда бир яхши арава сотиб олиб, уни отларнинг бирига қўшиб беришди. Ҳусния аравага миниб олди, эгарли от миниб олган Озода билан эгарсиз от минган Есинбой эса, орқароқда бошқа отларни етовга олганди.

Она «эркак» минг хавотирлик билан ортига тез-тез қараб қўяркан, йигитнинг хатти-ҳаракатини зимдан кузатар, ёшларнинг кулиб-йўраб келишларини кўриб, «Ишқилиб охири бахайр бўлсинда» деб қўярди. У бугун от сотиб олди ёки қизнинг тақдирини белгиладими, ўзи ҳам ҳайронда эди.

\* \* \*

Абдукаримнинг отаси ҳаётлиги даврида кўплаб чорва ёки ипак курти боқишга мўлжаллаб, каттагина оғилхона курдириб қолдирган эди. Охири сигирларини ҳам сотиб юборгач, озгина қуруқ ҳашакни демаса, бу ер деярли бўм-бўш турарди. Шу туфайли ҳам Есинбой томонидан қилинган яхшигина таклифга Ҳусния йўқ демади. Лекин Абдукарим бемаслаҳат иш қилгани учун хотинини қўйиб берди ёки отфуруш йигитни қизларидан рашк қилди, ҳар ҳолда қовоқ-тумшук қилиб туриб олди. Фақатгина хотини бозорда тўсатдан бу девқелбат йигитни учратиб қолганини ва у билан оила учун жуда фойдали иш қилганлигини бафуржа тушунтириб бергачгина эр жонивор юмшагандек бўлди.

– Бўпти. Отларга ўзим қарайман. Лекин унга айт, бизникида бошқа қорасини кўрсатмасин. Меҳмон қилиш, тунаб қолишга рухсат беришни умуман ҳаёлингаям келтирма, – деди жаҳл билан.

Эрининг жиддий сўзлашидан унинг қизларини аяб шундай қилаётганини, «Синалмаган отнинг сиртидан ўтма» деган нақлни эслатиб қўймоқчи эканини тушунди. Бу жиҳатдан эрининг ҳамон ўз бурчини унутмаганидан ич-ичидан қувонди. Йигит қизга шундай шайдо бўлиб қолгандики, олддаги «эркак»нинг хотинча овоз билан гапираётганига ҳам парво қилмаётганди.

– Есинбой ўғлим. Сиз бизни тўғри тушунинг, биз ҳамма шартларингизга розимиз. Худо хоҳласа, отларингизни яхши парваришлаймиз. Лекин уйда бўйи етган қизларимиз бор. Шунинг учун ўзингиз бошқа жойдан кўноқ топсангиз, – деди Хусния «эркак»лигини унутиб.

– Бўпти, – деди Есинбой чой олиб келаётган Озодадан кўзларини узолмай. – Менинг бу ерда таниш жўраларим кўп. Ўшаларникига бораман. Бугун сизларга отлар учун ем келтириб бераман. Лекин харидорлар менинг ёки бозордаги ҳалиги даллол ака номидан келишса отларни кўрсатсангизлар. Сотилса сотилар, сотилмаса қолаверади. Хизмат ҳақларинг эвазига истаган бир отни танлаб олаверасизлар.

– Сиз ўзи қаерликсиз?

– Нукуснинг Тўрткўлидан. Отам Қорақалпоқ, онам козоқ. Катта чорва фермамиз бор. Мен оилада ягона ўғилман. «Чимён» санаториясига дам олгани келгандим. Қуруқ келмайин деб отларни сотгани олиб келувдим. Лекин нархлар жуда паст экан. Ҳозирча сотмаганим маъқул. Қайтиб олиб кетгим йўқ.

– Ота-онангиз ҳаётмилар?

– Ҳа, худога шукур. Опаларим турмушга чиқишган, мен ҳали тақдир насиб қилса...

– Нима, уйланмаганмисиз?

– Йўқ. Лекин бу ернинг қизлари чакки эмас экан.

Хусния билан Есинбой отларни жойлаб бўлгач, айвонда чой ичиб ўтиришарди. Қовоқ-тумшуқ қилиб олган эри чиқишни хоҳламади, балки дераза ортидан меҳмоннинг афт-ангорини зимдан кузатди, гапларига қулоқ осди. «Воҳ, «қизлари чакки эмас» дейдими?» Нима бало, бу Озодани кўзда тутяптими ҳали? Олиб бўпсан, узоққа қиз берадиган аҳмоғинг йўқ» деди у хаёлан. «Кейин қизимга тўй қилгани миримиз ҳам йўқ. Ўзимиз аранг кун кўраяпмиз-ку. Қурилган янги меҳмонхонани кўриб, бизни «ўзига тўқ» деб ўйлаяпти шекилли».

Негадир Озоданинг отаси хотинсифат бўлганиданми ёки онасининг бир оғиз чиқиб «Келинг, меҳмон» демаётганиданми, Есинбой ажабланди. Лекин сўрашга ботина олмади. Фақат Озоданинг яна бир-биридан гўзал сингиллари борлигига, янги бино қурилиши қилганларига амин бўлди. Унинг назарида Озодалар ўрта ҳол оиладек туюлди ва ўз ҳурматини билиб, овқатга ҳам ўтирмай ўрнидан кўзғолди.

Йигит хайрлашар экан, Озоданинг чехрасига сирли нигоҳ ташлади. Бу нигоҳда «Мен ниҳоят сени топдим» дегандек бир олам маъно бор эди.

– Хайр, яхши боринг, меҳмон – деди Хусния аёллик овози билан.

Йигит унга эркаклардай қўл узатди. Хусниянинг ноилож узатилган қўли Озоданикидай майин эди. У Озодага ҳам қўл узатди. Озоданинг қўли эса гўё оташ каби ёнарди... У узун киприкларини хиёл кўтариб йигитга ширин табассум ҳадя қилди. Есинбойнинг кўз ўнгида ана шу табассумли чехра муҳрланиб қолиб, қалбида муҳаббат ришталари алангаланган бўлса ажаб эмасди.

Бу орада даладаги чайлада тандир қурилди. У ёққа кўчиб кетиш учун зарур бўлган ҳамма нарсалар ҳам ҳарид қилинди. Отларни яхши парваришладди. Айниқса Озода отларга ўзгача меҳр билан қарар, негадир эгасининг йўлига беихтиёр кўз тикарди.

\* \* \*

Кечки маҳали Исмат машинасида ўғли Нодир билан Хуснияларнинг хонадони олдида тўхташди. Нодир рулда эди. Бу пайтда Озода аллақаяқдан икки челақ сув кўтариб келарди.

– Анавини қара, йўқлаган одамнинг шундоқ йўлингдан чиқиб турса-я. Бунақаси бўлмайди, Нодир. Бўшашма! – деди Исмат ва қўлига икки пакетни олиб Озодага пешвоз чиқди.

– Вой, ассалому-алайкум. Келинлар.

– Воалайкум-ассалом, яхшимисиз қизим?

– Яхшимисиз? – деб қўйди Нодир ҳам юраги така-пука бўлиб.

– Яхши, раҳмат.

– Ошнам уйдами?

– Ҳа, уйдалар. Кираверинлар.

– Нодир, сен шу ерда бўп тур, хўпми? Ҳа айтмоқчи, қизим, ўша сувингиздан Нодир акангизга бир кружка-а... «Чанқадим» деярли-да, – деди Исмат қочирим қилиб дарвоза томон йўналаркан ва ўғлига маъноли қараб қўйди. Нодир тушунди.

– Хўп бўлади, – деди Озода соддалик билан.

Озода ошхонага кириб овқатга уннаётган эрлибосли онасига меҳмон келганини ва унинг ўғли чанқаганини айтиб, кружкада сув олди. Бу маҳалда Исмат ичкари кириб келган ва сўрида ёнбошлаб ўтирган Абдукарим томон сохта мулозамат билан бормоқда эди. Хусниянинг Исматни кўриб энсаси қотди ва гап нимада эканига фаҳми етди.

– Сув кимга, шу кишининг ўғлигами?

– Ҳа.

– Ҳеч қаяққа чиқмайсан. Овқатга қара. Керак бўлса мен ўзим опчиқиб, бошидан қуяман.

Озода итоатгўйлик билан онасига қараша бошлади.

– Бу дунёда бормисан, ошна, – деди Исмат Абдукаримнинг қўлини маҳкам сиқаркан.

– Қачондан бери улфатчилик ҳам қилмай қўйдик. Бугун бир итдай яйрайлик дедимда. Қалайсан?

– Отдекман. Ҳой қизлар, меҳмонга қаранлар.

Хонзода келиб дастурхон ёзди. Озода чой олиб келди. Исмат уни зимдан кузатди.

– Оббо сеней, Исматбек, ишларинг яхшими?

– Худога шукур ёмонмас. Ҳа айтмоқчи, қизим – деди у кетаётган Озодага мурожаат қилиб, – Манави пакетдагиларни олиб қўйсангиз. Унда янги бодиринг билан помидор бор. Ўзингиз боплаб-а, бизга бир газак тайёрлаб беринг.

– Хўп бўлади, – деди Озода мулойимлик билан.

– Ҳа халиги айтганимни қилдингизми?

– Нимани?

– Сув масаласи...

– Қанақа сув? – деб сўради Абдукарим қизиқиб.

– Ҳа кўчада бир бузоқчам бор, бозордан олувдим, – деди Исмат каловланиб.

– Ие, Озода бор уни ичкарига олиб кир, – деди Абдукарим чиндан ишониб.

– Э қўявер, ўтлаб турар.

Озода қилиб қўйди ва ошхона томон йўналди. «Ўх-хў, табассуми худди онасини ўзия» дея кўнглидан ўтказди меҳмон.

– Ҳой, қизим. Яна учта пиёла ола келинг! – деб қичқирди Исмат ёнидан бир шишани чиқариб.

– Учта пиёла нима учун?

– Бу уйда яна бир эркак бор, шекилли, – деди Исмат қилиб.

– Э Ҳусними, уни қўявер.

– Ўзи уйдами, даладами?

– Уйда. Овқат қилаяпти шекилли.

Исмат ароқни очиб чой пиёлаларининг иккитасига тўлатиб қўйди.

– Қани олдик. Омон бўлайлик. Йигит ўлмайлик, бало кўрмайлик. Кетдик...

Улар ичишгани маҳали Озода газакни етказиб келди.

– Э раҳмат қизим. Кўп яшанг. Айтгандай, ойингизниям чақириб қўйинг, илтимос.

– Хўп бўлади, – деди қиз ва чошиб қайтиб кетди.

– Ошна, хабаринг бор, мен правление аъзосиман, – деди Исмат босиқлик билан навбатдаги қадахни тўлатар экан. – У куни мажлисда хотининг билан андек аразлашиб қолувдик.

— Хабарим йўқ.

— Энди, ошна, иш бор жойда ҳар хил гап бўладида. Халиги ўрислар айтадику «Дружба-дружбой, служба-службой» деб. – Лекин хотинга гап йўқ. Барибир енгди. Агар ер берилмаганида ҳаммамизнинг бурнимизни ерга ишқарди.

– Э шунақами – деди Абдукарим кулиб. – У ўзи ҳақиқий эркак хотинда.

Шу маҳал салом бериб бир боғ ўтин кўтарган Паризода ўтиб борарди.

– Ҳой Паризода! – деди отаси, – Бор, онангни чақирвор.

– Энди ўзингдан қолар гап йўқ, дўстим. Сенда қизлар кўп, менда ўғиллар. Такдир-насиб қилса қуда-анда бўлиб кетиш ниятим ҳам йўқ эмас. Ўзинг тушунасан, «Қудачилик – минг йилчилик» деганлар. Аразлашиб юрсак, тўғри келмас. Нима дединг? – деб сўради Исмат очик «хужумга ўтиб».

– Ҳа, албатта. Буни такдир-насиб дейдилар.

– Шунга анави қизингни... – деб эндигина мужмалланиб турган ҳам эдики, гапнинг газак олиб келишидан чўчидими, ҳар холда истар-истамай Ҳусния келиб гапини бўлиб қўйди.

– Келинг, меҳмон, – деди у хиёл жилмайган бўлиб. Исмат ўрнидан туриб кетди ва ялтоқланиб мулозамат қила кетди:

– Ассалому-алайкум. Яхшимисизлар? Тинч ўтирибсизларми? Бир ошнамни йўқлаб келдимда. Озгина қуяйинми-а?

– Э, йўқ-йўқ, – деди Ҳусния қатъий эътироз билдириб.

– Буни эркаклар ичади-да, ахир.

– Йўқ сизлар бемалол. Мен овқатга қарай.

– Бўпти, бир зум ўтир, э узр, ўтиринг ака.

Ҳусния ноилож омонат ўтириб меҳмонга ва эрига чой узатди.

– Раҳмат. Мен ҳозиргина ошнамга правление йиғилишидаги бўлган гапларни айтиб турувдим. «Эгилган бошни қилич кесмас» дейдиларку. Шунга узр сўрамоқчийдим, – деди Исмат хе-хелаб кулиб.

– Хай майли, бўп туради-да.

– Лекин сенга қойил! Тан бердим, – деди Исмат навбатдаги пиёлага ароқдан қуяркан. – Энди бу ёғига келишиб ишлаймизда. Барибир ерни қаердан ажратиш, сув, техника мен билан ҳал қилинади. Қаёққаям борардинлар, – деди Исмат ва беўхшов кула бошлади.

Бу ҳолат унинг маст бўла бошлаганидан далолат берар, Ҳусниянинг энсаси қотган, эри ҳам ҳижолатда эди. Ҳусния «Мен овқатни сузаман» дея ўрнидан туриб кетдию, қутилди.

– Ҳой Ҳусни, тўхта! Халиги нимайди, катта қизингга айт кўчада турган «бузоғимни» суғориб қўйсин, – деди Исмат ва навбатдаги пиёлани кўтарди. Абдукарим эса ароқ ўрнига чойнинг пиёласини кўтарди.

– Хўп. «Бузоғингиз»ни ўзим суғораман. Лекин сиз ҳам кейинчалик бизнинг шолига сув муаммосини қилмайсиз, бўптими! – дея қичкирди Ҳусния.

– Хўп! – деди Исмат лабини артиб. – Ошна, бу хотининг балоку-а. Ҳақиқий эркак хотин экан, маладес! Олдик...

Бу пайтда Ҳусния кўчага бир кружкада сув олиб ўзи чиқиб келди. Ўғри мушукдай писиб ўтирган Нодир «эркак» хотинни кўриб довдираб қолди.

– Келинг, Нодиржон. Киравермайсизми? – деди эрлибосли аёл қуруқ қилиб.

– Й-йўк, раҳмат...

– Сув сўраган экансиз?

– Э йўк, ичмайман.

– Хай майли, – деди Ҳусния сувни сочиб юбориб. – Лекин сиздан бир илтимосим бор-да.

– Б-бемалол. Айтаверинг, нима қилиш керак?

– Отангизни олиб чиқиб кетсангиз. Кайфи ошиб қолганга ўхшайди. Хўжайинимнинг мазаси йўқ эди. Аранг ўтирибди, бечора.

Нодир тезда машинадан тушдида, ичкари томон чопди:

– Дада, юринг. Сизни тез идорага чакирашаётганмиш, – деди у атайин ховлиқиб.

– Э қўйсангчи, идорада ҳозир бало борми? Тоғанг билан сўрашмайсанми, э аҳмоқ!

– Э кечирасиз, тоға. Соғлигингиз яхшими?

– Раҳмат, келинг ўғлим. Тинчликми?

– Тинчлик. Кўчада дадамга қараб туришувди.

– Ким? – деб сўради Исмат.

– Раиснинг шофери.

– Ч-чақир буёққа...

– Э йўк. Тез юаркансиз.

– Оббо, энди гапимиз қовушиб, иш пишаётганди-я.

– Бўлинг энди, – деди Нодир отасининг калишини тўғрилаб қўлтиғидан оларкан.

– Э, узр ошна. Тушунмадим. Мундоқ дам олганиям қўйишмайди, вей.

– Яна бирорта хотин идорага эркакча кийиниб боргандирда, – деди Абдукарим кулиб.

Исмат хо-холаб кулиб юборди:

– Бўпти ошна. Тинчлик бўлса мен қайтиб келаман, ҳикк...

– Хўп раҳмат. Яхши бор.

Нодир Исматни кўчага етаклаб чиққанида, у дархол айтилган машинани қидирди. Ҳусния жаҳли чиқиб бетокат турарди.

– Қ-қани у, раиснинг машинаси?

– Кетди. «Тез борсин» деди, – деди Ҳусния қисқа қилиб.

– Хўп. Ҳой Ҳусни, сени бир дақиқага мумкинми? – деб сўради Исмат хиқачоғи тутиб. Нодир машина ёнига борди. Ҳусния ноилож Исматнинг ортидан бир четга борди. Исмат унга шивирлаганнамо гўлдиради.

– Ў-ўзинг менга т-тегмадинг. М-майли... Ҳеч бўлмаса ўғлимга кизингни бер, – деди у хиқилаб янада секинроқ, кўзларини ола-кула қилиб қўшиб қўйди – Ҳалиги гаплашиб ҳам турармидик... Нима дейсан-а?...

Ҳусниянинг жаҳли чиқди:

– Э, боринг-ге! – деди у нари кетиб.

Нодир хавотир қаради.

– Нодиржон, ўғлим. Сиздан илтимос, отангизни тезроқ олиб кетинг.

Йигит итоат билан чопиб келиб отасининг қўлтиғидан маҳкам қисди. Унинг шу дамда қони жўш урар отасининг қилиғидан бутунлай ўзини йўқотганди. Шу туфайлими, Исмат қаршилиқ қилганига қарамай, уни машина томон куч билан судради.

– Узр опажон. Дадам ароқни кўтара олмайди-да.

– Хе, нодон. Уни опа дема, ака де... – дея ўшқириб берди Исмат.

Машина ўрнидан кўзғолди. Исмат эса ойнадан чиқариб «Ҳой, ўйлаб кўр. Бир жойда ишлаймиз-а!...» дея бақириб кетаверди.

– Аҳмоқ. Энди қизимга осилаяпсанми? У-ку қизим экан, сенга товугниям раво кўрмасман! – дея жавраб қолди Хусния.

\* \* \*

Эртаси қўлида улкан дастурхонларни кўтарган тўрт аёл дарвоза қоқишди. Улар совчилар эди.

– Холаю! – дея кўчадан овоз берди бирови.

– Хувв!! Қизлар, қаранглар ким экан?

Озода югуриб чикди. Қиз кечаги гап-сўзлардан Исмат унинг қўлини ўғлига сўраб келиб сув бахона уларни учраштирмоқчи бўлганидан ва ойисининг эътирозидан воқиф бўлганиданми ёки ойисининг «Мана кўрасан бу тасқара эрта-индин совчиларини юборади» дегани учунми, бу ҳолатни дархол ўзича тушунди ва тез ичкари қайтиб кирди.

– Ойи, меҳмонлар экан. Ануви Исмат аканинг одамлари бўлишса керак.

Хусниянинг эсхонаси чиқиб кетай деди:

– Мени йўқ де.

– Э, боринг-ге. Мен энди чиқмайман.

Хусния ноилож ўзи томоғини кириб гўё ўзини эркаклардай тутиб, лабини чорсиси билан беркитиб ташқарига чикди. Уни кўриб совчилар каловланиб қолишди.

– Салом-алайкум, акажон, – деди аёллардан бири.

– Вале... – деб ўзини йўталганга олди Хусния.

– Аёлингизда ишимиз бор эди-да, – деди иккинчи аёл.

– К-кетган далага, – деди Хусния бўш қўлини силтаб узоқ-узоқларга ишора қилиб.

– Ҳалиги, биз «кулчилик»жа келувдик-да.

Хусния атайин ўзини йўтал тутганга олиб «Кетинглар, бизга кул керакмас» дея қўли билан «Йўқ» ишорасини қилдида, эшикни «тарс» этказиб ёпиб олди. Дарвоза ортидан эса қулоғини динг қилиб уларнинг қайтиб кетишини кутди. Бу пайтда қўшни Лобархон сув олгани чиққан эди, уларга кўзи тушиб қолди.

– Вой, келинлар меҳмонлар! – деди у очиқ чехра билан.

– Шу хонадонга «кулчилик»жа келувдик. Хотинлари йўқ экан, хайронмиз – деди аёллардан бири.

– Далада бўлишса керакда. Вой, унда бизникига кириб тура қолинглар. Мен ҳозир ўғлимни далага велосипедда жўната қоламан.

– Ҳа майли, – деди аёллардан бири. – Қуда бўлмишнинг таг-тугини аввало қўшнисидан суриштириш керак деганларку, юринглар.

\* \* \*

Бу пайтда Озода хамир ёймоқда эди. Хусния эса «Бопладим. Кетишди». – дея хурсанд бўлиб қизининг олдида келди.

– Кимлар экан, ойи? – деди қизи.

– Ўша тасқаранинг уруғлари-да. Бопладим «хотиним уйда йўқ» деб қайтариб юбордим. Лакка ишонишди.

Озода «Вой, ўлай» дея пиқиллаб кулиб юборди. Хусния бир оз қизининг ишини кузатди. Лекин бу ернинг одамларига ўхшашмади. Исматнинг уруғлари ҳар ҳолда мен ҳақимда билишарди-ку, тавба, – деган ўйга борди у. – “Озоданинг Нодирда кўнгли борми-йўқми билиб қўйсам ёмон бўлмас”.

– Қизим, – деди у охиста.

– Лаббай, ойижон.

– Ануви Нодирни яхши биласанми ўзи?

– Ҳа биламан. Яхши йигит эмас. Бир марта мактабда йўлимни тўсиб олиб, сумкамнинг ипини узворган.

– Совчилар ўшандан экан, – деди она қизига синовчан қараб.

– Э, унда яхши қилдингиз. Менга Нодир ёқмайди.

– Ёққанидаям барибир мен кўнмасдим. Ўлиб қолсанг ҳам унга тегмасдинг.

Шу маҳал эшикдан Лобархон кириб келди ва Ҳуснияни кўриб севиниб кетди.

– Ие, вой, уйда экансизку, ўртоқжон. Бир гала совчилар келишди. Бизникида ўтиришибди.

– Уйга опкириб бекор қипсиз, – деди Ҳусния жиддий. – Айтинг, кетаверишсин. Ўша Исматни кўрарга кўзим йўқ.

– Вой, қанақа Исмат? Улар халиги жуда узоқдан келишибди. “Есинбой жўнатди”, дейишди.

Озоданинг кўзлари катта-катта очилиб, «Вой!» деб юборди. Қўлидаги тахта ўқлов «тап» этиб ерга тушиб кетди. Ҳусниянинг эса қошлари кўтарилиб хайрон чимирилди.

– Нима? Халиги отбоқар йигитдан эканми?

– Ҳа. Мен уларга сизлар ҳақингизда бор гапни гапириб бердим. Тўй қилишга ҳеч қанақа имкониятлари йўқ, яқинда далага кўчиб кетишади, дедим. Ё бекор айтибманми-а?

– Йўқ. Тўғри айтибсиз.

Озоданинг кўзидан дувиллаб ёш келди. Хамир қўли билан бурнини артиб олганди юзида оқ изи қолди.

– Бўлмаса бундоқ Лобархон. Бўлар иш бўпти. Энди мен кўринмай қўя қолай. Айтинг «Далада йўқ экан, келганида ўзим айтиб қўяман» денг. Қайтиб кетаверишсин.

– Овқатга уннаётувдим-ку.

– Майли овқатланиб йўлга тушишсин. Барибир эрим ҳам узоққа кўнмайди. Хўпми, айланай.

– Майли. Нима десангиз шу-да, – деди Лобархон ва лапанглаб шошиб чиқиб кетди.

Бу пайтда Озода бир четга ўтиб йиғлаб ўтирарди.

Совчилар нега Озоданинг отаси аёлсифат эканини ҳамда бошқа бўлган ишларни қўшниларидан билиб олишиб, бу дунёнинг ишларига танг қолишди.

– Эҳ-ҳа, хали биз гаплашган киши отаси эмас, онасимиди? – деб сўради хайрат билан Есинбойнинг отаси.

– Ҳа. У эрнинг вазифасини ўз елкасига олган мард аёл, – деб жавоб берди.

– Наҳотки укам унинг аёллигини сезмаган бўлса... Демак, улар ўта қашшоқ, ҳатто уйларини гаровга қўйган денг. Укам қуриб кеткур «Шу қиздан бошқасига уйланмайман» деб туриб олди. Шунинг учун бирровга келгандикда.

– Хўп, яхши боринглар. Хафа бўлмай кетинглар, – деди Лобархон. Лекин ич-ичидан «Аттанг...» дея афсусланиб қўйди.

\* \* \*

Есинбойнинг совчилари келиб-кетишганига ҳали ўн кун бўлмаёқ, Ҳуснияларнинг уйи олдида усти ёпиқ Қорақалпоғистоннинг бир «Камаз» машинаси келиб тўхтади. Бу пайтда Ҳусния ва қизлар далада эди. Уйда фақат Абдукарим бўлиб, у оғриқ оёқлари билан оҳиста юриб отларга ем берар, ҳар бир отга алоҳида эътибор қилиб, силаб-сийпалаётганди. Пакана одамча отларга ҳам ёқарди.

...Есинбой ҳайдовчига машинанинг орқасини дўнг тепага тўғрилашни буюрди. Унинг орқа борти очилиб дўнгликка тиралди. Сўнгра юк хонадан оғзи тинимсиз кавшаниб, ўрқачлари силкиниб турган ва эгни ҳар хил тақинчоқ ва осилчоқлар билан безатилган улкан нортуяни оҳиста тушириб олишди. Есинбой туяни етаклаб дарвозахона олдидаги сўриток устунларидан бирига боғлаб қўйди.

– Қолганларини қаерга туширамиз? – деб сўради ҳайдовчи.

– Шу ерга, албатта. Ичкарига кирайинчи, ким бор экан? – деди ва «Ҳусниддин ака! Ҳой, ким бор?!» дея ҳовлини чақира бошлади.

Абдукарим овозни эшитди, лекин чиққиси келмади. У умуман одамови бўлиб қолганди. Яхшиямки отлар келиб улар билан овуниб қолди. Бўлмаса ким билади, уй ичида қамалиб ёрилиб кетармиди? Худо хоҳласа ҳадемай далага кўчиб кетишади. Отларнинг ҳам эгаси олиб кетади. Уларга бир от қолади. «Худого шукр» деб қўйди ўзича отлардан бирини оҳиста силаб қўяркан. «Тавба, уялмай-нетмай, қизимга совчи юборибди-я, ярамас.

Ўзи зўрға кун кўраяпмиз-ку» дея хаёлан чўллик йигитни эслади. Яна кимнингдир чақирган овози эшитилди. Абдукарим деворларнинг тешигидан мўралади. Не кўз билан кўрсинки, ховлиларида ўша йигит каловланиб турарди. Уй ичкарасида ҳеч ким йўқлигига амин бўлган йигит отларидан хабар олмоқ учун ўзи оғилхона томон кела бошлади. Абдукарим эса, ҳашаклар ортига яшириниб олди.

– Қизик, қаерга кетишди экан-а? Ҳаммаёқ очик, кўни-кўшникига чиқиб кетишдимикан? – деди у ўз-ўзига гапириб. Сўнгра отларни бир-бир сийпаб уларнинг яхши қаровда эканлигини кўриб, кўнгли хотиржам тортди. Абдукарим эса янада букчайиб «Энди нима қиларкан?» дея кузатишни давом эттирди.

– Ҳой тойчоклар, қалайсизлар?! — деди йигит ночор. – Озодани кўрмадингларми? У янаям очилиб кетгандир-а? – деб сўради у отларининг биридан. От эса уни тушунгандай бир пишқириб қўйди. – Билсанглар, мен уни жуддаям яхши кўраман, унга албатта уйланаман! Уни олиб кетмагунимча ҳеч қаёққа кетмайман! Остонасига ётволаман. Қани бермай ҳам кўришсинчи, – деди йигит ва шахд билан чиқиб кетди.

Есинбой кўчага чиққанида туяни болалар куршаб олишган эди. Улар бунақа туяни умрларида биринчи марта кўришган бўлишса ажабмас. Ясатиғлиқ туянинг атрофида улар мириқиб чуғурлашишарди.

...Уларда урф-одат шунақа эмиш. Агар йигит бирор қизни севиб қолса, дил изҳори учун қиз томонга ясатилган туя совға қилармиш. Мабодо қиз кўнмаса ёки «иш битмайдиган» кўринса, қизнинг уйи олдига ўтов тикиб ётиб олармиш. Ҳайдашса ҳам кетмасмиш. Ҳамма азобларга чидармиш. Ниҳоят қиз томонликлар рози бўлишса, йигит қариндош-уруғларини чақиртирармишда, шу ерда ўша туяни сўйиб эл-юртга тўй қилиб берармиш.

...Болалар чуғурлашиб энди машина ичидаги нарсаларни тушира бошлашди. Бу бўлакланган ўтов эди. Бундан ташқари йигирма қоп арпа, ўн қоп ун, ўн қоп бугдой ва беш қоп гуруч ҳам олиб келибди. Есинбой болалар ёрдамида тезлик билан ўтовни ҳам тиклаб олди. Ичига бўйра ва гиламларни тўшади. Кўрпачалар солиб, унда яшаш учун шароит яратди. Бу ишларнинг ҳаммасини дераза пардаси орқасидан кузатиб турган Абдукарим ханг-манг эди. Бу антиқа воқеа яшин тезлигида бутун қишлоққа миш-миш бўлиб тарқалди ва уни кўргани қишлоқ аҳли кела бошлади. Бу шов-шув, албатта маҳалла оқсоқоли Икром отанинг қулоғига ҳам бориб етди.

– Ҳой йигит, бу нима қилганингиз?– деб сўради оқсоқол хайратланиб.

– Салом-алайкум! Сиз ким бўласиз, отахон?

– Мана шу маҳалланинг оқсоқолиман.

– Жуда яхши. Унда музукорани сиз билан олиб борарканманда-а?

– Қанақа музокара? Йиғиштиринг томошангизни!

– Йўқ, бугундан бошлаб мени ҳам маҳаллангизга аъзо қилиб олсангиз. Манави ўтов менинг уйим бўлади. Энди шу ерда яшамоқчиман.

– Мақсадингиз нима?

– Мен Ҳусниддин аканинг қизи Озодани яхши кўраман. Ўтган сафар совчиларимни юборгандим. Бу сафар ўзим келдим. Шу қизга уйланмаганимча ҳеч қаёққа кетмайман.

– Нима қиласиз?

– Отларим билан туямни боқиб ўтиравераман, – деди йигит жиддий.

Икром ота бунақа ҳолатни умрида биринчи марта кўриши эди. У йигитнинг муддаосини тўғри англади ҳамда биринчи навбатда тўпланганларни бу ердан тарқата бошлади. Унга кўни-кўшнилари ҳам ёрдамга келишди.

– Қуда томондан келишибди. Бу сенларга томоша эмас, қани, тез кетинглар-чи, айб бўлади-я. Тўй бўлган куни келаверасизлар!

– Ҳа, тўйда бутун қишлоқни меҳмон қиламан. Худо хоҳласа, зўр тўй бўлади, – деди Есинбой.

Одамлар тарқалишиб, бир-икки ён қўшнилари билан ўзлари қолишгач, оқсоқол йигитни ўтов ичкарасига таклиф қилди.

– Уйимга марҳамат қилинглар, қани, – деди у илтифот билан.

– Аҳлиддин, Абдукарим акангиз уйидамикин?

– Хусни опа, йўғе ака далада бўлишса керак. Аввало ўзимиз маслаҳат қилиб, бир тўхтамга келиб олсакмикан, – деди Аҳлиддин.

– Ҳай майли, қани юринглар бўлмаса.

Есинбой ҳайдовчига қараб қичқирди:

– Ҳой Ўрозбой, кабинадаги қимизни олиб келчи!

Улар ўтов ичига кириб ўтиришгач, оқсоқол дуога қўл очди.

– Хуш келибсизлар, – деди Есинбой ва ҳайдовчи олиб келган қимизни шопириб-шопириб, пиёлаларга қуйиб узата бошлади.

– Хўш, жигит, энди гапиринг дарду мақсадингизни, – деди кулиб оқсоқол. – Шу ерда ростдан яшамокчимисиз?!

– Худо хоҳласа...

– Хўп. Келинни ҳам шу ерга олмокчимисиз? – деб сўради оқсоқол ўтовнинг шифтларига бир назар ташлаб оларкан.

– Йўқ, албатта. Бу вақтинчалик истехком, холос.

Ўтирганлар кулиб юборишди ва йигитнинг кимлиги, таг-тугини сўраб-суриштира бошлашди.

– Яхши, – деди оқсоқол унинг эзгу режаларини эшитиб, мақсадини тушунгач, – Лекин бу оиланинг аҳволи танглиги, тўй қилиш учун ҳеч қандай имкониятлари йўқлигидан хабарингиз борми?

– Ҳа. Келган совчилар айтишди. Тўйнинг ҳамма сарф-харажатини ўзим кўтармокчиман.

– Келиннинг сепини ҳамми?

– Ҳа, албатта. Бу ерда менинг бешта отим бор. Унинг тўрттасини сотсам етса керагов. Фақат қизларини беришса бўлгани.

– Ота-онангизни бу ишлардан хабарлари борми? – деб сўради қўшнилардан бири.

– Албатта бор. Қиз томон рози бўлгач, мен уларга хабар бераман. Сўнгра тўй кунини белгилаб бир йўла келинни бирга олиб кетамиз. Унгача келиб шу ерда яшайверашади.

– Рост гапиряпсизми?

Есинбой чарм этиги қўнжидан бир қамчинни олиб гиламнинг устига шарт ташлади.  
– Йигитлик сўзим!

Оқсоқол ва қўшниларнинг тили лол қолди.

– Нима дейсизлар? – деб сўради Икром ота ниҳоят.

– Албатта қизни ўз севганига беришгани маъкул-да, – деди қўшни Зафаржон.

– Тўғри, — деди яна бир қўшни. – Бу йигитнинг ҳаракати жиддийга ўхшайди.

– Бўпти Есинбой, сиз бўлмаса бемалол дамингизни ола туринг. Қўшнилар чой-пой, ул-бул тайёрлашар. Биз қизнинг отаси билан маслаҳатлашиб кўрамиз.

– У кишини далада дейишди, уйларида ҳеч ким йўқ экан.

Оқсоқол қўшниларга маъноли қараб қўйди.

– Сиз Хусни акани танийсизми? – деб сўради Аҳлиддин.

– Таниганда қандок. Отларимга қарашни ўша киши билан келишганманда, – деди Есинбой.

– Абдукаримничи? – деб сўради оқсоқол синовчан.

– Йўқ. У кишини танимайман.

– Олла! Бу ёғи тоза қизиқ бўлдику!

– Нимага? — деб сўради ошиқ йигит.

– Э йўқ, шунчаки ўзим... – деб каловланди оқсоқол. У Озоданинг толеига шундай муносиб куёв чиқиб турганида Хусниянинг эркакча кийиниб олганидан ва гўё «отасиман»

деб кўринганидан ич-ичидан аччиқланмоқда эди. «Тавба, ахир бир кун ҳар қандай ёлғоннинг ҳам миси чиқади-ку ёки бу йигитга тўғриси айтиб, уни сирдан вокиф қилсамикан? Ҳа шундай қилганимиз маъкул» деди у фикран.

– Сиз йигит, унинг онаси билан гаплашган кўринасиз. Унинг отаси бошқа, – деди оқсоқол салмоқланиб.

Есинбой қуяётган қимиз пиёладан тўлиб-тошиб кетди.

– Ҳамма гап ўша отасида-да, – деди яна Икром ота томоғини маъноли қириб кўяркан.

Йигит эшик томондан кўриниб турган Озодаларнинг сирли кўрғони томон ҳайрон қараб қўйди. Орага оғир жимлик чўкди.

– Бўлмасам мен қириб хабар оламан. Аҳлиддин, сизлар анави туяни бирор жойга олиб қиринглар. Болалар атрофида яна тўпланишяпти, шекилли.

– Тураверсин, – деди Есинбой қатъий.

– Нега?

– Озода келса кўрсин, дейман-да.

– Бўлмаса, Аҳлиддин, ўғлингизга айтинг, велосипедида тез далага бориб Ҳусни опасини айтиб келсин.

– Акасини денг, – деди Аҳлиддин кулиб.

– Э ҳа, мен ҳам чалкашиб кетаяпман чоғи. У келганидан сўнг яна маслаҳатга тўпланамиз.

Шундай қилиб қўшнилари самимий кулиб чиқиб кетишди.

– Худо хоҳласа ҳаммаси яхши бўлади, ўғлим, – деб қўйди оқсоқол йўл-йўлакай йигитга далда бериб.

\* \* \*

Абдукарим ичкарида типирчилаб қолди. Худди жонсарақ хўроздай у ёқ-бу ёққа, бетўхтов «тўқ-тўқ» қилиб бориб-кела бошлади. Дераза орқали қўшнилари ўтов ичига қириб кетишганидан янада ғижна ошди.

– Оббо, бошга битган бало бўлди-ку бу йигит. Ўзимиз не ташвишдамизку, тўйга бало борми?

Энди бошқа деразадан қаради ва бесўнақай туяни кўриб бир сапчиб тушди:

– Ана шармандалигу, мана шармандалик! Энди бутун қишлоққа гап бўладиган бўлдик. Нима, Озода бировнинг ўтовида яшаб таппи қилармиди? Бир гап бўлса ундан қим хабар олади?... Йўқ, қизимни бермайман. Лекин бу йигитни қандай қилиб ҳайдасам экан-а? Унга айтаман, шу бугуноқ отларини олиб кетсин.

Қўшнилари ўтовдан чиқиб болаларни ҳайдашди-да, Абдукаримникига бош суқмай тарқалишди.

– Қанақа оқсоқол бу? Ахир менинг уйда эканлигимни биладику! Чўллик буларни ўзига оғдириб олдиёв... Бир оғиз: «Ҳой аҳмоқ йигит, жўна бу ердан» дейишса асакалари кетармиди! Ё томошанинг нима билан тугагини кўришмоқчимиз булар? Бекорларни айтишибди. Улар ҳайдашмаган бўлса мана, мен ҳайдайман!...

Шундай қарорга келган Абдукарим уйдан чиқиб тандир олдида турган ярми қуйган косов ёғочни қўлига олдида, кўча томон шахд билан “тўқиллаб” йўналди. У шундай важоҳатли эдики, шу паллада оёғининг суяклари зирқираб оғриётганини ҳам сезмаётган эди. Бўйи туянинг тиззасидан келаркан. Ҳайбатини кўриб кўрқиб кетди. Уни арқонини бўшатиб ҳайдаб юбормоқчи бўлди, лекин боғламга қўли етмади. Косов билан чираниб ечишга уринди ва аранг ечиб олди. Туя унга томон бўйинини чўзиб «Нима дейсан?» дегандек оқ кўпик оқаётган бадбашара тумшугини рўбарў қилди. Чўчиб кетган Абдукарим уни аямай савалаб кетди, туя эса ҳурқиб дуч келган томонга қараб лўқиллаб қочишди. Болақайлар қийқириб унинг ортидан чопиб кетишди.

Узоқ йўл юриб чарчаганлариданми ёки кимиз элитдими, бу пайтда Есинбой ўтов ичида, Ўрозбой эса, кабинада эндигина пинакка кетишган эди. «Қуролланган» Абдукарим энди Есинбойнинг истехкомига мардорнавор кириб борди.

– Ҳўв, жўжа хўроз! – дея қичқирди у.

Есинбой бир сапчиб тушди ва эшикдан кираётган ёруғликдан юзини таниб бўлмаган, ўзга сайёраликка ўхшаш бир пакана кишининг важоҳат билан турганини кўрди.

– Э, келинг...

– Тур ўрнингдан! Лаш-лушларингни йиғиштиргинда, бу ердан туёғингни шиқиллат! Отларингни ҳам олиб кет, жонга тегишди.

– Сиз кимсиз?

– Ишинг бўлмасин, лекин сенга берадиган қизим йўқ.

– Бўпти, ҳозир Ҳусни ака келсинлар, маслаҳат қиламиз.

– Маслаҳатингни пишириб е. Бу ишни мен ҳал қиламан!

– Сиз кимсиз ўзи? – деб сўради Есинбой.

– Озоданинг отасиман.

– Унинг нечта отаси бор ўзи? – деб сўради йигит атайин гапни ҳазилга йўймоқчи бўлиб.

– Ишинг бўлмасин! Қани, жўна бу ердан! Сендақаларнинг кўпини кўрганман. Бор, туянгни топ, аравангни торт.

Шундагина йигит сапчиб ўрнидан турди-да, ташқарига отилиб чикди. Туя ўрнида йўқ эди. Исматнинг кўк “Мосвичи” йўл ўртасида мотори ҳам ўчмаган, эшиги ҳам бекитилмаган ҳолда дириллаб турар, ўзи эса, ўтовни бузгудек даражада шовқин кўтармоқда эди. Бу томонга қўни – қўшнилари чопиб келиша бошлашди.

– Ким сенга руҳсат берди бу ерга ўтов ўрнатишга?! – дея қичқирди Исмат.

– Ахир бу урф-одатимизда, – деди Есинбой паст келиб.

– Урф-одатмиша. Бу ахир қонунбузарлик-ку!

– Қанақа қонунбузарлик?

– Паспорт режимини бузаяпсанлар! Қани ҳужжат, қани руҳсат? Ҳозирок кетмасанглар милиция чақираман!

– Биз руҳсат бердик, – деди Аҳлиддин халослаб келиб.

– Биз деганинг ким?

– Махалла оксоқоли. Ахир унинг ҳаққи бор.

– Абдукаримничи?

– Ахир у уйда йўқ эдида.

– Шу оёғи билан энасиникига борадими? – деди Исмат бир четда турган Абдукаримни кўрсатиб.

У ҳам Исматнинг қаёқдан пайдо бўлиб қолганига хайрон, ишнинг бунчалик жанжал даражасига айланиб кетишини кутмаган, иштонини хўл қилиб қўйган болага ўхшаб жим бўлиб қолганди. Бироқ Исматнинг охириги ноўрин гапи унинг жон-холидан ўтиб кетган кўринади:

– Ҳой Исмат! Сен аралашма. Бор йўлингдан қолма! – дея ўшқириб берди у. Исмат ошнасидан бундай гапни кутмаганди. “Хў-ўп”! – деб қўйдида, машинасига ўтириб норози жўнаб қолди. У кетиб бораркан таъби ниҳоятда тирриқ эди.

– Хих, қани кизини Нодиргамас мана шу келгиндига бериб кўришсинчи, шоли экканларига пушаймон қилдираман ҳали, – деб қўйди у ўзича ғўлдираб.

Йўлда лўккиллаб бораётган туяга дуч келди. Унга қаттиқ сигнал берди ва туянинг орқасидан чопиб бораётган болаларга қарата “Хайданглар, бу келгиндини! Қув! Сол тош билан!” – дея қичқириб ўтиб кетди. Шу билан кўнгли анча енгил тортгандай бўлди. Шундан сўнг Исмат машинасини атайин Ҳусниялар ишлаётган дала бўйлаб хайдади. Йўл бўйида кетмон билан ариқ тозалаётган Ҳуснияга қарата қичқирди:

— Ҳой, Ҳусни! Яхшиликча куда бўлайлик. Сенгаям, менгаям яхши бўлади. Лекин айтиб қўй, қизингни анави келгиндига берсанг, ўзингдан кўр. ўзиниям туясига ўхшатиб хайдаттираман, билдингми?! – деди у машинадан тушмай.

“Нима гап?” дегандай хавотир олиб Паризода чопиб келди.

– Ойи, қанақа туя? Ким тўғрисида гапираяпти?

Э, қаёқдан билай. Аҳмоқ. Очимдан ўлсам ўламанки, сенга қизимни бериб бўпман! – деди ойиси машина ортидан мушт кўрсатиб қоларкан.

– Кимни айтаяпсиз?

– У Озода опангни ўғли Нодирга сўраб дағдаға қияпти.

– Ҳа, ойи. Мен ҳам сизга шуни айтмоқчийдим. Ўша Нодир деганингиз қамишлар орасидан бизни ҳар куни пойлагани пойлаган.

– Вой исқиртей! – деди Ҳусния баттар асабийлашиб. — Ундан эҳтиёт бўлинглар. Кўрсаларинг ҳайданглар ёки мени тез чақиринглар.

Шу маҳал велосипедида қўшни бола келиб тўхтади:

– Ҳусни опа, тез уйга бораркансиз. Кўчамизда томоша бўлаяпти.

– Қанақа томоша?...

... Кўп ўтмай барча қизларини аравага солиб Ҳусния қишлоқ томон равона бўлди. Қишлоққа кираверишда лўкиллаб келаётган ясатиғлиқ, лекин устидаги гиламчаси кийшайиб тушиб қолай деган нортуга дуч келишди.

– Вой қизлар, қаранглар, қандай ажойиб туя! – дея қичқириб юборди Озода.

– Опажон, бу ўша куёв сизга олиб келган туя бўлса керак! – дея ҳаяжон билан қичқирди Паризода.

– Ким дединг?

– Есин ака қўлингизни сўраб келибди-ку. Исмат ака айтди. У шу туяни хайдаб юборганмиш.

Озода “Нима?!” дея ҳаяжон билан аравадан қандай сакраб тушиб қолганини ўзи ҳам англамай ҳолди. Тушдию, оғир қарвон жониворнинг ортидан чопди.

– Ҳой, қаёққа, тўхтанг?! – дея қичқирди Гулзода.

Ҳусния эса мийиғида кулиб қўйди.

– Қўявер, – деди у хотиржам отга “чух” дея қамчи босаркан. – Туясини ўзи ушлаб бора қолсин.

Арава уйга етиб келганида Абдукарим Есинбойга ҳамон ўшқирмокда эди:

– Қанақа одамсанлар ўзи, хой?! Бизни бутун эл-юртга шарманда қилдингку. Нима бу ер сени таппи қиладиган жойингмиди? Бу ерда ҳар бир одам бир-бирини иззат қилади, обрўйини сақлайди. Бўл тез, дедим сенга, ашқол-дашқолингни йиғиштир. Ўтовингни қандай олиб келган бўлсанг шундай олиб кет! Сенга берадиган қизим йўқ, тамом! Нима, ўзингни юртингда қиз қуриб кетибдими?

– Ахир мен Озодани яхши кўраман. Бир кўришдаёқ уни севиб қолганман. Рози бўлсангизлар бас, тўйни барча харажатларини ўзим кўтараман. Сепиям керакмас.

– Келинг ўғлим, – деди Ҳусния ерга қараб эри томон келаркан. – Ҳой дадаси, намунча шовқин қилмасангиза. Қизингиз барибир тақдир насиб қилганига тегадида, қаёққаям борарди?! Биз уни ушлаб туролмаймиз. ўзидан ҳам бир сўраб кўрайлик, маслаҳатлашайлик.

– Қизингни ўзи қани?! Бирор рўйхушлик бергандирки, бу йигит диконглаб келгандир. Суробини тортиб қўйиш керак, у қизни! – дея бақиринида яна давом этди дарғазаб ота.

Шу пайт болаларнинг “Урра. Туя қайтиб келяпти!” – дея қичқирдиқлари янграй бошлади. Паризода тез дўнг тепа устига чиқиб қаради ва қувониб қичқирди:

– Ойи қаранг, опам туясини ушлаб олибди! Уни етаклаб келяпти.

Есинбой ва бошқа бир неча болалар ҳам дўнглик устига чиқишиб қувончдан қийқиришди. Ошиқ йигит эса, ҳаяжондан кўзлари порлар, қўшиқ айтиб рақсга тушишга

ҳам тайёр эди шу тобда. Кўп ўтмай туя етаклаган қиз етиб келди. У ўзида йўқ хурсанд, кўзларидан ёш оқарди. Абдукаримнинг аввалига хуноби ошиб турди. Лекин Озода чопиб бориб уни кучоқлаб олди:

– Отажон, мени кечиринг...

Отанинг ҳам энди қўнгли бўшаб, кўзлари намланди.

– Мана шу дарбадар сенга ёқадими? – деди у Есинбойни кўрсатиб.

– Ҳа, – деди Озода ҳаяжон билан.

– Майли қизим, сен нима десанг шуда...

Қиз сўнгра ўзини Ҳусниянинг бағрига отди.

– Сиз нима дейсиз, оий?

– Нимаям дердим, – деди кулиб эрлибосли аёл қизариб-бўзариб турган норғул йигитга қараб, – Агар туя олиб келмаганида рози бўлмаган бўлардим.

Ҳамма хурсанд бўлиб кетди. Сингиллар, қўни-қўшнилар йигит ва қизни қизгин кутладилар. Шундай қилиб ўтов қайта тикланди ва кечки пайт у ерда маслаҳат оши ейилди. Тўй куни белгиланди. Бозор куни Есинбой тўртта отини сотадиган ва унга ўздан ҳам қўшиб тўй ҳамда, келин учун зарурий ҳамма нарсани сотиб олиб берадиган бўлди. Ҳусниялар хонадони ва маҳалла аҳли ажабтовур тўйга ҳамжиҳатлик билан тараддуд кўра бошладилар.

... Янада ясатилган нортуянинг қўнғироқлари дилни яйратади ва бўлғуси тўй, қувончли дамлар яқинлигидан далолат беради. Уни миниб олган келинчак Озода ўз гўзаллигини кўз-кўз қилади. Эғнига зар чопон ва салла кийиб олган куёв тўра Есинбой эса, қаллиғини елкасига опичлаб олган жониворни етаклаб борарди. У ўтган кетган қишлоқ аҳлини самимий мулозамат билан тўйга таклиф қиларди. Болақайлар уларнинг ортидан чуғурлашиб эрчишади...

... Тўй. Одамлар хурсанд. Карнай-сурнай садолари бутун қишлоқ бўйлаб сокин таралади. Фақат Исмаи билан ўғли Нодиргина у ерга боришни ўзларига эп кўришмади. қишлоқ аҳлининг баланд-паст барчаси тўйхона томон шошилишмоқда эди. Туя сўйиб элга ош улашаётган мусофир йигитни бир кўриш ва қўлини олиб муборакбод қилиб қўйишга интилишарди.

Ранг-баранг шарлар билан безатилган ўтов ичида никоҳ ўқилди. Келин-куёв чиқишларига поёндозлар солинди. Улар чиқиб келишгач эса, устиларидан конфет ва гуллар сочилди. Ясатилган машиналар уларни ЗАГС идорасига олиб боришга тайёр эди. ...Куёв илтифот билан келин учун машина эшигини очиб берди. Бироқ шу маҳал хунук воқеа юз берди: куёвнинг пешонасига бир дайди тош келиб тегди. Қон кетди. Келин қичқириб юборди. Тўс-тўполон бўлиб кетди.

– Ушланглар уни! Тошни отган бола Исмаиинг ўғли Нодирга ўхшади. Мен бун аниқ кўрдим! – дея қичқирди электр симёғочда чирокни улаётган монтёр Тошмат ака.

– Йигитлар! Ушланглар уни! Таъзирини беринглар, – дея қичқирди маҳаллалик кишилардан бири.

Асосан Озоданинг синфдошларидан иборат бўлган йигитлар Нодирни кува кетишди. У уйларига қочиб келиб эшикни маҳкамлаб олди. Лекин йигитлар девор ошиб сакраб безорини тутиб олишди ва уйдан судраб олиб чиқиб дўппослай кетишди. Хомиладор онаси Саломат чиқиб дод солди:

– Войдод! қўйворинглар! Ахир ўлдириб қўясизларку, боламни! Ким бор?! Ёрдам беринглар!...

Аёлнинг хомилали эканини йигитлардан бири пайқаб қолди ва йигитларни бас қилишга даъват этди.

– Ахир мен Озодани яхши кўраман. Нима, уни бир келгинди олиб кетаверадими?! – дея Нодир тўхтовсиз ўқирмоқда эди.

– Тўйга яна қадам изи қилсанг кунингни кўрасан! – деди йигитлардан бири.

Улар кетишди. Нодир тупроққа беланганича, онаси эса дод солганича қолаверишди. Шу маҳал машинасида тасодифан келиб қолган Исмат ўғлини турғазди.

– Хали қараб тур! Сенларни онангни кўрсатаман! Шолингни қуритмасам Исмат исмимни қисмат қўяман! – дея қичқирди у ва ўғилга далда бера бошлади. — Қўявер, бу қилмишларига хали пушаймон бўлишади. Уларни хали қизи кўп, униси бўлмаса бунисида... Ҳой, нега анқаясан?! Бор, юз-қўлини юв! – деди у хотинига ўшқириб.

... Келин-куёв тўрда давранинг гули бўлиб ўтиришибди. Куёвнинг боғланган пешонасидаги қон ҳам қизил гул каби узокдан кўзга ташланарди.

– Вой ёмон тегмадими, ўғдим? – деб сўради Ҳусния атайин куёвнинг ёнига келиб.

– Йўқ, ойижон. “қон ёруғлик” дейишади. Туя сўйилганида қон чиқмаган шекиллида, – деди йигит кулиб.

Хуллас, тўй ўтди. Бутун қишлоққа шов-шув бўлди ва “туя сўйилган тўй” номини олди. Эртаси келиннинг сепи машинага ортилди. Улар бир “Камаз” бўлди. Абдукаримнинг синфдошлари уларни ташивериб чарчашди, ичиб тоза яйрашди. Юз-кўзларидан бахтиёрлик нури яраклаб турган гўзал келинчак девқомат шахзодаси билан “Мерседес”га ўтириб жўнашди. Уларнинг ортидан бир талай болакайлар чуғурлашиб чопишди. Бу ҳолатни узокдан, девор ортида кузатиб турган Исматнинг эса, тили лол эди...

### ҚИЛМИШ–ҚИДИРМИШ

Нихоят тўй маросимлари ҳам ўтиб бўлди. Келинни кузатишиб бирга кетган қизлари ҳам қайтиб келишди. Тўй арафасида отлар ҳам сотилди. Бақувват отлардан бири ваъда қилинганидек, уларга тортиқ қилинди. Биринчи қизининг бахт-тахтли бўлганидан Ҳусния беҳад хурсанд эди. Лекин ҳамон у эркаклик кийимини ечмади. Яна уч қизи бор-да, ахир. Энди навбат гўзалликда Озодадан қолишмайдиган Ҳонзодага эди. Лекин уни қандай тақдир, қандай шахзода кутаётганини хали ҳеч ким башорат қила олмасди.

Феврал ойининг бошлари, чилла совуқлари бир оз кўтарилган кунларнинг бирида Ҳусния яна маҳалла фаолларини ўша дўнг тепа олдига тўплади. Тўпланганлар бу сафар ўзгача манзаранинг гувоҳи бўлдилар. Аравага қўшилган қорабайир пишқириб турар, аравага эса кўрпа-тўшак, қопларда турли озуқалар ва тирикчиликка керакли асбоб-анжомлар, шу жумладан, она товук ҳам катта бўлиб қолган жўжалари билан бир қафасга солиниб ортилган эди. Арава ортига эса, оқсоқол берган сигир боғлаб қўйилганди. Абдукарим пакана бўлиб отнинг юганидан ушлаб турарди.

– Ҳа, тинчликми? – деб сўради оқсоқол жонсарак бўлиб турган Ҳусниядан.

– Ҳа тинчлик. Бизга оқ фотиҳа берсанглар. Илоҳим бизга яна елкадош, қўни-қўшничилик қилиш, биргаликда тўй-томошалар кўриш насиб этсин, – деди эрлибосли аёл ва бориб ўзи кўча эшигини қулфлаб келдида, калитни оқсоқолга узатди.

– Қўявер қизим, биз сизларга ишонамиз. Сизлар, албатта қайтиб келасизлар.

– Йўқ, отажон. Кўнгил хотиржам бўлади. Бизлар шунда илгари айтганимдек, янада ғайратлироқ бўламиз. Олинг, олаверинг. Худойим бизга мадаккор бўлиб шоли хосилимиз яхши бўлса, қайтиб келиб қарзларимизни қайтарамиз.

Кўни-қўшнилари ҳайрон эди.

– Бўпти, лекин қачон хоҳласанглар қайтиб келаверинглар. Биз сизлардан хабар олиб турамиз, – деди Лобархон ачиниб.

Ҳусния дўнг устида маҳалла аҳлига таъзим қилди. Оқсоқол дуога қўл очиб уларга оқ йўл тилади.

– Қизлар, қани, аравага чиқларинглар-чи! – дея буйруқ берилди. Қизлар дарров арава атрофидаги бўшроқ жойларга жойлашишиб, оёқларини осилтириб олишди. Ҳусния эса, келиб эрини даст кўтардида, эгарга ўтказиб қўйди ва ўзи ҳам қизлар ёнига ўрнашиб олгач «Ҳайданг!» дея қичқирди. Абдукарим «чуҳ!» дея отни ниқтади. Арава ўрнидан оғир кўзғолди. Одамлар уларнинг ортидан «Яхши боринглар! Омадларингни берсин!» дея ачиниш ва ўта хавотирлик билан кузатиб қолишди. Бир-биридан гўзал, латофатли қизлар

эса, «Хайр, яхши қолинглар!» дея қўл силкиб боришарди. Сигир ҳам сафарга отланганини сездими, ҳар холда ола қараб бир мўъраб қўйди.

Уларни олдида оғир ва машаққатли ҳаёт синовии кутарди...

\* \* \*

Уларни киш уйқусидаги мудроқ дала қорайиб кутиб олди. Чилла суви бериб суғорилган шопипоя ўрнида тупроққа сингмай яхлаб қолган сув музлари оқариб кўринар, пайкал четларида қуриб қотиб турган қамишлар оралаб енгил совуқ изғирин увиллаб кезарди. Фақат тўда-тўда қора қарғаларнинг безовталаниб: «Нега барвақт келдиларинг?» деб сўрагандек «Қағ-қағ!» деган овозлари ҳаммаёқни босиб кетганди.

Авалло олдиндан тайёрлаб қўйилган кичкина уйча ёнбошидаги ўчоққа ўт ёқиб, сандалга чўғ тайёрлашди. Унга кўрни босиб, устига кўрпани ёпишдида, Абдукаримнинг тагига юмшоқ тўшаклардан солиб беришди. Қумғонга чой қўйилди. Қизлар югуриб-елиб нарсаларни жойлай бошладилар. Улар шийпонда ажратилган хонада тунайдиган бўлишди. У ерда темир печка бор эди. Уни ҳам ёқиб келишди. Ҳамма ишлар деярли қилиб бўлингач, оила аъзолари сандал атрофига жамланишди.

— Ишни ариқларни тозалаб, сув йўлларини тўғрилашдан бошлаймиз, — деб гап бошлади Ҳусния — Хонзода, сен ҳар куни барвақт уйғониб сигирни соғасан. Сен, Гулзода нонга ҳамир қиласан, Паризода эса чой қўйиб нонушта тайёрлайди. Сувни қаердан олиб келишни бўлиб олинглар. Эҳтиёт бўлинглар, зовурга тушиб кетманглар тагин. Нонни ўзим ёпиб бераман. Даданг от билан сигирга қарайдилар, тушунарлими?

Шундай қилиб, ҳар кимнинг ҳар кунлик одатий вазифаси тақсимлаб берилди. Бундан ташқари кир ювиш, ўтин тайёрлаш, овқат пишириш ва бошқа юмушлар ҳам ёддан чиқмади. Ишни қизгин бошлаб юборишди. Ҳа, айтмоқчи, бу ерга уйдаги тўрт товук ва бир хўрозни ҳам олиб келишганди. Ҳар куни тонгдаги хўрознинг кичкириши уларнинг иш бошлашга вақт бўлганлигидан дарак беради. Ишга тушишдан аввал Ҳусния эрига ишора қилди:

— Қани дадаси, бир дуо қилингчи.

— Омин. Умримизга, рискимизга илоҳим баракасини бераверсин. Ният қилиб келдик, ниятимизга эришиб, эл-юрт олдида юзимиз ёруғ бўлсин, облоху акбар.

— Билиб қўйинглар, — деди Ҳусния қизларига қарата. — Энди уйимиз шу ер. Қаттиқ меҳнат қилсак ҳеч жойимиз камайиб қолмайди. Ҳаракат қилсак, худойим баракасини беради.

— Ерга чилла сувини оқизиш зарур. Бу ерларнинг шўри кўп. Сув қўйиш билан унинг оқимини яхшилаб ўрганиш керак. Бу ернинг тупроғини яхши биламан. Жуда ориқ. Минерал ўғит солмаса бўлмайди.

— Қанақа ўғит солиш керак, дадаси?

— Ҳар гектарига бир тоннадан аммофос билан суперфосфат. Улар ерни юмшатади, ҳосилдорлигини оширади.

— Гўнг ҳам солишимиз керакдир? — сўради Ҳусния.

— Йўк, — деб жавоб берди эри. — Уни бу йилги ҳосилга эмас, келгуси йилга фойдаси бор. Агар ер яна бизга қолгудек бўлса шолени ўрибок гўнг соламиз.

Ерни яна текислатиб, унга ўғитлардан солишди. Кўп ўтмай далаларда баҳор нафаси уфура бошлади. Яшил майсалар бош кўтарди. Чумолилар ўрмалаб, ўриқлар гуллаб бошлагани ҳамано улар шолу учун пайкаллар тайёрлашга тушишди. Аёллар қўлидаги кетмон «тарс-тарс» дея тупроққа урилар ва ўзгача гашт беради. Иш эрта тонгдан то қош қорайгунга қадар давом этарди. Чайлада эса, фақат Абдукарим уймаланар, хўжалик ишларининг ҳаммасини деярли у бажарарди. У тушлик тайёрлар, ғимирлаб юриб ўтин-чўп топиб келар, чайла атрофини супуриб-сидирар ва ҳатто унинг атрофини теша билан чопиб, кўкату, гул-райҳонлар ҳам экарди. Ҳар кун ишга кетишда ва келишда машинаси билан Исмаи уларнинг бу хатти-ҳаракатларини зимдан кузатиб ўтарди.

Хадемай пайкаллар ҳам тайёр бўлиб, ўқариқлар тортилди. Унинг бир қисмида шоли кўчати тайёрлашадиган бўлишди ва қалин қилиб уруғ сепилдида, бир ариқ сувни очиб юборишди. Сув очилганида Худодан яхши ҳосил тилаб дуога қўл очишди ҳамда ўша куни ис чиқариб чалпак пиширишди. Чалпакни далага келган пахтакорларга ҳам тарқатиб чиқишди. Уларнинг ҳаракатини нафақат бутун бригада аъзолари, балки колхоз идорасидагилар ҳам, маҳалла-куйдагилар ҳам зимдан кузатиб боришар, баъзан келишиб, Ҳуснияга йўл-йўриқлар беришарди. Маҳалладаги қўшнилари навбатма-навбат овқат қилиб юборадиган ҳам бўлишди ва «Нима камчилик бўлса айтаверинглар» деб уларга далда бериб туришди.

Абдукарим эккан гулу райҳонлар хадемай бўй чўзишиб, чайланинг олдида файз бағишлай бошлади. Оталарининг бу ишидан айниқса қизлар хурсанд бўлдилар. Чунки у ўсма, хина экишни ҳам унутмаганди. Бундан ташқари ўқариқ бўйларига помидор ва турли сабзавотлар, ернинг атрофига эса, супурги уруғи экилди. Бундан ташқари завур бўйларида, ариқ лабида ошқовоқ, маккажўхори, тарвуз, қовун ҳам етиштирила бошланди. Бирор қарич бўш ер қолдирилмади. Жой-жойини топиб баклажон, ширин ва аччиқ қалампир, карам, картошка, пиёзу саримсоқча қадалди. Чунки уларни қишга сақлаш мумкин. Тут қаторига эса, кузда буғдой сепилган бўлиб, у яшил гиламни эслатарди. Шундай қилиб тириклик учун зарур ҳамма неъматлардан бебаҳра қолмайдиган бўлишди.

Шу кунларнинг бирида Исмат билан яна бир воқеа юз берди. Шоли пайкалларида келаётган бир ариқ сув тўсатдан тўхтаб қолди. Ҳусниянинг хуноби ошди. Кетмонни елкага олиб ўзи ариқ томон кетди. Сув анхордан келарди. Анхордан очилган уларнинг ариғини эса кимдир чимлаб китиб кетганди. Лекин уни олиб ташлаш анча машаққат эди. Чунки ариқ жуда чуқурликда бўлиб, ичи балчиқ-лой эди.

Ҳусния теварак-атрофга қаради. Ҳеч ким кўринмади. Этиги, шими ва кастюмини ечиб, эғнидаги эркакча кўйлагининг енгини шимардида эҳтиётлик билан ариқ ичига тушди. Эрта баҳор бўлгани учун хали сув ва балчиқ жуда совуқ эди.

– Уф-ф... қайси қўлинг сингурнинг иши экана? – дея жаҳли чикди аёлнинг. – Ишни тезроқ бажаришим керак. Йўқса шамоллаб қоламан.

... Тепада бир жуфт оёқ пайдо бўлди. Бу Исмат бўлиб, у Ҳусниянинг ечиниби, ишлашини завқланиб томоша қилмоқда эди. Аёл уни сезиб қолди ва чўчиб тушди. Кўкрагини тезлик билан беркитди. Ёқаси лой бўлди.

– Ҳа, хорма! — деди Исмат иршайиб

– Бу сизнинг ишингизми?

– Бу ахир колхознинг сувику, ўзидан ортса кейин сенга тегадида

– Бекор гап, мен колхоз билан шартнома тузганман — деди Ҳусния жаҳл билан чим ва тошларни анхор ичига улоқтираркан. — Колхоз сув билан таъминлашни кафолатлаган.

– Мен биланчи ? – сўради Исмат, — Мен билан нима тузгансан?

– Ҳеч нима! – деди Ҳусния она товукдай хўрпайиб. Энди унинг жаҳли жумбушга кела бошлаган ва бу сурбет кишини қандай қилиб жазолаш ҳақида бош қотирмоқда эди.

– Хоҳласанг келишамиз, — деди Исмат аёлнинг оппоқ тиззаларига суқланиб қараб. — Мен сувни кафолатлайман. Эвазига баъзи-баъзида учрашиб турамиз... Нима дейсан?

Ҳусниянинг жони ҳалкумига келди. Лекин сувни тўла очиб бўлмагунича тоқат қилишга ўзида куч топа олди. Энди гўё ўзини хотиржамдек тута бошлади. “Сен ярамасни бир боппай”, — дея кўнглидан ўтказди у.

– Яна эски гапми?

– Далада бўлсак. Эринг бир жойга михланган чўлоқ бўлса. Ким билиб ўтирибди.

Ҳусния ишни тугатди. Ариқ ичидан чиқиб олиш мушкул эди. Агар Исмат ёрдам бермаса, ким билади, у ер бу ерлари тирналган ҳам бўларди. Буни сезган аёл дангал яхдек хўл қўлини “ошиғи”га узатди.

– Бўпти, мен розиман. Қўлни берингчи, акажон.

Исмат эхтирос билан уни тепага тортиб олди. Ораларидаги масофа ярим қарич ҳам қолмади. Бироқ кутилмаганда Ҳусния уни анхорга итариб, шарақлаб кулиб юборди.

– Ҳой, манжалақи! Бу нима қилганинг, – дея совуқ сувдан ютиб-ютиб қичқирди Исмат ва қирғоқдаги қуриган қамишларга тармаша бошлади.

– Хомтама бўлма! Хе ахмоқ, – деди Ҳусния кўзларини чақчайтириб ва кийимларини тез кийиб жўнаб қолди.

– Хали ўзинг олдимга ялиниб келасан! – дея қийқириб қолди шалаббо бўлган Исмат.

Ҳусния чайла олдига келганида эри хавотир олиб тўнка устида ўтирарди.

– Ҳа, тинчликмикан? Сув нега келмай қолибди?

– Э-э, шох-шаббалар тўпланиб биз томонни тўсиб қўйибди. Олиб ташладим, – деди аёл ерига қараб.

– Қизларингни юборсанг ҳам бўлардику, ёқаларинг ҳам лой бўлибди.

– Ҳа-я. Мен ҳозир кийимимни алмаштириб чиқай. Абдукаримнинг кўнгли нохушлик сезгандек хотинининг ортидан хўрсиниб қараб қўйди. Аёли кийиниб чиқдида, дала томон шошилди.

– Ҳозир Аҳмаджон тракторини олиб келадиган эди. Бўпти, сиз тушликка уриниб турунг дадаси.

Исмат совуқда дилдираб шийпонга қараб чопди. Бу маҳалда бекорчи тракторчилар сўрида карта ўйнаб ўтиришарди.

– Уф-ф... яна омадим келмади, – деди Аҳмад исмли йигит карта қоғозларини “тап” эткизиб ташлаб. Бўпти йигитлар, мен Ҳусния опани ишини битказиб келай.

– Ҳа майли, бора қол. Лекин Исмат ака биладими?

– Билиши шартми? Ахир савобгарчиликкаку. Ҳозир барибир ҳам ҳеч қанақа иш йўқ, бекормиз.

Аҳмад тракторини юргазгани ҳамона шалаббо Исмат пайдо бўлди.

– Ие-ҳа, Исмат ака эрталабдан балиқ тутдингизми?

– Ишинг бўлмасин. Сен қаёққа?! – деб сўради Аҳмаддан.

– Ҳусния опанинг ерида озгина иш бор экан.

– Туш пастга! – дея ўшқириб берди бригадир. Ҳеч қаёққа бормаيسان.

– Ахир бекормизку.

– Бу колхознинг трактори. Ижарачи керак бўлса ўзини тракторини топиб олсин! Унинг ерини колхозга ҳеч қандай дахли йўқ!

– Хўп, ака. Намунча бақирасиз? Абдукарим ака билан жа ошна эдингиз, шекилли.

– Ошна – оғайнигарчиликни давлат ишига аралаштирма, – деди Исмат хўл кийимларини йўл-йўлакай ечиб шийпондаги хоналардан бирига кириб кетаркан. – Билиб қўй. Агар менинг рухсатимсиз ўша эркакмижоз хотиннинг ерига қадам қўяр экансан, ишдан ҳайдаласан.

– Хе ўргилдим сандан, – деб қўйди Аҳмад унинг ортидан норози ғудраниб.

Ўша куни куёш ботиб оқшом чўкса ҳам Аҳмаджондан дарак бўлмади. Ҳусния бетоқат бўлиб ўзини қўярга жой топа олмасди. “Исмат исқирт атайин жўнатмади шекилли. Бошга тушган бало бўлди, бу ифлос! Нима қилсам экан? Ё раисга айтийинмикан? Нима дейман? “Бригадирингиз менга кўз олайтиряпти дейманми? Ахир бу уятку”, – дея фикр қилди у.

Ниҳоят Аҳмаджон келди. Лукин у велосипедда эди.

– Узр опа, Исмат ака рухсат бермаяпти. Биласизку унинг феълини, жуда қайсарда. Уйига кетса кейин келаман десам, кетмаяпти. Табелчи қўлдош билан ичишиб ўтиришибди, – деди Аҳмаджон афсус чекиб.

– Ҳайвон!... У атайин қияпти шекилли.

– Узр опа, шуни айтиб қўяйин деб келгандим. Хохласангиз нариги бригададаги Рўзматни эртага гаплашиб бераман.

– Ҳа майли, барака топинг, сиздан ҳафа эмасман.

Эртасига Рўзмат трактори билан келиб, ер ишларини ботириб берди. Зовур бўйидан атайин айланиб келган Исмат бу ҳолатни кўриб жиғи-бирони чиқди. Трактор бир маромда ишлар, Ҳусния ва қизлар кўтаринки руҳда олинган полларни кетмон билан ишлов бериб чиқишмоқда эди. Бу паллада ернинг нариги томонидаги тепаликда, ўсган камишлар орасида эса қорайиб бир калла кўринар, у қизларни узоқдан дурбини билан кузатаётган Нодир эди...

Орадан икки кун ўтди. Дала шийонидаги сўрида Исмат табелчи Қўлдош билан одатдагидек улфатчилик қилиб ўтиришарди. Шу пайт пакет кўтариб Соли келиб қолди.

– Э, Солибой кел, – деди Исмат хурсанд бўлиб.

– Яхши ўтирибсизларми? Манави кечаги юборган жойингиздан озгина ҳалигиндан... – деди Соли ва пакетдан бир шиша ароқ ва нон орасига олинган кабобни олиб қўйди.

– Овора бўлибсанда, Соли. Кел, ўзинг ҳам ўтир.

– Йўқ, Исмат ака, бугун ҳам тушликдан кейин озгина ҳалигиндай иш бор эдида.

– Э шунақами? Майли соляркаси ўзингдан-да.

– Тракторга солярка, бизга қуярка, – деди Қўлдош хо-холаб кулиб.

– Лекин айтиб қўяй. Анави шоликорлар томонга бориб юрмагин тагин.

– Э, улар ишни тугатишдику! Бугун катта сув очишади, шекилли.

– Йўғе... Обба илғорлар-ей, – деди Исмат ароқни қуяркан.

Соли “Хўп, яхши ўтиринглар” – деб кета бошлади.

Ароқни симириб газакни оғзига солган Исматнинг ҳаёлига ялт этиб бир фикр келди:

– Ҳой Соли, шошмай тур. Аввал сенга бир иш бор.

– Қанақа иш, ака?

– Анави, ҳалиги нимайди, шопипояга борадиган ариқ борку?

– Сув оқаётганми?

– Ҳа-да. Шуни кўмиб, тутқаторга очиш керак.

– И-е, йўғе, нимайди... Ахир унда сув шолига бормадику.

– Нега бормас экан? Албатта, боради. Фақат уларга тутқатор орқали боради. Сув шопипоянинг у ёғиданмас, бу ёғидан киради. Нима фарқи бор?

– У ёғи баландлик-ку.

– Ҳой. Менга ақл ўргатма. Қил дедимми, бажар. Тутлар қуриб кетаётганини ўз кўзим билан кўрдим. Бу йил ипак қурти масаласи жуда қалтисмиш. Пилла билан хазиллашиб бўлмайди, тушундингми?

– Тушундим. Қачон кўмай?

– Ҳозир бор. Тутлар сенга қараб ўтиришмайдику, гаранг. Ма, озгина отиб ол.

Қўлдош тиржайиб туриб Солига ароқ қуйиб узатди. Соли ичиб газак қиларкан Исмат унга ақл ўргатмоқда давом этди.

– Ахир мен правление аъзосиман. Колхоз мулки учун жон қуйдирмасам, ким қуйдиради?

Биринчи полга келаётган сувнинг озайиб, сўнгра тўхтаб қолганини биринчи бўлиб Гулзода пайқаб қолди.

– Ойижон, қаранг, сув келмай қолди, – деди у ҳаяжон билан.

– Паризода. Сен югур, сув бошига бориб кел. Бор-чи, нима гап экан?

Паризода “Уф-ф...” дея бунини жийириб кетмонини бир четга улоқтирдида ариқ бўйлаб шошиб кетди ва кўп ўтмай ариқ бошига келганида Соли эксковатор трактори билан ариқларни кўмаётганини кўриб эсхонаси чиқаёзди.

– Ҳой, Солиака, нима қияпсиз?! – дея қичқирди у.

– Бу ерни кўмиб ариқни тутқатор тарафдан очарканман!

– Ким айтди?

– Ким бўларди — бригадирда, – деди Соли ишини тўхтатмай давом этдириб.

Паризода ортига ўқдай учди ва хансираб онасига воқеани батафсил тушунтира олди. Ҳусниянинг кўз олди қоронғулашиб кетди. Бир оз кўзларини юмиб турди. Асаблари

таранглашди ва она товукдай важоҳатли кўзларини катта-катта очдида, от томон югурди. Умида от минмаган аёл унга сакраб ўтирди ва уни хайкириб чоптириб кетди. Қизлар хайрон бўлишиб ойиларининг ортидан югурдилар. “Ҳой! қаёққа кетаяпсизлар? – дея эндигина хужра ичкарасидан чиққан Абдукарим қичкириб қолаверди. Ҳусния отда бораркан Исматнинг кўзларини чўкиб-чўкиб оладиган даражада жаҳли жунбушга келган, тинимсиз “Ифлос, ўлдираман сен аблаҳни!” – дея хайкириб борарди. Тупроқни бамайлихотир сураётган Соли тўсатдан трактор рўпарасида белига қўлини тираб, кўзлари нафратдан ёниб қотиб турган эрлибосли аёлни кўриб капалаги учиб кетди ва тракторни ярим қарич масофада таққа тўхтатди.

– Ҳой! Эсингизни едингизми, ё жонингизда қасдингиз борми?! Ахир бу техникаку!

Ҳусния жавоб бермади. Унинг ўрнига шарт трактор кабинасига чиқиб бордида, Солининг гирибонидан олди.

– Шу техникани сен юргиздингми ахир?!... – дея хайқирди аёл важоҳат билан тракторчини бўға бошлади. Тахликада қолган Соли унинг қўлидан аранг қутилди-да ўзини ерга отди. – Менга Исмат ака буюрди, ахир! – дея қичқирди у.

– Қани ўша Исмат?!

– Ш-шийпонда, Қўлдош билан...

Ҳусния ўриндикка ўтириб ричагларни у ёққа-бу ёққа суриб кўра бошлади тракторнинг бир сурмаси, бир чўмичи кўтарилиб туша бошлади.

– Ҳой нима қияпсиз, тушинг пастга?!

Ҳусния кулоқ солмади. Ниҳоят чўмичи ерга текканича трактор ўрнидан кўзгалди. Ҳусния газ педалини кучи борича босар, трактор эса, оғир арава тортиб олган учкур отдек олдинга интилар, чунки ковуш ерни тирнаб унинг тез “чошиб” кетишига йўл қўймаётганди. Соли трактор билан ёнма-ён бақириб- чақириб чошиб борар, лекин Ҳусния бу пайтда на кўрар ва на кулоғи эшитарди.

Бу маҳалда кайфи таранг Исмат алжираб навбатдаги пиёлани Қўлдош билан чўкиштирмоқда эди. Пиёлани бурнини жийириб, сўнгра кўзларини бир-бир очган Қўлдош келаётган хайбатли тракторни кўриб аввалига анграйиб қолди ва тинимсиз мақтаниб жавраётган бригадирга “А-анавини қаранг” – дея олди. Трактор йўл бўйида дуч келган нарсаларни ағдариб келар, бочкалар юмалар, товуклар патиллаб учишар, янги ўтқазилгин дарахт кўчатларига озор етмоқда эди. У тўғри улфатлар ўтирган сўри томон бостириб келаверди.

– Қочинг, хўжайин! – дея қичқирди Қўлдош олдиндан бир нохушликни сезиб Исматнинг кўзи рулда ўтирган Ҳуснияга тушди ва у ҳам ўзини бир четга отди.

– Ҳой, қаёққа?! Тўхтат! – дея тинимсиз қичқира бошлади Исмат. Воқеага гувоҳ бўлиб турган Аҳмад эпчиллик билан югуриб бориб трактор кабинасига чиқиб олди.

– Эсингизни йиғинг, опа!

Лекин Ҳусния кулоқ солмади. У Исмат қочган томонга қарата тракторни бурмоқчи бўлди. Аммо сурма механизми сўрининг бир четига урилиб уни ағдариб юборди ва уни деворга қапиштириб қўйди. Трактор тўхтаб қолди. Ҳусния энди сакраб тушиб, қўлига тушган нарсани олиб Исматни қува кетди. Исмат эса, ундан кўркиб қоча бошлади ва бошини толнинг эгилиб турган шоҳига қаттиқ уриб олди. Чаккасидан қон оқа бошлади. Бу пайтда мотоцикл люлкасининг ўрнига ётиқ тахта қоплатиб олган табелчи хўжайинининг жонига оро кирди. У мотоциклни юргизиб бораркан, пешонасидан қон кетаётган Исматни мотоциклга чиқариб қочиб қолишга чорлади. Исмат люлкага аранг чиқиб олди.

– Тўғри касалхонага хайда! Мен бу безорига хали одам ўлдиришни кўрсатиб қўяман! – деди у минғиллаб бақириб.

Тез орада чанг орасида моиоциклнинг нишонаси йўқолди. Аламини ололмаган Ҳусния уларнинг ортидан анчагина ергача чошиб борди ва ета олмай тупроқ йўл ўртасида тиззалаб қолаверди. Орқасидан югуриб етиб келган қизлари унинг қўлтиғидан олишди.

– Ойижон, ўзингизни босинг, бўғилманг, – дер эди тинимсиз Гулзода ойисини бағрига босиб.

– Ҳали кўрамиз, уни худойим жазосини беради, – деди Ҳонзода ҳам.

\* \* \*

Шундай қилиб Исмат касалхонага муттаҳамлик билан ётиб олди. “Атайин жонимга суиқасд қилди” деб шовқин кўтаргани учун кўп ўтмай ёнига милиционер йигит келди.

– У менга суиқасд қилди. Маняк у! Атайин эркакча кийиниб олган. Жамият учун жуда хавфли, кутурган... – деди пешонаси бинт билан боғлаб ташланган Исмат баённома ёзаётган милиционерга қарата алоҳида таъкидлар экан.

– Тинчланинг, ҳаммасини аниқлаймиз. Демак, у аёл сизни атайин тракторга эздириб юбориш мақсадида ўзбошимчалик билан хайдаган. Хайдаш ҳукуқи борми?

– Қаёқда, хотин киши трактор минармиди?...

– Трактор кимга қарашли?

– Колхозники, ҳа-ҳа, Солижонники.

— У Соли деганингиз қаерда эди?

– Олиб қочибди. Бунисини энди Солижонни ўзидан сўранг-да. Мен қаёқдан билай?

– Хўп. Жойига бориб аниқлаймиз. Сиз бемалол даволанаверинг. Мана бу ерга имзо қўйинг.

– Энди Ҳусния Иноғомовани қамайсизларми?

– Қонунбузарлик қилгани аниқ. Лекин уни қасддан қилганми ёки билмайми!...

– Албатта, қасддан-да.

– Бунни прокуратура терговчиси аниқлайди. Менинг ишим ашёвий далиллар, гувоҳлар йиғиб жиноий иш қўзғатишга тайёрлаш.

– Иннайкейинчи?

– Иннайкейин фактлар, сиз ва гувоҳлар берган кўрсатмалар ҳақиқатдан ҳам тўғри бўлиб чиқса иш судга ошади. У кишини жиноят кодекси бўйича тегишли жавобгарликка тортилади.

Шундай дея милиционер чиқиб кета бошлади.

– Хой ука, тўхтанг, – дея “илтижо” қилди “жабрланувчи”.

Милиционер “Нимабало фикридан қайтди шекилли”, – деб ўйлаб ялт этиб ортига қаради.

– Айтингчи, агар у камалса, уни хотинларнинг қамоғига олиб боришадими ё эркакларникигами?

Милиционер бир оз хайрон бўлиб ўйланиб турдида, “Сизни тушунмадим” дея елкасини қисганча чиқиб кетди. Бемор хо-холаб кула бошлади. Бир ҳамшира кириб “Ҳой, тинчланинг, нариги хонада оғир касал бор” демаганида ким билади, у яна қанча куларди.

Абдукарим содир бўлган воқеалар ҳақида ўйлаб ўйига ета олмасди. У отига қўли билан ем бериб уни силаркан, ўз-ўзи билан гаплашарди:

– Обба, бетовфик Исмат-ей. Мен ундан бунни кутмагандим. Аҳволимизни кўра-била туриб шунақа қилибди-я. Неча йиллик ошна-оғайнигарчилигимизниям юз қилмабди. Лекин Ҳусния ҳам ошириб юборибди-да. Исмат билан яхшиликча гаплашса бўлардику, ё менга айтмабди... Хотин киши шунақа калта фаҳм бўлади-да. Мана энди иши терговда. Ишларимиз чатоқ..., – дея хўрсиниб қўйди у.

От ҳам унинг фикрини маъқуллагандек пишқириб ер тепиб қўйди. Шу маҳал чайла олдига раиснинг машинаси келиб тўхтади. Ундан Дўсмат Диёрович тушиб келди. У бўлиб ўтган ишлардан хабардор бўлгани учун ўта жиддий эди.

– Хунук иш бўлибдику-а? – деди раис Абдукарим билан салом-алик қилиб бўлгач.

– Ахир ўзингиз ўйланг, шоли сувсиз бўлармиди. Исматнинг ўзбошимчалигига аёлим чидай олмаганда, қизикқонлик қилган.

– Ҳа, Ҳусния опада шунақа характер бор. Адолатсизликка чидай олмайди. Хатто у мен билан ҳам ёқалашганди. Лекин Исматга нима жин урди, билолмадим.

– Улар, эшитишимча правление йиғилишида ҳам аразлашиб қолишган экан. Лекин Исмат олдимга битта яримтани кўтариб келиб Хусниядан узр сўраб кетганди.

– Шунақами? Унда нега ариза берди экан? Майли, тагига етамиз. Фақат сиз хотиржам бўлинг. Бир муддат сабр қилишимизга тўғри келади. Менинг яхши бир адвокат оғайним бор. Аввал ахволни ўзим синчиклаб ўрганагинчи, деб шу ёққа келаётгандим. Айтингчи, Исмат билан ораларида эскидан адоват бормиди, ўзи?

– Йўқ, сезмаганман. Лекин ўғли тўйда куёвимизни тош билан урганди. Чунки Исмат катта қизимизни ўша ўғлига сўраб келганида хотиним кўнмаганди.

– Демак, алами ҳам бор экан-да!

– Энди нима бўлади?...

– Исмат касалхонага ётиб олган. Иш судгача боради, шекилли. Хуллас, мен Исматни кўндиришга уриниб кўраман. У аризасини қайтиб олса, Хусния бир оз жарима билан қутилади. Бу ерда давлат қонуни бузилган.

– Эхтимол. Лекин бир гап. Биз билан колхоз ўртасида тузилган “Ижара шартномаси” ҳам бузилган. Яъни унда “Ижарачи сув таъминотини кафолатлайди” деган жойи бор.

– Яхши. Аммо бу билан Хусни опани қутқариб бўлмайди. Бироқ Исматга нисбатан тегишли чора кўрса бўлади.

Шундай қилиб Дўсмат Диёрович “Хусния иши” билан боғлиқ барча тафсилотларни жойида батафсил ўрганиб чиқишга ҳаракат қилди. Кўмилган ариқни, пачоқ бўлган сўрини кўздан кечириб, тутқаторни пиёда айланиб келди. Тракторчилар билан гаплашди. Соли билан Аҳмад Исматни айблашган бўлишса, Қўлдош Хуснияни “бандит” даражасига кўтарди. Фақатгина “Сизлар нима учун иш махали ароқ ичиб ўтиргандиларинг?” деб сўраб қолганидагина унинг дами пасайди.

– Демак, Исмат иккаланг маст бўлгансизлар. Сен эса маст ҳолатда мотоциклни касалхонагача ҳайдаб боргансан. Шундайми?

Қўлдош каловланиб қолди.

– Исматнинг пешонасига Хусния нима билан урди? Тўғриси айт!

– Опа урганлари йўқ. Исмат акам ўзлари қочаман, деб бошини дарахт шохига уриб олди.

– Қаерга? Кўрсат! – деди раис ўзини гўё изкуварлардек тутиб.

Қўлдош бориб шохни кўрсатди. Исмат эса аризасида “бошимга таёқ билан урди” деб ёзганди. Шундан сўнг раис Солига “Бор, ариқни қандай кўмган бўлсанг, ўшандай қилиб очиб кел” дея топшириқ берди. Лекин Соли то суд бўлгунича ҳеч нарсага тегиш керак эмаслигини айтганида раиснинг жони ҳиқилдоғига келди:

– Бор дедим, аҳмоқ! Бу ишга мен жавоб бераман, тушунгдингми?

\* \* \*

Раиснинг ҳузурида чаккасига баркашдек лейкопластр ёпиштириб олган Исмат бўзариб ўтирибди. У қилган ишидан пушаймон эмасдек ўзини хотиржам тутишга уринаётгани сезилиб турарди. Раис эса асабий. Унинг фикри-хаёли қандай қилиб бўлмасин Хуснияни қутқаришда эди.

– Сен нима учун ўзбошимчалик қилдинг? Саволимга фақат тўғри жавоб бер.

– Нима қилибман?

– Дард қилдинг, бало қилдинг! Ариқни нега кўмдирдинг?

– Керак эди. Уни бошқа жойдан очмоқчи бўлдим холос.

– Аниқроқ гапир.

– Ариқни тутқатор орқали ўтказмоқчи бўлдим. Шундай қилсам тутлар ҳам сув ичади, кейин шолигаям кираверади деб ўйладим. Нима, бригадир сифатида мустақил қарор қабул қилишга ҳақким йўқми?

– Ҳаққинг йўқ. Чунки сув тескари оқмаслигини ёш бола ҳам яхши билади. Мен жойига бориб келдим. Бу ишингни тагига, албатта, етаман. Менга майнавозчилигинг кетмайди.

– Қизиқ экансизку, раисака! Унинг шолисини колхоз учун нима фойдаси бор?

– Ҳой, овсар, ижара шартномаси шерикчиликка тузилган, яъни элликка – эллик. Иш вақтида ароқ ичишининг ўрнига шунақа хужжатларни ҳам ўрганиб чиқишинг керак эди. Ўша шартномада сув билан таъминлашни колхоз ўз зиммасига олган. Сен эса мана шу мажбуриятни бузишга сабабчи бўляпсан. Агар улар яхши адвокат ёллашса, бунинг учун колхозни хўжалик судига беришга ҳақлари бор. Бундан кўрилган моддий ва маънавий зарарни колхоз ҳисобидан ундириб берилади. Колхоз эса ўз навбатида бу зарарни, айбдорнинг, яъни, сенинг шахсий чўнтагингдан ундириб олади ва сени маъмурий жавобгарликка тортади. Керак бўлса, бу жараёни мен ўзим уюштирмоқчиман. Мақсадим — сенинг иймонсиз ва диёнатсиз эканингни исбот қилиш!

– Ўйлаб гапиринг, раис ака!

– Нима бўпти? Бундан колхоз ҳам, ижарачи ҳам зиён кўрмайди. Сўнгра сени ўз вазифангдан озод қилиб, бу ҳақида меҳнат дафтарчанга ҳам ёзиб бераман.

– Бунга ҳақингаз йўқ. Мен ахир правление аъзосиман!

– Яхши. Сени аввало правление аъзолигидан олиб ташлаш масаласини кўрамиз. Ўрнинга ўша сенга “озор” берган Ҳусния Иноғомовани тавсия қилганим бўлсин.

Исматнинг пешонаси тиришди. Айёр кўзларини хиёл қисиб хе-хелаб сохта кулиб кўйди.

– Тушунарли. Демак ўша хотин билан тилларингиз бир. Ер бердингиз, колхоз ҳисобидан уйини битказиб, хайриялар қиялпсиз, бу ишлар бекоргамасдиров... Эри ногирон деб-а...

Раис асабийлашиб кўллари муштга айланди. ўзини аранг босди. Исматнинг муттаҳам эканлиги ёдига тушди.

– Абдукарим ногирон эмас. Аслида сен ногиронсан! Сени виждонинг, юрагинг чўлоқ. Ҳуснияни энди тушундим. У тўғри қилган экан. Лекин сен эркак бўла туриб “ўша хотин бошимга таёқ билан туширди” деб тухмат қилибсан.

– Тухмат қилганим йўқ!

– Исмат, мени кўп ҳам анқов деб ўйлама. Мен ҳар бир гапирган гапим учун жавоб бераман. Сен бошингни дарахт шоҳига уриб олибсан. Ҳозир милицияда экспертиза хулосалари турибди. Ҳали бу ишинг учун жавоб берасан. Кўлдош ҳам сенга шерик. Сизлар маст бўлгансизлар, Солига айтиб, арикни кўмишга мажбур қилгансан. Шундай қилсам Ҳусния олдимга ялиниб келади дегансан, тўғрими? Ё қолганиниям айтаверайми?

– Бўхтон! Амалингиздан фойдаланиб менга тухмат қиялпсиз. Мен устингиздан шикоят қиламан!

– Сен бўшсан! Бутунлай озодсан! Бор қаерга борсанг боравер, хохлаган жойингга ёз!

– Нималар деяпсиз? Бунга ҳаққингиз йўқ. Мен ахир пахта даласида ўттиз йил тупрок ялаб ишлаганман. Ҳалол-пок одамман. Сиз бўлса бир эркаксифат қанжиқни деб менинг ҳақ-ҳуқуқимни поймол қиялпсиз.

– Йўқол! – дея кичқирди раис ва қўлидаги ручкани отиб юборди.

Хонага югуриб Раҳимбек кириб келди.

Шундай қилиб Дўснат Диёрович ва адвокатнинг саъйи – ҳаракатлари туфайли Исматнинг ёлғон кўрсатмалари фош этилди. Лекин қонун бузилган эди. Бу ишлар бости – бости бўлиб то судга боргунча орадан бир ойдан ортиқ вақт ўтиб кетди. Бир ой – ана шу вақт ичида яна бошқа нохуш воқеалар содир бўлдики, бу Ҳусниялар оиласи учун яна бир оғир синов бўлди...

\* \* \*

Ногирон ота қизлари билан оғир аҳволда қолишди. Бўм-бўш шоли пайкаллари Ҳусниясиз хувилларди. Ҳавонинг айниб тинимсиз момоқалдироқ гулдураши, яшининг

бетўхтов чакнаши, ёмғирни юракни эзувчи шивалаб ёғиши гўё бир ожиза аёлнинг ноҳақ жазоланганидан норозидек туғён кўтармоқда эди. Сандал атрофига хомуш уймаланиб ўтирган ота ва қизларининг кўз ўнгида ҳар чакмоқ чаққанида Ҳусниянинг камерада ёлғиз мунғайиб ўтиргани кўриниб кетаверарди.

– Кўп сиққилманглар, – деди ота ниҳоят қизларини тинчлантириб. Раис “Адвокат ёллаб ишни қайта кўрдираман” деди. У бир сўзли одам.

– Кейин ойимни кўйиб юборишадими? – дея шоша-пиша сўради Паризода.

– Ҳа. Узоғи билан бир ой ушлаб туришаркан. Бу ҳам бир кўргуликда, – деди Абдукарим чуқур хўрсиниб. – Ҳа қизларим ҳаёт шунақа, пешонангга ёзганини кўраверасан. Фақат сабрли бўлинглар. Бундан баттароқ ҳам бўлиши мумкин эди.

– Энди кўчатни қандай қилиб экамиз? – деб сўради Хонзода ўта хавотирлик билан.

Абдукарим жавоб ўрнига чуқур хўрсиниб қўйди. Бир оз тургач, дилидагини яшира олмади.

– Эх... Бир ўғилимиз бўлганида эди...

– Куёвингиз борку, дада, – деди Гулзода.

Абдукарим “ярқ” этиб қаради. Қизидан чиққан бу фикрдан у негадир қувониб кетди.

– Ҳа тўғри, қизим. Яхши эслатдинг. Бўлмаса сен эрталаб почтага бориб опангга ё поччангга кўнғироқ қилиб кел. Аҳволни тушунтир. Ҳамма ишларни йиғиштириб тез этиб келишсин. Ҳозирча бир ойга экан де, хўпми?

– Хўп бўлади, – деди Гулзода чиройли таббассум қилиб. Даврадагиларни чехраси очилгандек бўлди. Ёмғир ҳам тўхтаб, ташқаридан ёқимли майин ҳаво нафаси кириб кела бошлади.

– Вой, – деди шу пайти Паризода, – Опамлар каерда туришади? Уйимизни очишадими?

Абдукарим бир оз ўйланиб қолди. Паризоданинг гапида жон бор эди. Эндигина чилласи чиққан ёш келин – куёв бўлишса...

– Йўқ. Ойинг махалла-куй аҳли олдида лабз қилган. Эшитса хафа бўлади.

– Поччамнинг ҳалиги ўтови уйимизда тахлоғлик турибдику, – деб юборди Ҳонзода бир нималарни ёдига олиб.

– Ана, топдинг қизим. Баракалла. Ўшани шу ерга олиб келиб ўрнатиб, яшайверишади-да.

Қизлар хурсанд бўлиб кетишди. Улар опаларини жуда соғинишган, тўйдан кейин кўришишмаганди.

– Демак, Озода сенларга оналик қилади, поччангиз шолига командирлик қилади. Ана бўлди. Шу ерда ётиб ухланглар. Энди шийпонга бора кўрманглар. Ҳаммамиз шу ерда бирга яшаймиз. Менга чайла тагига сўрига жой қилиб беринглар. Кунлар ҳам исиб қолди.

Есинбой билан Озоданинг этиб келишлари оиладаги нохуш, совуқ ҳолатга қўр олиб келгандай бўлди. Қизлар бир оз бўлсада ойиларининг бошига тушган мусибатни унутгандай бўлдилар. Аравада келтирилган ўтовни завқ-шавқ билан ташиб ўрнатдилар. Айниқса Озоданинг ҳомилали бўлганини эшитиш улар учун бекиёс янгилик бўлди.

– Вой опажон, сиз урунманг ўзимиз ташиймиз, – деди Паризода Озоданинг қўлидаги ул-булни олиб.

– Ҳа қизим, сен қўявер. Ундан кўра овқатга унна. Бир чучвара қилиб бер, – деди Абдукарим ҳам қувониб.

– Хўп бўлади, дадажон. Биз янги гўшт олиб келганмиз.

Шу маҳал мотоциклини қаттиқ вариллатиб Нодир хўмрайиб ўтиб кетди.

– Ким экан бу беодоб? – деб сўради Абдукарим. – Секинроқ юрса асакаси кетарканми-а?

– Анави, Исмат аканинг безори ўғли Нодирда, – деди Озода.

\* \* \*

Эртаси зовур бўйидаги қамишлар орасида яна дурбинли Нодир пайдо бўлди. У бамайлихотир сувга қараётган Есинбойни, ўтов олдида уймалашаётган Озодани кўриб фигони ошаётган эди. Шу маҳал бир чойнакда чой олиб Озода эрининг олдида етиб келди ва унга чой қуйиб узатди. Эр-хотин хурсанд бўлиб ажриқ устига чордона куриб ўтирдилар. Есинбой аёлининг қўлини меҳр билан силаб қўйди.

... Ана у яна Озоданинг пешонасига пешонасини қўйиб бир нималар деди. Озода эса қорнини ушлаб мириқиб кулди.

– Келгинди, ярамас! – деди ўз-ўзига Нодир ижирғаниб. Энди қўлимга тушдинг. Ҳали сени чўлингга гумдон қиламан.

... Ўша кунларнинг бири, тушликдан сўнг айна кун қизиган пайт эди. Есинбой ва қизлар сўнги кўчатларни экишмоқда эдилар. Абдукарим эса хотиржам хужра ичида мизғирди. Шу маҳал таниш мотоцикл товуши қулоғига чалингандай бўлди.

“Олдимга бирор иш билан келди шекилли. Ё Исматнинг ўзимикан?... Эхтимол узрини айтиб яна шиша кўтариб келгандир” деган ўй ўтди ҳаёлидан. У кейинги кунларда кўп уриниб қўйганлигиданми ҳар иккала оёғининг суяклари зирқираб оғирди. Кесилган оёқларидан бирининг четига тиканак кириб кетгани учун йиринг боғлаган ва қизариб, шишиб кетганди. Лекин қизларига бу ҳақида негадир билдиргиси келмас, оёқларини одялга ўраб олиб ётаверишга мажбур эди. Яхшики, Озода унинг қўлидан юмушларни олди. “Эх қанийди, ҳозир Ҳусния бўлганида эди, оёқларимни силаб қўйган бўлармиди” деди у ўзича ҳаёлан. Лекин мотоциклли меҳмон ҳадеганда хузурига бош сукавермади. Негадир уни яна тариллатиб, шошиб хайдаб кетди.

“Қизик, нега олдимга кирмадийкин?” – деган ўйга борди Абдукарим. Қулоғига қандайдир “чирс-чирс” овозлари эшитилди, бурни латта куйганининг исини туя бошлади. Чирсиллаш тобора кўпайиб борарди. Хужра ичига ҳам тутун кириб келди...

Ўтовнинг аланга олиб ёнаётганини биринчи бўлиб Паризода кўриб қолди. Бу маҳалда Озода билан Есинбой ернинг охириги пайкалларида бирида ширин орзулар оғушида уймаланишмоқда эди.

... Қизлар етиб келишганида ўтов деярли ёниб бўлганди. Уни ўчиришга кўп уринишди. Яхшиямки, олдиларида сув оқарди. Энг қизиғи ўтов устки қисми ёниб битибди. Ичкаридага кўрпа-тўшаклар омон қолибди.

– Опа, нима қилгандингиз? – деб сўради Ҳонзода хайрон.

– Ҳеч нима. Ёниб кетадиган ҳеч иш қилганим йўқ – деди Озода бўзариб.

– Хай майли, бўлар иш бўлди, қайғурманглар. Яхшиям ичида ҳеч ким йўқ экан, – деди Есинбой қизларни хотиржам қилиб.

– Бунини Нодир қилди, – деди хужра олдидаги тўнка олдида афтини бужмайтириб, оёқларини силаб ўтирган Абдукарим.

– Нима?! Ростданми? Мен ҳозир уни топиб адабини бераман! – деди Есинбой ва қорабайирни ечиб чаққонлик билан унга эгарсиз миниб олди.

– Йўқ, ўғлим. Сиз милицияга хабар қилинг. Бир дакки еганимиз етар.

Учиб кетишга тайёр турган отнинг жоловини у ёқ-бу ёқ тортиб турган Есинбой қайнотасининг фикрини тушунди.

– Бўпти, ота. Сиз нима десангиз шу, – деди абжир йигит ва отни қишлоқ томон чоптириб кетди.

– Паризода!

– Лаббай, отажон.

– Ҳозир поччанг қайтиб келса, отни аравага қўшинглар. Бирга қишлоққа ўтиб келамиз. Нима камчилик бўлса аниқланглар, олиб келамиз. Озода, сизлар энди вақтинча шийпондаги хонамизда турасизлар, хўпми?

– Хўп ота.

– Парво қилманглар. Ёмон барибир жазосини олади. Бу ишларни ҳаммасини Яратганнинг ўзи кўриб турибди.

Кечки пайт машинада милиция нозири келди. У воқеа жойини синчиклаб ўргана бошлади. Ариқ бўйидаги ўтлар орасидан бир идиш топиб олди.

– Бу идишни ким ташлаган? – деб сўради у.

– Билмадик. Биз умуман бунақа идишдан фойдаланмаймиз, – деб жавоб берди Гулзода.

– Бирортаси сув ичиб ташлаб кетгандирда.

Ҳозир сумкасидан целлофан пакет чиқарди ва уни кийиб идишни қўлга олди. Уни зимдан текширди. Қопқоғи очиқ эди, хидлаб кўрди.

– Бензин юқи экан. Сизлар бензин ишлатасизларми?

– Э йўқ. От-аравамиз борку, – деди Паризода ҳозиржавоблик билан.

Милиционер баклажкани пакетига солиб қўйди ва Абдукаримнинг олдига келди.

– ... Демак, келган мотоцикл Нодир исмли йигитга қарашли денг

– Ҳа-ҳа, шундоқ.

– Сиз уни ўз кўзингиз билан кўрдингизми?

– Йўқ. Моторининг овозидан танидим.

– Мисол учун кўзингизни боғлаб 5-6 та мотоциклни олдингиздан ўтказсак, уни ажрата оласизми?

– Ҳа-ҳа, албатта...

– Яхши. Ташвиш қилманглар. Бу ишни охирига етамиз. Демак, ўтов атайин ёқилган бўлса, жиноий иш қўзғатилади, – деди милиционер ва алланималарни ёзиб Абдукаримга имзо қўйдириб олди.

\* \* \*

Абдукарим қизи Паризода билан аравада қишлоқ сари жўнаркан Есинбойга қараб кичкирди:

– Сизлар ишларни тўхтатманглар! Биз тез қайтамыз.

– Хўп, – деди Есинбой. Унинг алами овозидан шундоқ сезилиб турарди.

Арава қишлоққа етиб келгач, Паризода аввал қаёққа боришларини сўради.

– Исматникига хайда.

– Оббо, ўша турки совукни кўргим йўқ, – деди қиз бурнини норози жийириб.

... Паризода Исматнинг дарвозасини тақиллатди. Ичкаридан “Хувв! Мана ҳозир!” деган аёл кишининг овози келди. Эшикни бир ҳомиладор аёл очди.

– Вой, келинлар, – деди Саломат хавотир боқиб.

– Исмат уйдами?

– Ҳа, ётувди. Касалхонадан кеча келувди.

– Чақиринг, – деди Абдукарим қатъий, аравада ўтиргани холда.

Ичкаридан аёлнинг эрига бир нима дегани ва Исматнинг норози эътирози узук-юлуқ эшитилиб турарди. Бир оз вақт ўтганидан сўнг ниҳоят Исматнинг башараси кўринди.

– Салом ошна, – деди Абдукарим пичинг оҳангда писанд қилмай. – Ҳа, хотинингни соғиндингми, дейман?

– Йўқ. Бошқа масалада. Бизни қачон тинч қўясан? Муддаонг нима ўзи? Оиламни очидан ўлдириб тамоша қилишми?!...

Исмаат ҳам, унинг хотини ҳам Нодирнинг қилган ишларидан беҳабар эдилар. Шунинг учун Абдукаримни фақат Ҳуснияни иши судга ошгани учун жанжаллашгани келган деган фикрга боришди. Шу туфайли дарвоза ичкарасида турган аёл сергакланди. Паризода ҳам отасидан хавотир олди. “Нима бало отам муштлашмоқчи бўляптими? Ўзини соғ деб ўйлаяпти шекилли” деган хаёлга борди у.

– Ҳой, ўйлаб гапир! Хотининг мени ўлдириб қўйиши мумкин эдида. Сенларни деб мана ишимдан ҳам айрилдим. Биламан, сенларни раис билан тилинг бир. Хотининг раис билан эхтимол-а...

Абдукаримнинг жаҳли чиқиб кетди ва қўлидаги қамчинни Исматга қарата отиб юборди. Шу маҳали эса, аёл ҳам эридан ҳавотир бўлиб ва унинг ишидан кетганига ачиниб ичкаридан чиқиб келган эди. Исмат чап бериб қолди. Қамчин эса шундоққина аёлнинг боши ёнидан ўтиб кетиб темир дарвозага зарб билан тегди.

– Ҳой киз, олиб кет отангни! – дея қичқирди қўрқиб кетган аёл.

– Ота, нега ундай қилдингиз? Ахир холамга тегиб кетай дедику! У киши ҳомиладор ахир! – дея қичқирди Паризода қора қошларини кўтариб.

– Бор кет! Сен билан гаплашадиган гапим йўқ! – дея ижирғаниб бақирди Исмат.

– Шунақами? – деди ногирон ота қизариб-бўзариб. – Майли қизим, кетамиз. Қани, илоҳо омин, – деди у дуога қўл очиб. (Паризода ҳам довдираб қўлини очди) – Мана шу туғилажак фарзандинг менга ўхшаб ногирон туғилсин, оллоҳу акбар! Чух, жонивор..., – деди-да отнинг арқонини силкитди. Исмат ва унинг аёли бир сония анграйиб қолишди. Аёл ўзидан кетиб йиқилди. Паризоданинг кўзлари қўрқинчдан катта-катта очилиб кетди:

– Вой дада, бу нима деганингиз?!...

– Э қўявер, бу ифлосларнинг жазоси шу, – деди отаси ва ортига бошқа қараб ҳам қўймади.

Исмат аёли билан овора бўп кетди. Юзини шاپиллатиб урди. Ичкаридан ўғли Нодир чопиб чиқди-да, ойисини суяди. Исмат эса, худди телбалардек ўкириб бақира бошлади:

– Ҳой нима қилиб қўйдинг?! Қарғишингни қайтиб ол, номард!!!

Абдукарим парво ҳам қилмади. Илоннинг бошини янчгандек негадир ўзини хотиржам ҳис қилди. Исмат бир оз югурди ва яна ортига, хотинининг олдига қараб чопди.

\* \* \*

Эртаси ўтовни ёққан Нодир экани ашёвий далиллар билан тўлиқ исботланди. Бошида бўйин товлаб турган йигит ниҳоят бу ишни тан олди. Уни Ҳусния вақтинча ушлаб турилган қамоқхонага олиб келишди. Фалакнинг гардишига тан бериш керакки, ўша куни Ҳусния озод этилди. Хибсхонанинг эшиги шарақлаб очилди. Озодлик шабодаси аёлнинг димоғига урилди.

– Марҳамат опа. Яхши боринг. Бошқа бу ёққа келиб юрманг, – деди соқчи йигит кулиб.

– Ҳўп, раҳмат сизга.

Лекин шу пайт ташқарига ёпиқ машина келиб тўхтади.

– Ҳой, янгини қабул қилиб олинглар! – деди кабинадаги милиционер қичқириб.

– Уф-ф... – деди посбон афсус чекиб, – Кўрмайсизми, опа. Бу одамлар бизни ҳеч тинч қўйишмас эканда.

– Қайси шўринг қурғурни олиб келишибдия, – деди Ҳусния ва раис юборган машина томон оҳиста қадам ташлади.

Шу пайт фургон эшиги очилиб, ундан қўли кишанланган бир йигитни туширишди.

– Қани, юр. Етиб келдик, – деди соқчи йигитга қарата.

Ҳусния не кўз билан кўрсинки, махбус йигит Нодир эди.

– Нима қилиб қўйдинг, болам? – деб сўради Ҳусния йигитга ичи ачишиб.

Нодир индамади. Кўзини олиб қочди. Унинг ўрнига соқчи йигит жавоб берди.

Бир деҳқоннинг даласидаги ўтовни қасддан ёқиб юборибди.

– Нима, ўтов?

Ҳусния ўз ўтовлари ёнганидан ҳали беҳабар эди. “Вой, шўрлик” деганича махбус ортидан ачиниб қараб қолди.

### “СУПУРГИ” ОПЕРАЦИЯСИ

Шоли кўчатлари бир текис унган, кенг, ям-яшил дала бўйлаб енгил елвизак кезарди. Майсалар бир маромда тўлқинланади. Есинбой сув кечиб пайкаллара ро сувнинг

бир меъёрда оқишини кузатиб чиқмоқда эди. қизлар эса лозимларини тиззаларигача шимарган ҳолда сув кечиб шolini ўтоқ қилардилар.

Паризоданинг бели увишди. Унинг икки ҳаёли ойисида бўлиб, кенжа қиз бўлганиданми, опаларидан ҳам кўра кўпроқ соғинди. Беихтиёр у пайкал ичидан чиқиб, зовур бўйидаги баландлик сари йўл олди. У ердан далага келадиган йўл кўриниб турарди. Кўнгли бир ширин туйғуни ҳис қилди. Наҳотки, ойиси қайтаётган бўлса... Биринчи бўлиб уни узоқдан ўзи кўриб қолишини ва опаларига хушхабар етказишни жуда-жуда истарди. Шу туфайли тепаликка томон у чопиб чиқди ва дала йўли томон қўлини дурбин қилиб, синчиклаб тикилди. Ҳақиқатдан ҳам узоқдан яқтак кийган бир киши келмоқда эди. “Ойим!” деб юборди қиз ички хаяжон билан. Бироқ энди чидаб туролмади.

– Урре! Ойим келяптилар! – деди у қичқариб.

Қизлар бир оз анграйиб туриб қолишдида, сўнгра, севинишиб шoлипояни шопилатиб кечиб, чопиб чиқа бошладилар. Паризода дала йўли томон чопиб кетди. “Ойижон, ойи!” дер эди у тинмай халлослаб, ниҳоят йўлга етиб келди ва онасининг иссиқ бағрига ўзини отиш учун интиклик билан йўл ўртасига чиқиб олди. Лекин не кўз билан кўрсинки, келаятган бегона бир мўйловли киши бўлиб чиқди.

– Ассалому-алайкум, қизим, – деди киши бақрайиб қараб турган Паризодага.

Бу маҳалда қизлар ҳам, узоқроқда Есинбой билан Озода ҳам етиб келишган эди.

– Ассалому-алайкум, тоға, – деди одоб юзасидан Ҳонзода нима гаплигини тушуниб.

– Воалайкум. Нима мени оталарингга ўхшатдиларингми, дейман-а? – деб сўради йўловчи киши ҳайрон турган қизларга таажубланиб қараб.

Қизлар мум тишлаб тураверишди ва киши сал нари кетгач, Гулзода тилга кирди:

– Паризодани кўзига кўринибди шекилли. Бечора, ичкиб қолди.

Паризода эса “Ойижон...” дея йиғлай бошлади. Опалари келиб уни юпата бошлашди. Бу пайтда Озода чайла томон кетиб борарди.

– Чайламизга бир машина келди! – дея қичқирди у.

Қизлар бу гапга унча эътибор беришмади.

– Ойим, ойижонимни олиб келибди шекилли! – дея қичқирди у яна.

Қизларнинг негадир ишонгилари келмади. Шу маҳал машина қизлар томон кела бошлади. У тўхтагач эса, машинадан ҳақиқатдан ҳам Ҳусния тушиб келди.

Улар йиғлаб-сиқтаб кўриша бошладилар.

– Ойижон, энди ҳеч қаякка кетмайсиз-а?... – дер эди Паризода уни маҳкам кучоклаб.

– Хўп. Энди сизлардан айрилмайман, қизим.

\* \* \*

Кечки оқшом оиланинг барча аъзолари ташқарига палос солиб тайёрланган дастурхон атрофига тўпланишди. Ҳусниянинг кутилиб келиши чинакам байрамга айланган эди. Шу маҳал сал нарироқда қорайиб бир нусха пайдо бўлди ва тек қотиб тураверди. Уни Паризода кўриб қолди.

– Қаранглар, бир одам турибди, Нодирмикан?

– Э йўк, Нодир қамокдаку, – деди Ҳонзода.

– Ие. Бемаҳалда ким экан-а?

Есинбой ўрнидан туриб яқин борди ва “Келинг, кимсиз?!” деб сўради ва соқоллари ўсиб, озиб-тўзиб кетган Исматни аранг таниди.

– Ҳа, Исмат ака?!...

– Дадангда гапим бор.

– Хўп, ҳозир, – деди Есинбой ва келиб қайнотасини қулоғига шивирлади.

– Айт кетсин. Ҳозир кайфиятимни бузмасин. Эртага келсин, – деди Абдукаримнинг энсаси қотиб.

Есинбой бу гапни эгасига етказди.

– Йўк. Эртага кеч бўлади, – деди тўсатдан Исмат ва чуқур хўрсиниб қўйди.

– Нега?...

- Хотинимнинг ҳаёти хавф остида, жонлантириш бўлимида ётибди.
- Бунга дадамнинг нима даҳли бор.
- Бор. Сен бу нарсани тушунмайсан. Отанг мени адои тамом қилди.
- Хўп. Нима ишингиз бўлса эрталаб келинг, илтимос. Ойим қутилиб келдилар.

Шунга...

- Йўқ!... Мен унинг оёқларига ҳозироқ бош урмоқчиман! Эртага кеч бўлади, кеч!...

Есинбой нима қиларини билмай даврага қайтиб келди, лекин бир нима дейишга журъат етолмади.

- Ҳа, нима деяпти, тинчликми? – деб сўради Хусния.
- Сендан узр сўрамоқчидир-да, – деди Абдукарим бепарво.
- Э йўғ-а. У аламзада. Ўғли қамалганига жанжал бошламасайди, – деди аёл хавотир олиб.

– Кўйсангчи. қани жанжал қилсин, онағарни онасини кўрсатиб қўяман, – деди Абдукарим пинагини бузмай ва унинг келаётганини кўриб, аста кўзғолди.

Исмат эса тўғри давра олди, Абдукаримнинг рўпарасига келиб тўсатдан тиз чўкди.

– Мени кечир Абдукарим, эски қадирдонлигимиз ҳаққи қарғишингни қайтариб ол! – дея у йиғлай бошлади. – Мана мени нима қилсанг қил. Хоҳласанг ўлдир!... Лекин боламини кутқар... Ахир, хотинимда, гўдагимда не гуноҳ?! Ҳамма гуноҳ менда-ку, ахир!...

Бу пайтда Исматнинг туркини кўриб Хусния терс ўгирилиб олган, қизлар ва Есинбой ғазаб билан кўзларини ола-кула қилиб туришарди, фақат ҳамма гаплардан хабардор Паризодагина воқеанинг нима билан тугашини хушёр кузатарди.

- Йўқол! – дея қичқирди Абдукарим.

Паризода ойисининг қулоғига тезгина, отам унга “туғилажак боланг менга ўхшаган ногирон бўлсин” деб қарғагандилар, дея шивирлаб қўйди. Хусния хушёр тортди. кўлини кўксига уриб, ялиниб ёлвораётган Исматга раҳми келди.

- Дадаси, гўдакда нима гуноҳ? Уларни кечира қолинг, энди.

– Хусния, сен ҳам мени кечир. Ҳамма айбимни энди тушундим. Лекин қилмишларим учун жазойимни олаяпман. Бригадирликдан кетдим. Нодир қамалди. Энди хотиним билан гўдагим ўлим тўшагида ётишибди. Агар уларга бирор гап бўлса, мен ҳам ўзимни-ўзим ўлдираман! Менга бу ҳаётни бошқа кераги йўқ!...

– Кўп алжирама. Энди бизнинг қўлимиздан нимаям келарди?! – деди Абдукарим ўшқириб.

– Келади дадаси. Касалхонага бориб Ҳурриятни тинчлантиришингиз керак. Исмат ака шуни илтимос қияпти.

– Ҳа-ҳа, тўғри. Сени ўзим оркамга опичиб олиб бораман, ошна! – деди Исмат қувончдан қичқириб. – Ху анави ерда машинам турибди. Илтимос, мен билан боринглар. Дўхтир қосим Алиевич шундай деди.

– Хўп, – деди Абдукарим бир оз ўйланиб тургач. Исмат машинаси томон кетди ва тезлик билан уни етказиб келдида, Абдукаримни Есинбой билан бирга кўтариб бориб машинага жойлаштирди.

- Бизни кейин олиб келиб қўярсиз? – деди Хусния ҳам этигини кияркан.

- Ҳа-ҳа, албатта, – деди Исмат шоша-пиша.

Улар кетишди. Есинбой қизлар билан қолди.

- Хих, Исматака яна қилиғини қилаверади, – деди Хонзода.

– Йўқ. Энди у ҳеч нарса қилмайди, – деди Есинбой машина ортидан қараб қоларкан. “Душманингга ҳам яхшилик қил” деганлар.

Исмат Абдукаримни хотинининг олдида ўзи опичлаб олиб кириб борди. Бемор Ҳурриятнинг аҳволи ҳақиқатдан ҳам оғир эди. Унинг кўзларидан дувиллаб ёш окди. Исмат ошнасини хотинининг ёнига ўтказди. Уларга ҳамроҳлик қилган ҳамшира ҳайрон эди. Чунки бирданига “уч эркак” кириб келишганди.

– Яхшимисиз синглим. Сизни йўқлаб келувдик. Мана дугонангиз Хусния ҳам бугун кутулиб келди, – деди Абдукарим чин дилдан Хурриятни тинчлантирмоқчи бўлиб.

Хурият аранг “Рахмат” деди ва кўзларидан ёш думалади.

– Акангиз қизиққонлик қилиб, билмай қаттиқ гапириб юборибди-да. Уни кечиринг, – деди Хусния.

– Йўқ, – деди Хурият паст овозда. – Сизлар бизни кечиринглар...

– Қани омин, – дея қўлини дуога очди Абдукарим. – Илоҳим мана шу синглимиз тезроқ соғайиб, эсон-омон кутулиб олсин. Худойим унга ўғил берсин. Фарзандларингни тўрт мучаси соппа-соғ туғилсин, оллоҳу акбар!

Исматнинг ҳам кўзларидан дувиллаб ёш оқиб фотиҳа қилди ва шоша-пиша Абдукаримнинг қўлларидан ўпа бошлади.

– Эшитдингми, Хури?!... – дер эди у ютоқиб.

– Ҳа, эшитдим... Рахмат сизга, – деди Хуррият ва юзига энди қизиллик юргандек, куруқшоқ лабларига хиёл табассум ингандай бўлди.

Исмат қайтишда кўчадаги дўкончадан бир шиша ароқ олволди. Улар ўзларини хайронликда интизор бўлиб кутиб ўтиришган дастурхон даврасига яхши кайфият билан қайтиб келишди. Исмат Абдукаримни яна оҳиста опичлаб олди. – Рахмат сенга дўстим. Сендан умрбод қарздорман. Нима хизматинг бўлса айтаверасан. Мен гуноҳимни ювишим керак, гуноҳимни, – дея тинимсиз жаврарди у.

– Хўп. Лекин олган ароқингни ўғлинг туғулгандан кейин ичамиз, хўпми? Бугун жуда чарчаганмиз, эртароқ ухлашимиз керак.

– Хўп, – деди Исмат ва самимий хайрлашди.

Эртаси эрталаб Хусния куёви билан яшил шопипояни бирга кезишди. Хусния мулойим кўчатларни худди мушукни силагандай меҳр билан силаб кўяркан, уларга махлиё бўлиб тикилар, куёвининг меҳнатидан ва қизларининг ишларидан ниҳоятда миннатдор эканини қувонч тўла порлаб турган кўзларидан англаш қийин эмасди.

Яшанг, куёв! Яхшиям сиз бор экансиз. Ўғлимиз йўқлигини билинтирмабсиз... – деди Хусния ва осмонда эркин парвоз қилаётган кушларни кўриб чуқур нафас олди. У шу маҳалда негадир хайқиргиси, қўшиқ айтгиси келиб кетди. Бироқ куёвидан ийманди.

\* \* \*

Хусния баъзан қизларининг ҳадеб сув кечиб юраверишидан хавотир олар, уларни ишдан қайтганлари ҳамона оёқларини ювдириб, иссиқ пайпоқларини кийиб олишларини буюрар ва оз бўлсада сандалга ўт солдириб, унинг атрофида овқатланишга одатлантирган эди.

Ёз келиб энди бу оиланинг ўзлари етиштирган сабзавотларга ҳам оғзилари тегди. Айниқса, помидор шундай ширин эдики...

Ўша одатий кунларнинг бирида Абдукарим пояси етилган супургилардан озроқ ўриб келиб, бекорчиликда эрмак учун шошилмай уч дона супурги боғлади ва уни қизларига биттадан тортиқ қилди. Қизларининг қувончи беҳад эди. Улар дадаларини кучоқлаб ўпиб олдилар.

– Воей, бирам чиройли ясабсизки, отажон, – деди Хонзода.

– Ҳа, жудаям ажойиб, – деди Гулзода.

– Агар шунақа супурги тайёрлаб бозорда сотилсами... – деб қолди бир пайт Паризода.

Бу фикр Хуснияни жиддий ўйлантириб қўйди ва бир оз тургач қарор қабул қилди:

– Қизлар, эртагаёқ пайкалдаги ҳамма супурги пояларни ўриб келасизлар. Дадангиз улардан шунақа супурги боғлаб берадилар. Нечта чиқсаям аравага ортиб бозорга олиб борамиз. Бир коримизга яраб қолар.

Эртасига шундай қилишди. Чайла олдида бир уюм супургибоя пайдо бўлди. Абдукарим эса қўли бўшади дегунча супурги боғлашни эрмак қилиб ўтирадиган бўлди. Бир ҳафта ўтгач поялар бежирим супургиларга айланди. Абдукарим қозонга ўт ёқиб пиёз

пўстлоғи, хина ва бошқа ранг берувчи гиёҳлардан солиб қайнатди ва янги супургиларга ранг бериб чиқди. Уларни элликта-элликта қилиб боғлам қилди. Қарабсизки, бозор учун дастлабки ажабтовур маҳсулот тайёр бўлди. Якшанба куни эрта тонгда уларни аравага ортиб Ҳусния билан Хонзода улгуржи бозор сари равона бўлишди.

От бир маромда «тақ-тук» қилиб юраркан, Ҳусния чуқур хаёлга ботди: «Ишқилиб ҳосил яхши бўлармикан? Қизларим ҳам қийналиб кетишди. Оёқларига зах ўтиб кетмасмикан, ишқилиб? Нима бўлсаям бировнинг хасми улар. Уларни авайлашим керак... Қанийди имконият бўлсайди, Хонзодани чиқариб, Гулзода билан Паризодани ўқитган бўлардим. Лекин ноилож, аввало қарзни қайтариб, уйимизга кўчиб олишимиз керак. Хонзоданинг тақдирига нима ёзилган, худо билади?...»

...Улар бозорга келиб жой эгаллашгач, одамлар гавжумлаша бошлади. Бир-икки харидор супургиларни у ёқ-бу ёғини кўрган бўлди.

– Нега ҳеч ким сотиб олмаяпти, ойи? – дея хавотирланиб сўради Хонзода.

– Харидорлар аввал бозорни айланиб, молларни бир-бир кўриб чиқишади. Сўнгра ҳам нарҳи, ҳам сифатига ўзларича баҳо бериб, маъқул бўлганини сотиб олишади-да.

Хонзода харидорларнинг эътиборини жалб қилиш учун нимадир қилиш кераклиги ҳақида ўйларди: «Нима қилсак экан? Ёки юзни қаттиқ қилиб «Кеп қолинг!» деб жавраб турсакмикан? Ойим бундай қилмасалар керак. Эркак уст-бош билан хотинча бақириб туриб бўлармиди?»

Шу маҳал бир аёл хитойча елпиғич елпиб келдида, «Вой, супургингиз наmunча чиройли. Неча пул?» – деб сўраб қолди.

– Беш сўм деяпмиз, – деди Ҳусния.

– Уч сўмга бўладими? – дея аёл ва Ҳусниянинг афт-ангорига ҳайрон тикилди.

– Вой, озроқ кўшинг, холажон, – деди онасининг ўрнига Хонзода чиройли қошларини чимириб.

– Бўпти уч яримдан, иккита ўзингиз яхшисидан танлаб бера қолинг, қизим.

Хонзода майин табассум билан супургилардан танлаб узатди. Секин-аста харидорлар кўпая бошлади. Улар орасида бир келишган мўйловли йигит ҳам келиб супургиларни кўлига олиб, қизнинг ширин муомаласи ва хусну жамолига маҳлиё бўлгандай суқланиб бир-бир қараб қўйди. Шу орада Ҳусния рўзгор учун керакли анжомлар сотиб олиб келишини айтди. Унинг кўзи рўпарада сотилаётган пластмасса тоғора ва идишларга тушганди. Фурсатдан фойдаланиб йигит гап қотди:

– Супургиларингиз ўзингизга ўхшаган мулойим эканми?

– Нима? Мени ҳали супургига тенглаштирмақчимисиз?

– Мол эгасига ўхшайдида, яхши қиз. Булар шундай хушрўй эканки...

Қизнинг жаҳли чиқди. Шилқим йигитни урушиб бермоқчи бўлди.

– Сиз ўзи супурги оласизми?

– Ҳа, албатта. Лекин мен улгуржи оламан-да.

– Вой, ростданми?

– Ҳа. Эгасиниям кўшиб олиб қўя қолсамми, деб ўйлаяпман.

– Хо-о, унда пулингиз етмайди, яхши йигит.

– Гап пулдамас, унинг рангида.

– Олмасангиз, кетинг. Ана отам келяптилар.

– Хўп, ҳазиллашдим. Мен бир оз туриб келаман. Супургиларингиз ҳақиқатдан ҳам сифатли. Лекин бизга кўп керак. Биз уларни Россияга олиб кетамиз, – деди йигит жиддий.

Ҳусния келиб идишларни қўйди. Йигит унинг кўлидан қизил челақни олдида, супургилардан бир нечасини унинг ичига гўё вазага гул солгандек қилиб қизга узатди. Қизнинг эса бу ҳаракатдан кўзлари порлади.

– Буни реклама дейдилар, – деди йигит маъноли боқиб ва нари кетди.

– Ҳа, ким экан бу йигит? Тавба, бир дақиқа бўлмасам, дарров биттаси бошингни айлантираман дейди-я.

- У супургиларимизнинг ҳаммасини сотиб олмоқчи.
- Ие, шунақами? Қаёққа кетди бўлмаса?
- «Бир айланиб келаман» деб кетди, – деди қиз ва супургили қизил челакни баланд бетон устига ўрнаштириб қўйди. Ҳақиқатдан ҳам кўп ўтмай харидорлар кўпая бошлади. Нарҳини кўп тортишиб ўтирмай беш сўмдан олиб кета бошладди.
- Ҳалиги йигит супурги охирлаб қолгандагина пайдо бўлди.
- Ие, сотиб бўлай дебсизларку!
- Рекламада иш кўп экан-да, – деди қиз супурги дастанни кўрсатиб.
- Иккалалари самимий кулишди.
- Бу киши отам бўладилар, – деди қиз Ҳуснияни кўрсатиб.
- Ие, узр, ассалому алайкум! Мен сизни танимабман.
- Ҳечқиси йўқ. Мен ҳам сизни танимабман.
- Эркак кишининг аёл овозида гапиришидан аввалига йигит ҳайрон бўлди:
- Менга шунақа супургидан кўпроқ керак эдида, отахон...
- Қанча?
- Бир машина.
- Эҳ-ҳе...
- Агар бир ой ичида тайёрлаб берамиз, десанглар пулини олдиндан донасига уч сўмдан нақд бераман. Йўлкира ҳам ўзимдан. Кейин доимо фақат ўзларингдан олардим.
- Бир машинаси неча дона бўлади? – деб сўради Хонзода.
- Тахминан ўн минг дона. Бу дегани ўттиз минг сўм бўлади.
- Ҳусния ўйланиб қолди. «Бўғдойнинг ўрнига супурги эксак бўларкан, аттанг. Келгуси йилига колхоздан яна бир гектар сўрайман. Унинг ҳаммасига, худо хоҳласа супурги экамиз. Тоза иш, сувниям кечмайсан...»
- Шу пайт Хонзода онасининг қулоғига шипшиди: «Хўп денг. Хўжамқул ака бир гектар жойга супурги эккан. Ундан улгуржи сотиб оламиз. Ўн мингта чиқса керак». Ҳусния қизининг порлаб турган кўзларига завқ билан боқди. «Бор таваккал!» деб қўйди у ўзича ва «Бўпти!...» – деб юборганига ўзи ҳам ҳайрон қолди.
- Яхши, – деди тадбиркор йигит. Манзилларингизни манави қоғозга ёзиб берсангиз – дея бир қаттиқ қоғозни қизга узатди у.
- Хонзода уйининг манзилини, даладаги жойини, исм-фамилияларини ёзиб берди. Йигитнинг исми Севдиёр экан. Бу орада бир харидор келди ва халақит қилиб нарҳ-навони суриштира бошлади.
- Беш сўм, – деди Ҳусния.
- Намунча қиммат.
- Ҳа, ана тўрт сўмдан олақолинг.
- Йўқ, акажон, супурги сотилмайди. Уларнинг ҳаммасини мен сотиб олдим, – деди Севдиёр жиддий.
- Харидор нари кетди.
- Кўрқманг ота, қолган супургиларни ўзим тўрт сўмдан оламан. Лекин кейинги партияга ҳалиги айтган уч сўм, келишдикми? – дея қўл узатди у.
- Келишдик, – деди Ҳусния ҳам қўл бериб.
- Йигит ёнидан пул чиқариб аввало шу ердаги супургилар учун ҳисоб-китоб қилди, сўнгра бошқа чўнтагидан ўттиз минг сўм санаб берди.
- Бўпти, ўн кунлардан кейин ишларингдан бир хабар оламан, – деди йигит ва ҳаммолларини чақириб харид қилган супургиларни кўтартирди.
- Хонзодахон. Отамизнинг исми Абдукарим акампилар? – деб сўраб қолди Севдиёр кетишга чоғланиб.
- Отам чайладалар. Бу киши... – деди-ю қиз лабларига кафтини қўйганча ерга қараб олди.

– Э, шунаками? – деди йигит гўё бир нимани тушунгандай, бир Хуснияга, бир Хонзодага синовчан тикилиб. — Қош-қўзларингиз бир хила, тавба...

Хонзода ўзини тутта олмай кулиб юборди ва йигитнинг қулоғига бир нима деб шипшиди. Йигитнинг қўзлари катта-катта бўлиб кетди.

– Ҳой аҳмоқ, нима дединг? – деб сўради Хусния йигит кетгач.

– У бизни фирибгар деб ўйламасин, дедим-да. Шунчалик ишонаётган одамга тўғриси айтиб қўя қолдим.

Хусния қовоғини бир уйиб олган бўлди. Лекин ишнинг яхши томонга бунақа тус олганидан у беҳад хурсанд эди. Улар шоша-пиша керакли майда-чуйда харажатларни қилишди-да, яна қадрдон далалари томон жўнашди. Тезроқ Хўжамқул акани топиш, унинг супургипоясини улгуржи сотиб олишга қўндириш ва иш бошлаш лозим. Керак бўлса туни билан меҳнат қилишга ҳам тайёр эди, улар.

– Агар Хўжамқул ака супурги поясини сотмаса нима қиламиз? – дея бир пайт сўраб қолди Хонзода.

– Яхши ният қил. Уям барибир нақд пулни кўрса «Йўқ» демайди. Кўнмаган тақдирда бошқа одамлардан суриштирамиз. Бу муаммо эмас. Энг муҳими бизда харидор бор. Уни қўлдан чиқармаслигимиз керак.

– Ҳа, у яхши йигит экан, – деди Хонзода ўйчан.

– Сен унга ҳозирча харидор сифатида қара. Чунки у бизга пул берди. Худо хоҳласа шолимиз етилгунча шу пулнинг даромади коримизга ярайди. Аввало ҳовли-жойимизни маҳалладан қайтиб олишимиз керак.

– Улар шундоқ ҳам беришадику!

– Йўқ. Мен лафз қилганман. Улар бизга берган пулларида бошқа фойда кўришлари мумкин эди. Бу фоизсиз қарз.

Хонзода дунёда яхши одамлар кўплигига шукр қилди. «Яхшиям улар бор. Улар бўлмаса аҳволимиз нима кечарди?» деб қўйди ҳаёлан ва кейинги йилларда бўлиб ўтган воқеаларни бир-бир кўз олдидан ўтказди. Сўнгра эса Севдиёрнинг кулиб турган чехраси намоён бўлди. «Яхши йигитга ўхшайди. Қизик, у уйланганмикан-а?...»

Хусния эрига бозорда бўлган гапларни батафсил ҳикоя қилиб берди ва унинг олдига бир уюм пулларни ташлади. Абдукаримнинг оғзи очилиб қолди. Қўллари қалтираб пуллардан бирини қўлига олди. У шунча пулни умрида биринчи марта кўриши эди.

– Хотин, – деди у ғурурланиб, – бозорга борсанг доим бир «ғалва»ни бошлаб келасанда-а?...

– Қани энди шунақа «ғалва»лар тез-тез учраб турсайди, ҳар куни боришга ҳам тайёрман.

– Унда меням сотворақол.

– Ҳазилингиз қурсин, совуқдан-совуқ.

– Хўш, дўстим, энди нима қиламиз? – деб сўради эр аёлининг қўлини меҳр билан аста ушлаб.

– Иккимиз ҳозироқ Хўжамқул аканикига борамиз, ё бўлмаса ўзингиз бора қолинг. Отга миндириб қўяман, – деди Хусния кулиб. – У бир гектар ерга супурги экканмиш.

– Ҳа, тутқаторга эккан, хабарим бор.

– Эссиз, биз ҳам эксак бўларкан.

– Супургидан ҳеч ким фойда кўрмаган. Хўжамқул уни супурги учун экмаган.

– Унда нима учун эккан?

– Ем учун. Уни етилмай туриб комбайнда майдалатиб олади. Кейин силос қилса керак-да.

– Вой, унақа бўлса ўроқ солмасидан туриб тезроқ сотиб ола қолайлик. Унга дори солиб, суғориб пишириб оламиз. Хўжамқул акага ем пулини ҳозироқ берайлик. Нима дейсиз?

– Кўнармикан?

– Илтимос қилинг. Аҳволимизни тушунтиринг. Бекор ўтирмай чайлада қизларим билан эрмак қиламан денг, хўпми? Аммо ануви харидоримиз, манави пул тўғрисида ғинг деманг.

– Хўп. Неча пул берсак бўларкин-а?

– Ўзидан сўранг. Ўн минггача бўлсаям рози бўлаверинг.

– Аввал супургисини бориб кўрайлик.

– Ҳа, тўғри. Бўлмаса кетдик. Сиз гаплашасиз, мен жим тураман. Маъкул бўлса ўнг қулоғимни ушлаб қўяман.

– Бўпти. Балосанда, хотин. Оббо, хотинбойака-ей...

Улар супургипояга боришиб унинг атрофини айланишди. Ҳусния пайкал ичига кириб кўчатларнинг ҳолатини текширди.

– Анча сувсаб қолибди. Дориям солинмабди! – дея қичқирди бир четда от устида турган эрига.

– Сенга нима дедим!? Яхшилаб кўр. Менгаям бир-иккитасини опкелчи.

Ҳусния поялардан бир нечтасини юлиб олиб эрининг қўлига тутқазди.

– Ҳа, жудаям нимжон. Лекин икки-уч марта яхшилаб дорилаб суғорилса ўнгланиб кетиши мумкин. Бу ерларнинг кучи йўқ-да.

– Демак олсак бўладими?

– Таваккал қилсак бўлади.

– Кетдик, бўлмаса.

Улар Хўжамқулни суриштириб, пахтазор пайкаллари ичидан топишди. У сувчи эди. Ногирон эр ва эркакча кийимдаги аёлни кўриб у бир оз тараддудланиб қолди.

– Хорма энди, Хўжамқул!

– Бор бўл, Абдукарим! Келинг, синглим!

– Сенда бир маслаҳатли ишимиз бор эди. Лекин фойдали таклиф.

– Гап йўқ. Мендан бирор ёрдам керакми?

– Ҳа. Шу десанг чайлада бекор ўтирмай деб супурги ясапман. Тирикчиликнинг айби йўқ, тушунасанку.

– Ҳа, албатта.

– Шу десанг, тутқатордаги эккан супургингни ҳозир бориб кўриб келдик.

– У супургига ярамайди.

– Ҳа тўғри. Лекин бир оз сарф-харажат қилиб унга қаралса эллик фоизидан чиқиши мумкин. Бизга пояси керак эмас.

– Хўш-хўш?

– Шуни туришича бизга сотсанг.

– Майли дердиму, лекин менга пул эмас, ем керак-да.

Абдукарим Ҳуснияга маъноли қараб қўйди. Аёл жим турарди.

– Хўп. Бизнинг ночор оиламизга иш керак, сенга ем керак. Ҳал қилсак бўлар? Ўзинг тушунасан маҳалладан қарз олганмиз. Шолимиз бўлишига ҳали анча бор.

– Бўлди, буни ҳал қиламиз. Бўлмаса супургисини шундоқ сизлар ола қолинглар. Поясини ўрдириб, майдалатиб менга берасизлар. Пулларингиз керакмас.

Абдукарим хотинига қаради. У қулоғини жиддий силаб қўйди.

– Бўпти. Битта ош-ароғиям мендан. Ҳосилимиз яхши бўлса бирор қоп шолиям бераман. Келишдикми?

– Келишдик.

Улар қўл ташлашди.

– Бўлмаса мен эртадан қизларимга дори солдириб суғораверайинми?

– Бемалол. Бошоғи сизники, пояси бизники.

– Уруғиям олаверасан.

– Йўқ, уни отингга бер. Арпанинг ўрнида еяверади, – деди Хўжамқул отнинг юзини шاپиллатиб уриб қўяркан, қўшиб қўйди: – Бу ўша куёвингданда-а?...

– Тўйда эрта кетиб қолдингми?  
– Туя гўшти еявериб, бўкиб қолибман-ку!  
Эркаклар кулиб юборишди. Ишнинг бундай силлиқ кечганидан Ҳусния беҳад хурсанд бўлди.  
– Раҳмат сизга. Чайламингизга ўтиб турунг, акангиз зерикиб қоляптилар.  
– Хўп бўлади, Ҳусни ака!  
– Мен уни хотинбойка деб чақиряпман.  
Улар хо-холаб кулишди-да, самимий хайрлашишди.  
– Лекин зўр иш қилдингизда, дадаси.  
Абдукарим хи-хилаб кулди:  
– Жуда содда-да бу Хўжамкул... «Бошоғи сизники, пояси бизники» дейди, вей.  
– Бу ишимиз яхши бўлди. Ўн минг сўм ишладим деяверинг. Лекин энди ўн минг дона супургини бир ой ичида тайёрлаб улгура оламизми? Ҳали уларни қачон суғорамиз, қачон етилади?  
– Ҳа гапинг тўғри, хотин. Бошқа чорасиниям кўришим керакка ўхшайди.  
– Бошқа жойларниям суруштирайликми?  
– Майли. Мен унда от билан юриб далаларни, хонадонларни кезиб келаман. Сен қизлар билан супургини суғорасизлар.  
– Бу ишни шу бугуноқ бошлаймиз. Лекин 10-15 қоп ўғит керак бўладида.  
– Бўпти. «Пул бўлса – чангалда шўрва» деганлар. Бу ишлар билан ҳам ўзим шуғулланаман.  
– Сиз энди очилаяпсиз.  
– Сен ҳам чаккимассан. Худо хоҳласа ҳаракат қилаверсак, баракасини бераверади.

\* \* \*

Кечга яқин Абдукарим отига боғлаб икки канистрда қандайдир суюқлик олиб келди.  
– Ҳусни, манави идишда суюқ аммиак бор. Дорининг ўрнига уни сув оқимиға томчилатиб қўйилади. Суғоришни ҳозироқ бошлайверамиз.  
– Қоронғу тушиб қоладику.  
– Ҳечқиси йўқ, электрфонар бор-ку. Ҳозир бориб идишларни ўрнатиш керак. Селитра билан мочевинани эртага эрталаб синфдош ўртоқларим ташлаб кетишадиган бўлишди. “Биздан совға” дейишди.

Эр-хотин супургипоя бошига боришди. Қизлар ариқларни тозалаб, сув йўлларини тўғрилаб бўлишган экан. Абдукарим йўл-йўриқ кўрсатиб турди. Қизлар канистрларни бир-бирига суяб тескари қилиб қўйишди. Аммиак тома бошлади.

– Сувни очаверинглар! – деди Абдукарим.

Ўша тун ва тонгга қадар эр-хотин супурги пояни суғориб чиқишди. Қизлар дамани олишди. Уч кундан сўнг яна дорилайдиган бўлишди.

У ер-бу ерларда, тарвузпоялар атрофидаги бўш жойларга экилган супургилар ҳам етилиб қолибди. Томорқасига, бодринг орасига экканлар ҳам чиқди. Абдукарим кимдан илтимос қилиб сўрамасин, улар йўқ дейишмас, имкониятига кўра ўрнига супурги, маккапоя ёки шоліпохол беришини айтишарди. Булар ҳам оила учун баҳоли қудрат ёрдам эди. Пул умуман сарфлашмади. Айниқса от-арава асқотди. Қизлар бориб айтилган жойлардан пояларни ўриб, боғламларини санаб, эгасига раҳмат айтиб араваларига юклаб келиша бошлашди. Поялар чайла олдида бир уюм бўлди. Шийпондан электр чироғи тортиб келишди ва энди туну кун ишлай бошлашди.

Аввало унинг поясини ёйиб селгитишар, уруғини сидириб олишар, сўнгга пояларни саралашарди. Саралаган пояларни эса Абдукарим моҳирлик билан мўъжаз супургиларга айлантирарди.

Ўн кунда, улар уч мингта супурги тайёрлашди. Бунинг ичида шолі, буғдой ва супургипояларга ҳам қараб улгуришди. Шолі ҳам ҳосилга кира бошлади.

Енгил машинасида Севдиёр келди ва бу ердаги ишларни кўриб танг қолди. Ўзи ҳам ўтириб ногирон Абдукаримга ёрдамлашди. Тайёр супургиларни ғарамлашди ва бирга тушлик қилишди. Ора-орада у қўли-қўлига тегмай ишлаётган Хонзодага кўз қирини ташлаб қўяр, Хонзода ҳам ўғринча унга табассум ҳадя қиларди.

Улар Абдукарим билан бориб ҳали ўрилмаган супургипояни ҳам кўриб келишди.

– Эҳ-ҳе, – деб юборди йигит. – Бу ерда бир вагон борку, тоға.

– Ҳа энди ҳаракат қилаяпмизда.

– Ҳар йили экасизларми?

– Йўқ. Биринчи марта.

– Эссиз, беш йил бурун бошламаган экансиз-да, тоға. Ҳозир миллионер бўп юрган бўлармингиз.

– Бизда супургини даромадсиз соҳа дейишади.

– Биз бўлсак Россиядаги ҳамкорларимизга кўнгилдагидек супурги топиб-тутиб беролмаяпмиз.

– Улар нима қилишади?

– Эҳ-ҳе, Россия бепоён ўлка, ахир. Касалхона, ҳарбий қисмлар, мактаблар, сувдаги кемалар, умуман ҳамма жойга ҳам супурги керак. Хонадонларни-ку қўяверасиз.

– Демак Россияни супурги билан ҳам эгалласак бўларканда, – деди Абдукарим кулиб.

– Ҳа. Фақат сизга ўхшаган тирик заводлар керак. Энг муҳими уларни узоқ муддат сақлаш мумкин. Каламушларга егизиб қўймасангиз, бўлди. Шунинг учун эплаганларингча тайёрлаверасизлар. Ҳаммасини оламан. Россиядан яхши мижоз топиб, улгуржи жўнатаман.

– Ҳа. Илоҳим омадингизни берсин, ўғлим.

– Яхши даромад қилсам, ўзим сизга батарея билан юрадиган аравача олиб келиб бераман. Уйингизда мазза қилиб юрасиз.

– Э раҳмат, ўғлим. Кўнглимни тоғдай кўтардингиз.

– Оёгингизга нима бўлган ўзи?

– Мана шу ерларда механизаторлик қилардим. Тракторим дўнгликдан ўз-ўзидан юриб кетиб, мажаклаб юборган.

Йигит жуда ачинди. Лекин ундан «Хотингиз нега эркакча кийиниб олган?» – деб сўрашга ботинолмади.

Шундан кейин йигит тез-тез хабар олиб турадиган бўлди. Келганида ҳам курук келмас, ҳалтачаларни тўлатиб гўшт-ёғ ва майда-чуйдалар қилиб келарди.

– Вой, овора бўпсизда, ўғлим. Нима кераги бор эди, – деди бир сафар Ҳусния унинг ҳурматини жойига қўйиб.

– Оворагарчилиги йўқ оп..., ак... Ахир бўш қоп тик турмайдикун! – деб қўйди у кулиб.

Абдукарим ҳам у келса ниҳоят гаплашадиган эркак келганидан қувониб кетарди. Лекин йигит Хонзодага бирор сўз қотишга журъат қила олмас, ҳар замонда бир кўз қирини ташлаб қўяр, қизнинг мулойим чехраси ва аллақандай оҳанрабоси уни ўзига тортаверарди.

Лекин кунларнинг бирида у кўпчилик бўлиб келди. Машинадан ёш-ёш тўрт аёл тушишди.

– Ассалому алайкум. Бугун сизларга ҳашарчиларни олиб келаяпман. Мана танишинглар. Келинопам Лолахон, опам Робия, сингилларим Раъно билан Гулнора.

Севиниб кетган Ҳусния ўзининг «эркак»лигини унутиб улар билан худди аёллардай елкаларидан қўл олиб кўриша бошлади. Улар ҳайрон бўлишди.

– Вой келинлар, айланиб кетайлар, гиргиттон бўлайлар, – деб тинимсиз жаврарди Ҳусния.

Абдукарим эса куллик қилиб «Хуш келибсизлар!» деб тураверди.

– Бу киши Хусни ака – деди йигит ва томоғини маъноли қириб қўйди. Булар қизлари Хонзода, Гулзода, Паризодалар. Яна Озодасиям бор экан, Қорақалпоғистонга турмушга узатишибди. Бугун тушликка ўзим сизларга палов дамлаб берганим бўлсин, – деди йигит қўлларини ишқаб.

Хусния бу ҳаракатларнинг ортида бошқа гап борлигини фаҳмлади. «Улар албатта бежиз келишмаган бўлишса керак. Хонзоданинг ҳам пешонаси ярақлаган кўринади» деб қўйди у ўзича, лекин сир бой бермади.

Ҳақиқатдан ҳам бу «хашар баҳона дийдор ғанимат» эди. Севдиёр чамаси уйдагиларга ўзининг ёқтириб қолган қизини кўрсатгани олиб келганди. Хонзода эса буни англадими, йўқми, ҳар ҳолда янада очилиб-сочилиб юраверди.

Лолахон Хуснияни «эр киши» деб эмас, гўё яқин дугонасидек қабул қилди ва гап орасида уларнинг таг-туғларини суриштира бошлади. У ора-сира қўли ишда бўлсада Хонзодага ҳам қараб-қараб қўярди. Хонзода йигитнинг опаси Робия билан бирга ишлай бошлашди. Улар ҳам тезда чиқишиб кетишди. Қолган қизлар ҳам анчадан буён сиқилиб юришганди, кўнгиллари яйради.

– Ҳой, Хонзода, акангга сабзини тўғраб бер! – дея қичқирди бир пайт Хусния. Қиз «Хўп бўлади, ойижон» дедида, ийманиб ўрнидан кўзғолди. Ўрни пуфлаётган йигит буни гўё эшитмаганга олсада, ўз-ўзидан кулоқларигача қизариб кетди.

Эркак кишини беихтиёр «ойижон» деб юборгани учун меҳмон қизлар «Ия!...» деб юзларини тўсиб ўғринча кулишиб олишди.

\* \* \*

...Орадан бир ҳафта ўтгач, айна супургиюя ўрилаётгани маҳали тўғридан-тўғри чайлага совчилар «бостириб» келишди. Бу кутилмаган ташрифдан Хусния довдираб қолди.

Ўша кунларнинг бирида супургини ўриш, ташиш, ёйиш ва уни сарамжонлаш ишлари билан бўлиб ўлгудай чарчаган Хусния холдан тойган холда эрининг олдида кириб келдида, бир пиёла чойни ичиб-ичмай кўзи юмилиб мизғий бошлади. Эри унинг бошига юмшоқ ёстиқни оҳиста қўйиб бердида, ўзи ҳам пинакка кетди.

Шу маҳал чайла олдида бир машина келиб тўхтади. Ундан қўлларига дастурхон кўтариб олган бир талай аёллар тушиб келишди.

– Ҳой ким бору?! – дея қичқирди Лолахон.

Супургиюя устида чўзилиб ётган Паризода ирғиб ўрнидан турдида, “Хайрият, ёрдамга келишди” деган хаёл билан югуриб уларнинг олдида борди.

– Биз қулчиликка келувдик, ойингиз қанилар?

– Нима, ишлаганими?

– Худо хоҳласа, терлаб-пишганида, – деди аёл ва шерикларига қараб кулиб қўйди.

Паризода хужра ичига югуриб келиб, онасини турта бошлади.

– Ҳой, ойи туринг, ишлагани келишибди.

– Нима?... Ким?

– Аёллар.

– Айт, иш ҳақида супурги берамиз. Хоҳлашса шу. Халақит қилма, бир зум мизғиб олай.

Абдукарим ҳам бир безовталаниб қўйдида яна хуррак ота бошлади. Паризода аёлларнинг олдида шалпайиб чиқиб келди.

– Ойим дадам билан бирга дам олишяпти. Сизлар ишлайвераркансизлар, эвазига супурги оларкансизлар.

– Вой майли. Бизга бир дона мулойим супурги бўлса бас, – деди аёллардан бири.

Улар завқланиб кула бошлашди.

– Бўлмаса, келинлар, ҳозир куппа-кундузи ойисидан дадасини ажратадиган бир иш қиламиз, – деди Робия.

– Вой, нима қиламиз? – деб сўради Раъно.

– Гулнора, доирани опке, – деди Робия ва унинг қўлидан асбобни олиб халқ йўлида лапар айтиб, дангир-дунгур чала бошлади.

Қолган аёллар эса завкланиб рақсга туша бошладилар. Паризода шўх аёлларнинг ўйнашини супургиюя тепасига ётиб олиб тамоша қилаверди. Доиранинг овозини эшитган Хонзода билан Гулзода қўлларидаги супургиюя боғламларини ташлаб чайла томон чопдилар.

Хонзода хужра ичига шошиб кириб ойиси ва дадасини донг қотиб ётганларини кўриб танг қолди:

– Ҳой ойи, туринг, кулчиликка келишибдику, ахир.

– Уф-ф... Жинни-пиннимисан? Далада совчига бало борми?... – деди у оғир эснаб ва бир нима эсига тушдими, “ярқ” этиб кўзи очилди-да, – Нима совчилар? Қаердан? – деб сўради.

– Ануви, Севдиёр акадан... – деди Хонзода ерга қараб.

– Вой ўлмасам. Булар қанақа одам, ўзи-а? Уй қуриб кетгандек далагайм келишадими?

– Ахир, уйимиз қулфлоглик-ку.

– Оббо, энди нима қилдик-а?

Ҳусния бир оз кўзларини юмди ва уларни чикиб қандай кутиб олишни ўзича тасаввур қилди: Ана у қўлини белига тираб олган холда чикиб келади. Совчилар уни кўриб гўё аскарлардек саф тортиб, тек қотишади. қўлларида қурол ўрнида тугун. Ҳусния худди командирлардай келиб уларнинг афт-башараларини бир-бир текшириб чиқади-да, ўртага туриб “Хуш келибсиз, ўртоқ совчилар!” дея салом беради. Аёллар эса, аввало чуқур нафас олиб “Хуш кўрдик, айланай!” дея қичқиришади. Шундан сўнг Ҳусния “Кру-гом! Шагом-марш!” дея буйруқ беради. Аёллар бунга итоат этиб катта қадамлар ташлаб ортга қайтиб кета бошлайдилар..

– Ойи, туринг, ахир... – деди Хонзода йиғламсираб. – Лекин бу кийимингиз билан чикманг. Одам уялади.

– Йўк, – деди Ҳусния кескин. – Мен лабз қилганман. Хохлашса шу. Бўлмаса ана катта кўча.

– Менинг кўйлагимни кийиб, рўмолимни ўраб олинг, жон ойи.

– Сен аралашма!

– Келинг, ҳеч бўлмаса лабингизни бўяб қўяй, – деди Хонзода ялиниб ва лаб бўёғини тез олиб ойисининг лабига суртмоқчи бўлди, бироқ Ҳусниянинг қаршилиги туфайли бўёқ унинг юзларига чапланиб кетди. Ташқарида доира овози, лапар кўшиғи тинимсиз янграр, Хонзоданинг дили эса зим зиё, хуфтон эди.

Ойиси эркак либоси билан совчилар қаршисига чикиб бораркан, қизнинг кўзларидан тўхтовсиз кўз ёшлари дувиллаб тўкиларди.

Ракс қилаётганларнинг бири қўярда-қўймай Ҳуснияни ҳам даврага тортди. У ўзининг эрлибосли эканини унутди ва аёллардек нозу карашма билан хиром айлай бошлади. Сўнггра кўшиқ “Ёр-ёрга!” айланиб кетди. Аёллар чарчаб, завкланиб кулишиб супурги бойламлари устига холсиз ўтириб қолишдида, музокарани бошлаб юборишди.

– Вой келинлар, айланайинлар! – деди Ҳусния чиндан ҳам қувониб.

Унинг нигоҳида энди чарчоқдан асар ҳам қолмаган эди. Шу пайт Робия ўрнидан туриб келдида, Ҳуснияни шарт кўтариб олди. Билмаган, бу ҳолатни узоқдан кўрган одам “аёл киши эркакни кўтариб турибди” деган ўйга бориши равшан эди. Бу тасаввур барибар Паризодани четлаб ўтмади. У қикирлаб кула бошлади.

– Қизингизни укамга берасизми, йўқми, – деди бақувват Робия Ҳуснияни полвонлардай белидан маҳкам қисиб ерга ағдариб урмоқчидай.

– Вой, қўйиб юборинг. Бўпти, гаплашамиз.

– Хўп демай ҳам кўрингчи, – деди Робия хазилини давом этдириб оҳиста уни ерга қўяркан.

Аёллар завкланиб кулишди. Хусния ҳам энди ўзини қўлга олволди.

– Кечирасизлару, лекин биз совчиларни бу ерда қабул қила олмаймиз-да. Худо хоҳласа уйимизга борсак, келарсизлар, – деди у босиқлик билан.

– Уйингизгаям бордик, опажон, – деди Лолахон дангал. – Ҳамма гапдан хабаримиз бор. Бошингизга қандай мушкул ишлар тушганиниям сўраб суриштириб билдик. Маҳалла оқсоқолларингизга учрашдик. Яқинда қиз чиқарганизациям биламиз.

– Шунинг учун ҳам биз ҳозир қиз чиқариш ҳақида умуман ўйлаётганимиз йўқ.

– Тушунамиз, ўртоқжон. Ҳаракатингизни, уст-бошингиздан кўриб ҳам билиб турибмиз. Ҳаммаси ҳали яхши бўлади. Биз ҳам тез тўй қилайлик, демаймиз. Сизлар аввало ҳосилни йиғиб-териб олинглар. Қайн укам ҳам Россиядаги ишларини битириб келсин. Фақат фотиҳа қилиб қўйсак дегандик. Гапнинг тўғриси, укам қизингиз Хонзодани бир кўришдаёқ ёқтириб қолган экан. «Ўламан обло, шу қиздан бошқасига уйланмайман», – деб туриб олди. Кенжа ўғилда... Шунга таваккал қилиб келавердик. ўйлаб кўриб жавобини айтарсизлар. Лекин айтиб қўяй, бу умр савдосини анави супурги савдосига ҳеч қандай алоқаси йўқ.

Совчилар кўп ўтиришга кўнишмади. Бир пиёла чой билан ўзлари олиб келган ул-булдан еган бўлишди. Сўнгра бири тўнғак, бири ҳашак, бири супурги устига ўтирган холда дуога қўл очишди.

– Айтмоқчи, – деди Лолахон машинага ўтирар экан, – Бизнинг бу келганимиздан Севдиёрнинг хабари йўқ. У келиб турса, ҳайдаб солманглар тагин.

Хўп. Бемалол келаверсин. У хўжайин билан яхши чиқишиб қолишди.

– Ҳалиги гап, келишдикми? – деди Лолахон жиддий.

– Келишдик. Лекин нима бўсаям, энди ҳовли-жойимизга борганимиздан кейин гаплашимиз-да, ўртоқжон

– Хўп, яхши қолинглар...

Шундай қилиб, «супурги» операцияси муваффақиятли якунланди. Сих ҳам, кабоб ҳам куймади, балки лаҳми ҳам, кўри ҳам ўзидан чиқди. Бўз ҳам сотилди, қиз ҳам.

### ФЕРМЕРЛИК САРИ ҚАДАМ

Куз келди. Пахта йиғим-терими авж олган маҳали шолига ҳам ўроқ тушди. Энди уни ёғин-сочин бошланмай комбайндан ўтказиб, донини ажратиб олмоқ керак эди. Ҳосил яхши бўлди, лекин комбайнни топиб олиб келгунларича кўп вақт кетди. Бошоқларнинг ўта пишиб кетгани учун ерга жуда кўпи тўкилиб, исроф бўлди.

Бу ҳолни кўрган Хусния чидаб туролмади ва қизлари билан этак боғлаб тўкилган донларни ҳам тераб бошладилар, чунки унинг ҳар мисқоли улар учун увол ва азиз эди. Ёмон бўлмади. Бир ҳафта ичида икки қоп теришди. Саксон кило шоли чиқди. Ундан 50 кило соф гуруч олиш мумкин. Бу дегани – бир тўй қилишга етарли гуруч.

Севдиёр супургиларнинг ўн беш мингтасини олди ва яна тайёрлайверишларини сўради. Шолидан саккиз тонна ҳосил олишди. Бу деҳқончиликдаги юқори кўрсаткичлардан ҳисобланарди. Демак, ёмон ишлашмабди. Шартномага мувофиқ, унинг тенг ярмини колхоз омборига топширишди. Колхоз олдидан юзлари ёруғ бўлди.

Энди шолини офтобга ёйиб қуритиш, обжувозга олиб бориш, ундан гуруч чиқариб олиш ва гуручни сотиб, маҳалланинг пулини қайтариб ўз ҳовли-жойларининг калитини олиш қолган эди, холос. Чунки фақат шундагина оила беҳавотир бўлади, ўз ошиёнларига эгалик қилишади ва совчилар келади, тўйлар бўлади.

Маҳалла оқсоқоли Икром ота ҳам бир-икки бор уларнинг ҳолидан хабар олди. Маҳалла-кўйнинг саломини етказди ва уларнинг ҳамжиҳатликдаги ҳаракатларини кўриб, кўнгли хотиржам бўлди.

– Анави келган совчилар ёмон одамларга ўхшамайди. Олдимга икки марта келишди. Йигитнинг дадасиям келди. Мен уларга «Аёллар тўғри далага бораверишсин, бўладиган ишнинг бўлгани яхши» дегандим, – деди Икром ота чайлада ўтираркан, Хусния узатган чойни олиб.

- Э, ҳали бу сизнинг ишингизмиди? – деб сўради Абдукарим кулиб.
- Тўғриси айтиб қўя қолдимда.
- Раҳмат сизга, отажон – деди Ҳусния қуллук қилиб.
- Тезроқ аёллик кийимингни кийдирмоқчиман-да, – деди мўйсафид кулиб.
- Гап кийимда эмас, отажон. Кийим – бу оила олдидаги бир масъулият. Масалан, ҳарбийлар нима учун бошқача либос кийишади. Демакки, бу ватанни ҳимоя қилишни ўз зиммаларига олишгани, – деди Ҳусния тўлқинланиб.
- Баракалла, қизим. Қани энди ҳар бир аёл сен каби фикрлай олса, ҳаракат қилса. Турмуш қийинчиликлари умуман бўлмасди, ҳамма фаровон яшарди. Унинг ўрнига ишёқмас, тайёрига айёрлар кўпайиб кетган. Бундан оилавий қўйди-чиқдилар, ажралишлар пайдо бўлади, болалар тирик етим қолишади...
- Тўғри айтасиз, отажон. – деди Абдукарим ҳам гапга аралашиб. Мақтаниш эмаску, лекин хотиним ҳақиқий жасорат кўрсатди. Ўшанда ўз-ўзини бир нима қилиб қўймай қўлга ола билди. Худо хоҳласа, оиламизни ботқоқдан тортиб олди. Ҳаммаси яна изига тушиб кетади. Мениям кўзимни очди. Айниқса манави супургини ўйлаб топгани-чи.
- Вой, унақа эмас, дадаси. Супургини ўзингиз ўйлаб топдингиз-ку! Кейин Ҳўжамқул акани кўндирган ким?
- Э яшанглар. Сизларга раҳмат. Худо хоҳласа яна тўй кўрасизлар. Демокчиманки, ўшалар келишса энди «Йўқ» деманглар.
- Нима бало, сизга яримта қуйиб кетишганми деймана? – деди Абдукарим.
- «Уч эркак» кулиб юборишди.

\* \* \*

Ўша фарахбахш кунларнинг бири эди. Аравага ортилган кўч-кўлонлари, дон дуну товуклари билан Абдукарим ва Ҳусниялар қулуфлоглиқ ўз уйлариининг олдида пайдо бўлдилар. Паризода маҳалла оқсоқолиникига қараб чопди. Бу хушхабарни эшитган Икром ота уйидан отилиб чиқди. “Мана, мен ҳозир, кетаяпман” деди мўйсафид ва қизнинг ортидан деярли чопиб кетди.

Оқсоқол Абдукарим билан кучоқлашиб кўришди. Ҳусниянинг ҳам пешонасидан ўпиб қўйди.

– Э бормисизлар, хайрият...

– Мана бу омонатингиз, – деди Ҳусния бир пакет пулни узатиб. – Маҳалладагиларнинг ҳаммасига мингдан-минг раҳмат.

– Э, шунақами? Баракалла қизим! Пешонаси ярақлаган аёл экансан. Буни қайтармасаларингиз ҳам майли эди. Маҳалладошлар билан келишиб қўйгандим. Ие, мен нима қилиб турибман? Аввал уйлариингни очиб берай. Кейин қанча гап бўлса гаплашаверамиз.

Муйсафид тез бориб қўллари қалтираб қулфни очди ва тантанали равишда калитни Ҳуснияга узатди.

– Ўзларинга насиб қилсин, қизим!

Паризода дарвозани ланг очди. Ичкарига арава кириб келди. Уларга кўзи тушган бир-икки қўшнилар ҳам хурсанд чопиб келишди.

– Икром ота, энди бир кунни белгилаб берсангизу, маҳалла-куйга бир қурбонлик оши берсак деган эдик. Ўз гуручимиздан, албатта.

– Э бўлди. Жуда яхши ўйлабсиз, ука. Одамлар хурсанд бўлади. Бу Яратганга ҳам хуш келади. Ҳар куни тунда чироқларингни ёқиб, баъзан боғларингни ҳам суғориб турдик. Бир-иккита тўкилган шафтодиларингдан ҳам едик, рози бўласизларда.

Абдукаримнинг кўзлари намланди.

– Раҳмат сизларга. Борларингга шукур...

\* \* \*

Тахминий ҳисоб-китобларга кўра ўша давр пули билан шоли ва супургидан ўттиз минг сўм соф даромад олишди. Маҳалланинг пули қайтиб берилди. Яна ўзларига яраша

гуруч, тутқаторга экилган буғдой ва яна беш мингдан зиёд супурги фойдага қолди. Сигирни ҳам сотиб олишди.

Оқсоқол Икром ота келишиб олишганидек, куёв йигитникига Хуснияга билдирмай хабар юборди. Совчилар ҳам турнақатор бўлиб кириб келишди. Хонзода ва Севдиёрга оқ фотиҳа берилди. Тўйни эса баҳорга чиқиб ўтказадиган бўлишди.

Ҳаммаси яхши кечди. Лекин Хусния ўзини колхоз раиси олдида қилган «қилиғи» учун ҳамон ҳижолатда эди. Бундан ташқари, келгуси ишларни ҳам ҳозирдан режалаштириб, шартномани янгилаб олиш керак. Шу туфайли қурбонлик ошга таклиф қилиш баҳона энди кечқурун Хусниянинг ўзи идорага кириб борди. Лекин бу сафар у ўта хушмуомалалик ва мулозамат билан раисдан узр сўраб, қилган яхшилиги учун миннатдорчилик билдирди.

– Арзимаиди, – деди Дўснат Диёрович босиклик билан бўлган ишларни эслаб кулиб қўяркан, омборхонадан берилган маълумотномани кўздан кечириб деди:

– Шартномани бажардингиз. Икки тонна ўрнига тўрт тонна шоли топширингиз. Бундан колхозимиз ҳам яхши даромад олди. Шунинг учун яна бирор хизмат бўлса қўлимиздан келганича қилаверамиз-да, Хусниака! Лекин хусусий мулкчиликда гап кўп экан.

– Ҳа, албатта. Ўзингники бўлганидан кейин жон куйдириб ишлайсанда. Колхоз дегани бу кўпники. Бири аравани у ёққа тортса, бошқаси бошқа бу ёққа тортади.

– Ҳа тўғри, айти шу масала республикамиз раҳбарлари томонидан кўриб чиқилмоқда. Энди колхозлар бутунлай тугатилади деган гаплар бор.

– Правление аъзоларигаям раҳмат. Шунчалик ишониб ёрдам қилишди. Энди яна бир илтимос билан келувдим. Лекин кўрқманг, бу сафар дағдаға қилмайман, қатъий илтимос қиламан, холос.

– Шартнома муддатини узайтирайлик, демоқчимисиз?

– Ҳа. Яна ёнидан бир гектар қўшиб берсангиз.

– У ергаям шоли экасизми?

– Йўқ. Супурги экаман.

– Э, йўқ, – деди раис ручкасини столга «тақ» этказиб ташлаб. – Пахта денг, буғдой денг, бир эмас ўн гектар берай. Супурги, ахир бу кулгули-ку! Колхоз уни нима қилади?

– Мен уни колхоздан қайтиб сотиб оламан.

– Нега? – деб сўради раис ажабланиб.

– Чунки менинг нақд харидорим бор-да.

– Йўқ, бу сал бош оғриққа ўхшайди. Чунки қўшимча қиймат, даромад солиқлари тўлашимизга тўғри келади. Бу дегани супургининг нархи тилло бўлади. Бундан сизга нима фойда?

– Бўлмаса нимани таклиф қиласиз?

– Майли шоли экинг, буғдой экинг. Яримини бу йилгидек омборга топширинг.

– Қанча?

– Масалан уч гектарга беш тонна.

– Бўпти, олти тонна топшираман, бўладими?

– Албатта бўлади, лекин қийналиб қолмайсизми?

– Қийинчиликдан энди кўрқмаймиз. Шартномани олгани қачон келай?

– Мен бу масаланиям правлениега қўйишим керак. Шунинг учун яна аввалгидай ариза ёзиб берасиз.

– Хўп. Котиб ҳалиям ўша йигитми?

– Ҳа, ўша.

– Бўпти, келишдик. Бўлмаса эртага эрталаб саккизга барча идора аъзоларини бизниқига ошга таклиф қиламан. Қурбонлик қилиб, ис чиқаряпмиз.

– Майли, борамиз. Мен кўнмаганимдаям айтармидингиз? – деб сўради раис ҳазил қилиб.

– Бурнингизни ерга ишкардим, – деди Хусния кулиб ва кўнгли хотиржам бўлиб раиснинг қўлини самимий сиқди.

– Уйингларга кўчиб келдингларми?

– Ҳа, албатта.

– Қойил! Демак, ҳаммаси жойида. Колхоз тугатилса унинг ерлари биринчи навбатда сизга ўхшаган ишнинг кўзини биладиган тадбиркор мутахассисларга берилади. Худо хоҳласа, хусусий фермер хўжалигингиз бўлади!

– Раҳмат раис, – деди Хусния хурсанд бўлиб, – Илоҳим мартабангиз янада улуғ бўлсин. Эртага эрталаб бугун ходимларни олиб-а...

– Албатта, албатта. Бормасак калтак емайлик тагин, – деди раис самимий кулиб.

\* \* \*

Эртаси эрталаб маҳалла-қўй билан бир қаторда идора ходимлари ҳам шоликор, ҳам тадбиркор Хусни опа-“ака”ларникида ҳозир у нозир бўлишди. Шу кунга Қорақалпоғистонлик куёв ва қизларини ҳам чақиртиришди. Идора ходимлари ва меҳмонлар янги қуриб битказилган меҳмонхонада илк бор ўтирдилар. Абдукаримни ҳурмат билан қўярди-қўймай унинг тўрига, мачит имом хатибининг ёнига ўтказиб қўйишди.

Дўснат Диёрович ўтирганларга бундан бир йил муқаддам Хусния билан бўлган ишларни эслатиб, тўпланганларни қулдириб ўтирди.

– Кечаям олдингизга кетувди, – деди Абдукарим кулиб.

– Ҳа. «Агар ер бермасанг бурнингизни ерга ишқалайман» деди, – дея кулиб юборди раис.

Ҳамма кулиб-кулиб, яхши кайфият билан ош ейишди.

– Лекин ош жа бўптими? – деди ходимлардан бири.

– Ўзимизнинг гуруч-да, – деди Абдукарим фахр билан.

– Раис бува, унда эҳтиёт бўлинг, сизга тош чиқади ҳали, – деди ўша ходим.

Шарақлаб қулги кўтарилди.

– Агар чиқмайдиган бўлса мен ҳам уст-бошимни бошқа кийганим бўлсин.

Ҳазил-хузул, аскиядан сўнг Куръон сураларидан тиловат қилиниб, эҳсон берган мазкур хонадон соҳибларига, уни қўллаб-қувватлаганларга, хизмат қилганларга яхши тилаклар билдирилди.

– Замонимиз тинч, халқимиз фаровон бўлсин, – деди имом хатиб дуосини яқунлар экан.

– Биродарлар, хабарларинг бор, республикамиз мустақил бўлди. Шўро ҳукумати тугатилди. Энди ҳаётимиз янада фаровон бўлади. Пойтахтда катталар фермерлик ҳаракатини ривожлантириш бўйича тадбирлар ишлаб чиқишяпти. Ер биринчи навбатда ишнинг кўзини биладиган Абдукарим ака билан Хусния опаларга ўхшаган тадбиркорларга берилади. Чунки улар меҳнатдан қўрқишмайди. Улар синовдан ўтиб бўлишди. Мен уларга иложи бўлса икки гектар эмас беш гектар ер ажратишга тайёрман! – деди раис туриш олдидан.

Бироқ шу кунибир ажойиб воқеа юз берди. Раис меҳмонхонадан чиқиб келаётгани маҳали котиб йигитдан секин сўради:

– Исмат акангиз кўринмадими?

– Йўқ, кўрмадим.

– Обба, ноз-фироқни қўйиб, келиб-кетса бўлардику, – деди Дўснат Диёрович “аттанг” дегандек бош силтаб. Аммо ташқарига чиқиб қўлларини юваётган маҳали котиб хурсанд бўлиб хабар берди.

– Ана қаранг, Исмат ака келди. У аёли билан қўлида чақалоғи ҳам бор!

Ходимлар ялт этиб дарвоза томонга қарадилар. Чақалоқ кўтариб олган Исмат жилмайиб турар, ортидаги аёли қўлига қандайдир тугун кўтариб олганди.

– Ассалому-алайкум! – деди Исмат қувончдан кўзлари ёниб.

- Э, келинлар! – деди Абдукарим анча наридан туриб бўлса ҳам кичкириб.
- Қарзимизни узгани келдикда, ошна!

- Ие, қанақа қарз? – дея Абдукарим қўлтиқ таёғини таққиллатиб кела бошлади.

Исмат бир шишани чўнтагидан олиб стол устига қўйди. Одамлар хайрон бўлишди. Яхшиям имом-хатиб кетиб бўлганди. Йўкса уриши бериши турган гап эди.

– Ахир ўғил кўрдик! “Фазандли бўлсанг, яримта қуясан” деган эдингку, ошна – деди Исмат.

Меҳмонлар уни тушунгандек бўлиб кулиб қўя қолишди.

- Э, яшасин! Муборак бўлсин, – деди Абдукарим хурсанд.

– Мана, тўрт мучали соғ, ўғил бола, – деди Исмат ва стулга ўтирган Абдукаримга гўдакни узатди. Сўнгра аёлига имлади. Ҳуррият тугунни тез очдида ундан бир чопон, дўппи ва чорси олиб Абдукаримнинг елкасига ташлади, дўппининг эса чокларини тортиб бошига кийдириб қўйди.

Ҳамма хурсанд бўлиб қарсақ чалишди.

– Мана мени ўғлим — сениям ўғлинг, Абдукарим! Шунга ўзинг бир исм қўйиб берсанг.

Раис хурсанд бўлиб қарсақ чалиб юборди. Ҳамма унга қўшилди.

– Ҳа майли. Илоҳим, шу йигитча соғ-омон катта бўлиб, отасига йўлдош бўлсин, одамларга фақат яхшилик келтирсин, исми Яхшибой бўлсин!

Ҳамма хурсанд, яна қарсақ чалишди. Аёллар кўз-ёш қилишди. Хатто эркак кийимидаги Ҳусниянинг кўзидан ҳам бир дона қувонч ёши думалаб тушди.

– Манавини ҳақиқий жасорат деса бўлади, – деди раис Исматнинг елкасига қўл ташлаб. – Сизларгаям раҳмат, Исматбек, Ҳуриятхон ва Ҳуснияга қараб қўли кўксига деди: – Ака, акагинам, эртага идорага боринг, худо хоҳласа маслаҳатлашамиз.

Ҳусния аёллардек раиснинг елкасидан қўл олиб, қуллук қилди.

\* \* \*

Ҳусния айтилган пайт яна раис ҳузурида бўлди.

– Таклиф қилганимнинг боиси шуки, куни кеча ҳокимликда йиғилиш бўлди. Ер тўғрисидаги республикамиз янги қонунлари ва ҳукумат қарорлари тайёрланаётганмиш. Хуллас, яқин орада қишлоқ ҳаётида катта ўзгаришлар юз бериши мумкин. Эҳтимол, колхозлар тугатилиб ўрнига агрофирмалар ташкил топар. Нима бўлсаям, сизга ўхшаган тадбиркорлар ёрдамида аҳолини иш билан таъминлашга эътибор қаратилади. Ер энди ўз эгасини ахтаради. Шунинг учун, опа сиз келгуси йил ҳам ғайрат қилиб ўзингизни кўрсатсангиз.

- Бўпти, ҳаракат қиламиз.

- Сиз масалан неча гектарни эплай оласиз?

- Беш гектарни.

– Йўқ, қийналасиз. Лекин эплайсиз, қачонки ёнингизга яна янги ишчи кучлари бўлса? Тўғрими?

- Тўғри.

– Бу дегани, уларни қонуний ишга олишингиз, ўз муҳрингизга, ҳисоб рақамингизга эга бўлиб, хўжалик ҳисобидаги фермер хўжалигини ташкил этишингизга тўғри келади. Сиз бу йил ана шулар ҳақида ўйлаб кўринг. Сўнгра фермер хўжалигингизни ҳокимлик рўйхатидан ўтказамиз. Ер ҳатто колхоз ихтиёридан сиздек фермерларга 49 йилга берилиши ҳам мумкин экан.

Бу янгилик Ҳуснияни жиддий ўйлантириб қўйди.

- Масалан, қанча ер олишимиз мумкин?

- Эрингиз аъзо бўлиб ишлаб келган ўша бригаданинг ҳамма ерини.

Ҳусниянинг кўзи ҳайратдан порлаб кетди.

- Пахтаям экиладими?

– Албатта. Давлат қанақа буюртма берса, шартнома асосида ишлайверасиз. ҳозирча мана бу шартномага имзо чекинг.

– Неча гектар бўлди?

– Уч гектару олти тонна, бир йилга.

Хусния имзо қўйиб бирини қўлига олди.

– Илтимосимни йўқ демаганингиз учун сизга катта раҳмат, раис ака. Ҳалиги таклифингизга келсак, уни хўжайин билан ўйлашиб кўрамиз. Иш давомида яна маслаҳатга келарман.

Раис қўлни узатди:

– Хўп. Сизларга омад ёр бўлсин.

Хусния раис олдидан ўзгача кўтаринки руҳ билан чиқди. Демак, келажакда уни яхши ишлар кутмоқда. Лекин афсус, билими етишмайди-да. Ўз вақтида ўқимади. Мактабни битиргач, ота-онаси берган йигитга тегиб кетаверди. «Дарвоқе, қизларим Гулзода билан Паризодани ўқитиб, ўрнига бошқаларни ишлатишим мумкин-ку» деган тўхтам фикрга келди у. «Ҳа, албатта ўқитаман. Қийналиб, оч қолсам ҳам ўқитаман. Худо хоҳласа, бу йил ҳам ғайрат қилсак, ўнгланиб оламиз».

Қизлари Гулзода ўн биринчи синфни, Паризода тўққизинчи синфни битирмай ташлаб қўйишган, фалокат юз берганидан сўнг эса, ўқишни хаёлларидан бутунлай чиқариб юборишганди. Хусния биринчи навбатда уларни мактабга тиклашни, аттестатни олганларидан сўнг кишлоқ хўжалиги соҳаси бўйича ўқишлардан бирига юборишни мўлжаллади. «Эҳтимол бирорта йигитни ичкуёв қилиб оларман. Унда фермер хўжалигини бемалол ташкил қилсак бўлади» деган хулосага келди аёл ва бу ҳақида эрига батафсил гапириб берди.

– Қиз бола ўқиб нима бўларди, – деди эри совуққина қилиб. – Ичкуёв бўлса, бу бошқа гап. Лекин унча-мунча ҳужжат ишларингни ўзим ҳам қилавераман.

– Тўғри. Лекин сизда етарли малака йўқ-да. Тракторчиликни битиргансиз холос-ку.

– Буни билиш шарт эмас. Энг муҳими ташкилотчилик, одамларни ишлата билишда, ерни парваришлашда. Ҳужжат ишларини ҳисобчи ҳам юритаверади.

– Ҳа, тўғри. Ўша ҳисобчи ўз қизингиз бўлса-чи?

– Буниси бошқа гап. Унда ўқитиш керак. Фақат биттасини ўқитамиз-да, анави йигитга ўхшаган йигитни ичкуёв қиламиз, вассалом.

– Ҳа, сизга айтишга осон. Ҳозирги замонда ичкуёв бўладиган йигитни топиб бўлармиди?

– Бўлмаса ўзинг ўғил туғ, бекор юрмай.

Хусниянинг кулгиси қистаб кетди ва эрининг орқасига бир уриб қўйди.

– Эркак киши туғмайди, билдийизми?

– Ҳали кўрасан, дабдалангни чиқармаган номард.

– Э боринг-е. Мен сизни одам деб маслаҳат солсам, сиз бўлса... – деди-да аёл эрининг ҳузуридан чопиб, аниқроғи қочиб чиқиб кетди.

Абдукарим ўзича ғудраниб қўйди:

– Сени қараб тур, бир куни қўлимга тушарсан. Эркакмиш-а...

\* \* \*

Тунларнинг бир туни эди. Даладан ҳориб-чарчаб келган Хусния кечки овқатни аранг еган бўлдида, жойига кириб ётдию қотди.

Эри ногирон бўлганидан буён, тўғрироғи, эркаклик либосини кийганидан бери аёл алоҳида хонада ётарди. Аёлининг барвақт ётиб қолганини билган Абдукарим оҳиста унинг хонасига кириб борди-да, одеялони устига меҳр билан тортиб қўйди. Деразадан тушиб турган тўлин ой ёруғида Хусния худди фаришталардек сокин дам олмоқда эди. Ташқаридаги чигирткаларнинг чириллаши, аллақаяқлардаги итларнинг узоқ вовуллаши гўё алла айтаётгандек оромбахш эди. «Бечора хотиним. Бунгаям қийин. Тирикчилик деб,

болаларим деб, кун бўйи тинмайди. Офтобнинг тиғида, даланинг захида юради», деб қўйди Абдукарим хаёлан ва Хуснияни силаб, пешонасидан оҳиста ўпиб қўйди.

Бу маҳалда Хусния ширин туш кўрмоқда эди. Тушига никоҳ тўйларидан кейинги ширин келинчаклик дамлари, кейин қизчаларининг қикирлаб чопқилашлари кирарди. Шу пайт Абдукарим пайдо бўлди. Аёл унинг қайноқ нафасини туйди..

...Белида бировнинг қаттиқ кафтини ҳис қилган аёл тўсатдан кўрқиб қичқириб юборди.

– Кўрқма. Бу менман, – деди Абдукарим шивирлаб.

– Вой, ўлибгина қолинг! Нима қилаяпсиз, тулинг йўқолинг?!

– Соғиндим...

«Вой-вой!» деди аёл ва жонсараклик билан ўрнидан туриб кетди. Жаҳли чикди.

– Боринг, жойингизга бориб ётинг! Қанақа одамсиз ўзи?

– Эрингман ахир.

– Эр бўлмай ўлинг. Биласизку, мен энди аёл эмасман, тақводорман, – дея уришиб берди Хусния ва терс қараб ўтириб олди.

Абдукарим чуқур хўрсиниб қўйди ва жимгина ўз жойига чиқиб кетди. Хусниянинг энди уйқуси қочди. Дастлаб эрини қарғаб, бир нималар деб ғудирлаб ётди. Кечирган ҳаётлари бир-бир кинолентадай кўз олдидан ўтиб чиқди. Эрининг қамалиши, сўнгра анави фалокат... “тавба қилдим, тавба қилдим...” – деб қўйди у хаёлан ва фарзандларининг, қолаверса, ўзининг бахтига худо эрини қайтиб берганидан шукрона ўқиди. «Бечора эримгаям қийин. Чўлоқми, сўпоқми, нима бўлсаям қизларимнинг отаси эркак киши-ку...». Эрига раҳми келди. Ҳозир хайдаб солганидан афсусланди. «Хафа қилиб қўйдим, шекилли» деди у ўзича ва ўрнидан туриб оҳиста эрининг олдига борди-да, ёнига тескари қараб ётиб олди.

\* \* \*

Яна ерни тайёрлаш ишларига қизгин киришиб кетилди. Бир ёғи тўйга ҳам тайёргарлик кўрмоқ керак. Хонзодага сеплик ва яна майда-чуйдалар сотиб олиш зарур бўлади. Шу туфайли ерга ишлов бериш ишлари тамом бўлгач, қолган супургиларни “харна” деб юк машинасига ортиб Тошкентнинг Қўйлик бозорига олиб боришга қарор қилишди. Айтишларича, у ерда улгуржи харидор кўп эмиш. Россия, Қозоғистонга кетаётган юкчилар «ассортимент» учун яхши нархга сотиб олишармиш.

Киш кунларининг бири эди. Лекин ҳаво унчалик совуқ эмасди. Қор ҳам ёғмади. Тошкентга Хусния билан Гулзода машина кабинасида бирга кетишди. Супургиларини сотишадида, унинг пулига катта бозорга ўтиб Хонзодага сеплик ва уст-бош қилишади. Ўзларига ҳам ул-бул сотиб олишади. Машина то мол сотилгунига қадар улгуржи бозорда турадиган бўлди.

Харидорлар бир-бир келиб юкни кўриб кета бошлашди. Лекин улгуржи оладигани ҳа дегани келавермади. Баъзан харидорлар уйларига бир-иккитидан олиб туришди. Супургиларга доналаб бир нарх, улгуржиге арзонроқ нарх белгилаб олишди. Албатта йўл ҳақи, жой ҳақи ва кундалик харажатларини ҳам ҳисобга олишди.

Келинг, улар супургини сотиб туришсинда биз гапни бошқа томонгаларгаям бир оз бурайлик. Қўйлик «қочиб кетмас»...

### **ТОШКЕНТЛИК КУЁВ ҲАҚИДА “ЭРТАК”**

Бор эканда йўқ экан, айна ўша замонда, Юнусобод томонда, «Интерконтиненталь» деб аталмиш меҳмонхона рўпарасида бир тўққиз қаватли уй бор экан. Тўққиз қаватли уйнинг тўққизинчи қаватида бир аёл ёлғиз ўғли билан эл қатори ойлик маош ҳисобига истиқомат қилишаркан. Аёлнинг исми Ойбахор, ўғлиники Элбек экан.

Элбек шу хонадонда, мана шу тўққиз қаватли “одам катакда” туғилиб вояга етибди. Мактаби ҳам ёнида, ўқиши ҳам бир қадам, яъни Алоқа институтида ахборот технологиялари соҳаси бўйича билим олиб компьютерларни “гапиртирворадиган асс” бўлиб етишибди ва ўқишни тамомлагач, рўпарасидаги Миллий банкка ишга кирибди. У

умри бино бўлиб мана шу маҳалладан ҳеч ёққа чиқмабди ва дунё фақат шу катак-катак тўртбурчак уйлардан иборат деб биларкан. Бор-йўғи 20 километр нарида бепоён далалар, гўзал боғу бўстонлар, қишлоқлар борлигидан ҳали беҳабар экан. Чунки унинг онаси ҳам шунақа қаватда кўз очган бўлиб, ёнидаги мактабда ўқитувчилик қиларкан ва ўғлига «дунё фақат мана шу катаклардан иборат» қабилда тарбия қилган экан.

Лекин Элбекнинг ёшлигида ўтиб кетган отаси асли қишлоқдан, яъни водий томонлардан бўлган экан. Ойбаҳор у билан Педагогика институтда бирга ўқишиб турмуш қуришибди ва эри уларникида ичкуёв бўлиб қолиб кетибди. Бироқ машъум касаллик уни ёш ўтиб кетишига сабабчи бўлибди. Ойбаҳор бошқа турмушга чиқмабди. Ўғлини эъзозлаб катта қилибди. Уни зоопаркларга олиб борибдию, эрининг аجدодлари ўтган қишлоқ томонларга олиб боришни ҳаёлига ҳам келтирмабди. Ойисининг гапига кўра, қишлоқ боланинг тасаввурида доимо чанг, лой, ҳайвонларнинг тезаги, бактерия ва микроблардан иборат ифлос жой эмиш. У ерда одамлар ҳамиша ночор, офтоб тифида қорайган, қўллари дағал ва қаварган, ношуд ва касалванд бўлармиш. Отаси ҳам касалликни ўша ёқдан орттириб келганмиш. У ёқда сувараклар сичқондай, сичқонлар каламушдай, каламушлар мушукдай, мушуклар эса итдай бўлармиш. Боланинг «Итларчи?» деган саволига она «Эшакдай» деб жавоб берибди. Бола эшакни зоопаркда кўрган экан ва ҳаёлотида бир умр ўша эшакдек итларни, итдек мушукларни, мушукдек каламушу, сичқондек суваракларни кўриш орзуси билан яшабди.

Негадир умр бир оғиз сўрамасдан тез ўтиб кетибди ва онага тобе болакай бир зумда уйланиш ёшига бориб қолибди. Она унга онаси ўпмаган, супургидек мулойим, ҳақ-хуқуқини унчалик тушунмайдиган, содда ва беозор келинни тоза ахтарибди. Лекин катта шаҳардан бунақасини тополмабди. Йигитнинг ёши эса ўтаверибди. У кўзойнак тақиб, хотин ўрнига компьютерига махлиё бўлиб ўтираверибди. Туну кун мониторинг «жамолига» тикилиб қуёш кўрмай оқариб, терак кўрмай бўйига бўй қўшиб ўсаверибди. Лекин қизлар билан танишиш, ўзига муносиб қаллиқ танлаш фикри ҳаёлига ҳам келмабди. Кўчадаги европача шим кийган жононлар, киндиги очиқ ёки сочи аллама бало қилиб бўялган, қирқилган, маникюр, педикюр ва ҳақозолар қилинган гўзаллар унга сохта моникен каби кўринар, баъзан тасодифан учратиш қолган миллий либосдаги сочи узун қизлар ортидан эса ҳайрат билан боқиб қолармиш.

Ниҳоят она ўғлининг қалбидаги ҳиссиётини ҳис қила бошлабди. «Нима бўлсаям наслига тортар эканда» деб ўйлабди у ўзича. Шу туфайли энди ўғлининг, қолаверса, ўзининг орзусидаги қизни учратиш пайида бўлибди. «Демак унга қишлоқи қизлар ёқади» деган хулосага келибди у. Қишлоқлик ва айнан ота юртлик қизлар «Қўйлиқ» бозорига кўп келишларини у жуда яхши биларкан. У энди ҳар якшанба кунлари харажат қилиш баҳонасида Қўйлиққа борадиган бўлибди.

Кунлардан бир куни унга супурги керак бўлиб қолибди ва машина атрофини мулойим супураётган, соч-кокиллари узун, бошига ироқи дўппию эгнига атлас қўйлақ-лозим кийиб олган Гулзодага кўзи тушиб қолибди. Унинг ҳаракатларини, харидорларга қилаётган хушмуомаласини, табассумли боқишларини узоқ кузатиб, лол қолибди.

«Элбекка шу қизни кўрсатсаммикан» деб ўйлабди аёл ва машина ичкарисига қараб ҳали сотиладиган супургилари кўплигига, ўғлига бемалол кўрсатиб улгуришига амин бўлибди. Албатта супургидан ҳам сотиб олмақчи бўлибди.

– Ассалому-алайкум, келинг опажон. Супургимни бир кўринг. Ёқса, пул бермасангиз ҳам майлига. Булар шундай мулойим, шундай юмшоқки, гиламларингизда гард қолдирмайди. Булар табиий чангютгичнинг ўзи, – деди Гулзода ўта хушмуомалалик билан.

– Қардан опкелдинглар?

– Фарғонадан, ўз еримизда етиштирганмиз. Буларни ўз қўлларим билан боғлаганман, опажон.

– Вой “опажон” деган тилларингга қоқиндик. Ҳали бу ерда кўп турасизларми?

- Билмадим, улгуржи харидор келиб қолса кетамиз. Нима эди?
- Менинг ўғлим ҳам шунақасидан улгуржи олмоқчийди-де. Уйларида яна борми?
- Ҳа бор, кўп керакми?
- Ҳа, кўп керак. Манзиллингизни ёзиб бера оласизми, қизим?
- Майли, – дея қиз қоғозни қоралаб берди.

Унинг ёзуви ҳам ўзидай жуда хушрўй эди.

– Бўпти, мен ҳозир ўғлимга қўнғироқ қиламан, хўпми, – деди Ойбаҳор ва ердан бир кимматбаҳо нарса топиб олгандек севиниб холпиллаб жўнаб қолди.

– У хотин нималар деди? – деб сўради бериқоқда музқаймоқ ялаб ўтирган эрлибосли Хусния.

– Улгуржи супурги олармиш. «Уйларида яна борми?» деб сўради. Мен «бор» деб манзилимизни ёзиб бердим.

– Э, аҳмоқ қиз. Нега ундай дейсан. «Бори шу, олаверинг» демайсанми, ё мени чақирмайсанми? Бу шаҳарда ҳар кимгаям манзилни бериб бўлмайди. Фирибгарлар тикилиб ётибди. Бошқа бунақа қилма! – дея уришиб берди онаси.

– Хўп бўлади, ойижон, – деди қиз ҳижолат бўлиб.

Ойбаҳор ўғлини телефон орқали тез етиб келишини талаб қилиб, ўзи уни бозорга кираверишдаги ерости йўлаги олдида бетоқат кутиб турди. Ниҳоят баркашдек кўзойнак тақиб олган теракдек ўғил катакдан чиқиб келган хўроздай пайдо бўлди.

– Вой, келдингми ўғлим. Бўйларингга ўзим қоқиндик. Ҳозир шу ерда бир қизни кўрдим, ой десанг ойдек, худди музейдаги қўғирчоқнинг ўзгинаси, – деди аёл ўғлининг сочларини, қўйлак ёқаларини эпақага келтирар экан. – Бир бориб кўргин.

– Қаерда?

– У супурги сотаяпти, улгуржи бозорда.

– Шундай кўриб қўйсам бўлдим?

– Йўқ, сен ундан супурги сотиб ол, гаплаш, исмини сўра. Ишқилиб қўнглингга ёқса, кейин у ёғини суриштириб кўраверамизда. Юрақол, болам.

– Йўғе, ноқулайку...

– Вой, нега уяласан. Бу ер ахир бозорку. Мен бир четда қараб тураман. Сен ундан уйимизга супурги сотиб ол.

Йигит каловланиб тўғри қизнинг олдида борди-да, хода ютгандек бир оз қотиб турди. Сўхтаси совуқ дароз йигитнинг бундай туришини кўриб Гулзода бир оз таажжубланди.

– Келинг, акажон, супурги керакми?

– Ҳа, ойим сиздан супурги сотиб олишимни тайинладилар.

– Вой, мени танирканларми?

– Билмасам. Ўзлари ҳув анави ерда турибдилар.

Қиз ўша томонга қаради, лекин ҳеч қандай таниш аёлга кўзи тушмади.

– Сиз, ҳалиги, музейдан келдингизми?

– Қанақа музей?

– Ойим сизни «қўғирчоқдек» дедилар-ку!

– Ойингизга айтинг, бекорларнинг бештасини айтибдилар. Супурги олмасангиз боринг, бошимни оғритманг!

– Йўқ, супурги оламан.

– Э тўхтанг, сиз ҳалиги опанинг улгуржи оладиган ўғлимисиз? – деди у хурсанд бўлиб.

– Йўқ. Менга бир дона керак, холос.

Қиз бир дона супургидан узатди.

– Марҳамат, олинг, – деди ва йигитнинг қўлига тутқазиб қўйди. Йигит пул узатди, у қайтимини берди.

Шу билан гўё эртақ тугагандек туюлди. Лекин қаҳрамонларнинг мурод-мақсадига етишиш учун ҳали анчагина бор эди.

...Ойбаҳор ўғлининг атрофида гирди-капалак бўлди:

– Хўш, ўғлим, кўғирчоқ ёқдими?

– У кўғирчоқмас, тирик одам эканку!

– Э овсар, сен ахир шунақасини хоҳлайсанку!

– Олиб берсангиз, олавераман, – деди Элбек илжайиб.

– Бўпти, мен унинг манзилини олволганман. Бориб бир уйларини кўриб келамиз. У қишлоқда яшаркан.

– Қишлоқ деганингиз узоқми?

– Узоқ. Узоқ бўлгани яхшида, ҳадеб уйига кетиб қолавермайди. Айтмоқчи, исмини сўрадингми?

– Йўқ.

– Вой-вой, ахир уни қанақа қилиб топамиз? Бўлмаса сен шу ерда туриб тур, мен бориб яна битта супурги оламанди, исмини ҳам билиб келаман.

Аёл холпиллаб борганида Гулзода сув сотиб олгани кетган, ўрнида «мўйсафид» Хусния турарди.

– Ассалому-алайкум, отажон. К-кечирасиз супургингиз неча пул?

– Нечта оласиз айланай, – деб юборди Хусния «эркак»лиги ёдидан кўтарилиб.

– Б-битта – деди Ойбаҳор хайрон.

– Мана айланай, ўзимизни томорқада битган.

– Сиз ҳалиги..., бу ерда бир қиз...

– Ҳа, Гулзодами, ҳозир келади.

«Демак исми Гулзода экан. Лекин бу киши нега аёлга ўхшайди, тавба» дедида супургининг пулини бериб хайрон жўнаб қолди.

– Отаси ғалати экан, исми Гулзода.

– Отасиними?

– Э йўқ, қизини.

Йигит «Гулзода» сўзини компьютерга ёзиб қўйди. «Қани энди у қизнинг сайти бўлсайди. Ҳар куни интернет орқали гаплашиб турардим» деди йигит хаёлан ва қўлидаги супургини олиб чуқур ҳидлаб қўйди. Супургидан этни жимирлатувчи аллақандай гиёҳ хидлари уфуриб турарди. Бу қишлоқ хиди эди. Йигит супургини шундоқ компьютернинг тепасига, деворга илиб қўйди ва баъзан унга қараб ширин суҳбат курадиган бўлди... Супургига бир гул ҳам кистириб қўйди.

Шундай қилиб яна кунлар ўтаверди. Лекин Ойбаҳор ҳам, Элбек ҳам Қўйликка неча бор боришмасин, Гулзодани бошқа учратишмади. Элбек ҳатто интернет сайтига кириб «Қишлоқ» «Гулзода» деган сўровномаларни ҳам бир неча бор бериб кўрди. Лекин ҳеч қандай жавоб топа олмади. Энди у гул тақилган супургига қараб узоқ термулиб ўтирар, ҳатто ойисининг овқатга чақирганини ҳам баъзан эшитмай қоларди. Ойбаҳор эса, бу пайтда унинг қулоғида плеер бўлса керак, деб ўйларди.

– Ҳой, сенга айтаяпман. Қулоғингдани олиб ташла-е! – дея бақирди у кунлардан бир куни. Лекин унинг қулоқларида ҳеч нима йўқ эди. Элбек озиб-тўзиб кета бошлаган, энди компьютерга эмас, балки супургига узоқ термулганича ўтирадиган одат чиқарганди.

Она унинг изтиробини тушунди. Демак, ўғли ўша қизни ёқтириб қолган. Уни албатта топиши керак. Яккаю-ёлғиз ўғлини, нима, бахтли қила олмайдими? Албатта, бунинг учун бор-будини аямайди.

– Ёз келсин, сен ҳам, мен ҳам меҳнат таътилини оламизу, қишлоққа кетамиз. Ўша қизни албатта топамиз, ўғлим. Кўп сиқилаверма...

\* \* \*

Баҳор келди. Хусниялар қишдан яхши чиқишиб олишди. Бировга зориқишмади. Тўйга ҳам яхши тайёргарлик кўришиб, баҳоли қудрат Хонзодага сеп тайёрлашди. Қуда

томон одамлари «Кўп нарса олиб юрманглар, 3-4 та кўрпа-ёстик бўлса бас, бошқа нарса керакмас» дея неча бор айттириб юборган бўлишларига қарамай, сандик, оромкурсию диван, жавонларигача ҳам олиб беришди. Экин-тикин ишлари бошланмасдан тўйни ўтказадиган бўлишди.

Айни баҳор ўз тароватини оламга кўз-кўз қилаётган маҳали Хонзода билан Севдиёрларнинг тўйи ўтди. Куёв томон тўй юкини етаридан зиёда қилиб жўнатди. Абдукаримнинг синфдошлари яна отдай терлашиб, итдай яйрашди. Қорақалпоқ куёв думбасини кўтаролмайдиган хисори қўйи тўёна қилди.

Келин бориб тушган хонадон эса европача қурилган янги ҳашаматли уй экан. Хонзода ана шу уйнинг маликасига айланди. Шундай қилиб Ҳусния иккинчи қизидан ҳам кўнгли таскин топди.

\* \* \*

Ажратилган ернинг икки гектарига аввалгидек шоли, учинчи гектарига, қолаверса, ўзларига берилган тут қаторларига ҳам супурги экишди. Ҳисобига кўра ҳар икки гектардан 8 тонна ҳосил олиб ваъдага кўра 6 тонна шоли ҳосили колхоз омборига топширилиши керак. Шу туфайли экилган ҳар гектар ердан камида 60 центнер ҳосил олишга тўғри келарди. Ортиғи бўлса ўзларига қолади.

Бу, албатта, ўзи бўлмайди. Шунинг учун маҳалладан 3-4 нафар ёшлар ҳам ишга ёлланди. «Демак раис ҳақ, катта ҳажмдаги иш кўп қўл кучини талаб этаркан» деган хулосага келди Ҳусния. Унинг фикри-хаёлидан янги фермер хўжалиги ташкил қилиш ғояси сира кетмай қолди. Ҳозир колхознинг ишлари яхши эмас, режалар аранг бажариляпти. Чунки унинг хўжайини кўп. Ҳеч ким колхоз мулкига нисбатан масъулиятни ҳис қилмайди. Фермер хўжалиги бўлсачи, у ерда оилавий ишлайсан, яхши-яхши кадрларни ишга ёллайсан. Ҳеч ким бекор кун ўтказмайди. Туну кун астойдил меҳнат қилинади.

Ҳусния ўтган йили колхоз ҳам ўз ерларига шоли экканидан хабардор эди. Сўраб-суриштира, у ерда бор-йўғи гектаридан 28 центнердан ҳосил олинбди, холос. Қилинган харажат даромад билан аранг «учма-уч» бўлибди. Улар эса 70 центнер олишди. Ўшандай ер, ўша ҳаво, ўша сув. У ерда фақат масъулият бўлмаган. Ҳеч ким ўзини фидо қилгиси келмаган. Чунки у колхоз шолиси-да... «Демак колхозлар энди ўз-ўзини эплай олмайдиган, даромади суст ташкилотларга айланиб боради. Бу дегани фермерликнинг ривожини аниқ» деди Ҳусния хаёлан.

У кечагина уруғ экилган шолিপоя бошида ўтираркан хаёллари энди оилавий ташвишлар билан эмас, балки жамият тараққиёти ҳақидаги ўйлар билан банд эди.

\* \* \*

Ўша кунларнинг бирида бир воқеа содир бўлди. Шолিপоя бўйидаги чанг йўлдан бир бегона «Жигули» ўтиб тўхтади ва шимини шимариб олиб сувларни тараётган, Ҳусниядан «Ҳой оқжон, Гулзода деган қизни қаердан топсак бўлади?» дея қичкириб сўради бир аёл. «Қизик, овози танишроқми? Бу аёлни қаердадир кўргандекман» деган ўйга борди у.

– У қизда нима ишингиз бор?

– Ишимиз бор-да. Ҳалиги, нимаиди, супурги керак эди!

– Супурги ҳали пишгани йўқ.

– Нималар деяпсиз, супургини пишириб бўларканми? – деди аёл ажабланиб.

– Ана кўринг, ҳали сал борда, – деди Ҳусния супургипояни кўрсатиб.

Аёл жуда олифта бўлиб, эгнига спорт кийимини кийиб олган, рулдаги йигит эса шортикда эди. Улар супургипоя томон қараб бир оз анграйиб туришди.

– Ойи, супургиям экиладими? – деб сўради йигит хайрон бўлиб.

Ҳусния уларни Тошкент бозорида учратганини эслади ва олдиларига борди.

– Ассалому-алайкум. Келинлар.

Меҳмонлар хайрон бўлиб Ҳусниянинг афт-ангорига қарашди.

– Шу ер кишлокми? – деб сўради Элбек тўсатдан.

– Йўқ, бу ер дала.

– Ҳозир бордику, ҳалиги қинғир-қийшиқ уйлар. Ўша ер қишлоқ-да, – деб жавоб берди онаси Ҳусниянинг ўрнига.

Йигит синчковлик билан ариқ бўйидаги қамишлар ва улар орасида ўрмалаб юрган ҳар хил қурт-қумурсқаларни ажабланиб кузата бошлади. Шу маҳал бир қурбақа «шап» этиб ўзини сувга ташлади. Йигит бир чўчиб тушди.

– Ойижон, қурбақани кўрдим, у сувда сузаркан.

– Қанақа бақа? – деб сўради Ҳусния ҳам йигитнинг ўта соддалигидан беҳабар.

– Э қўяверинг. Сизни бозорда кўрганман-а, тоғажон? – деб эслатди Ойбаҳор.

– Ҳа-ҳа, эсладим, ўргилай...

– Ўшанда мен сиздан аввал Гулзода билан гаплашган эдим-да. У қиз кимингиз бўлади?

– Қизим.

– Вой, унда онаси қаерда? Онасида ишим бор эди.

– Онасиям ўзим.

– Ҳе-ҳе-ҳе, ҳазилкаш экансиз ака, нега бўлмаса эркакча кийиниб олдингиз?

– Ўзингизчи? Ахир буниям эркаклар қиядику! Ўғлингиз бўлса қизларнинг иштонини кийиб олибди.

– Бўлиши мумкин, – деди Ойбаҳор баҳслашиб ўтиришни ўзига эп кўрмай – Демак сиз онасимисиз?

– Ҳа.

– Унда гаплашволишимиз керак. Айтмоқчи Гулзода қаерда?

– Ҳув ана, шопипоя ичида, ўтоқ қилишаяпти.

Йигитнинг кўзлари ўша томон тикилиб, косасидан чиқиб кетай деди.

– Ойижон, майлими мен ўша ёққа бориб келсам?!

– Э йўқ. Ҳаммаёқ сувку, овсар. Шамоллаб қоласан, кейин ревматизм бўласан.

– Анувилар ҳеч нарса бўлмай юришибди-ку!

– Қаёқдан биласан? Эҳтимол улар касалдир.

– Мана мен ҳам кун бўйи яланг оёқ сув кечиб юраман. Лекин ҳеч қандай шикоятим йўқ. Йигитни бекорга қойиёпсиз.

– Ана эшиттийиз, – деди йигит ва тезда кроссовкаси ва пайпоғини ечиб ўзини шопипоя ичига урди.

– Ҳой, қаёққа? Сувда зулук бор-а, қақиб олади.

Йигит шопипоя ичига кириб, бир оз тўхтади ва теварак-атрофга завқланиб қаради.

– Ойи, мазза экан, суви илиқ, балиқчалар юрибди. Ана оёғимни чақишяпти. Шундай ёқяптики!..

– Вой, шўрим! – деди Ойбаҳор юрагини чангаллаб. Ҳусния уни суяб қолди ва ариқда оқаётган сувдан ҳовучлаб олиб юзига сочди. Бироқ аёлнинг кўзлари олайиб кетди.

– Вой, нима қияпсиз?! Ахир у ифлос сувку, бактерияси бор! – дея қичқирди у юзини рўмолчаси билан шоша-пиша артиб.

– Қанақа бактерия? У нима дегани? Аммиак оқизяпмиз, холос. У ҳар қанақа микробни ўлдирворади.

Бу сўзларни эшитган Ойбаҳорнинг кўзлари косасидан чиқаёзди. Элбек эса завқланиб: «Эҳ-ҳе!» дея ҳайқириб шопини кечиб қизлар томон борарди. У дунёнинг кети кенглигини, мана шундай ажойиб қишлоқ ва далалар борлигини илк бор ўз кўзи билан кўраётганди. Ҳаракатланаётган ҳар хил жонивору ҳашоратлар, қурт-қумурсқаларни учратар ва ҳатто уларни қўли билан ушлаб кўриб, товушини ўз қулоғи орқали эшитиб, ўзгача олам кашф этмоқда эди. У сузиб юрган қурбақалардан бирини ушлаб кафтига қўйганча ажойиб кўзларига бир нигоҳ ташлаган эди ҳамки, бақа «Э, нодон!» дегандек «шап» этиб ўзини сувга отди. Қалтакесак, илонларга ҳам ҳайрат билан тикилар, тепасида

турли кушларнинг чуғурлаши, мол-қўйларнинг маъраши, эшакнинг ханграшию отнинг кишнаши уни гўё ўзга олам оғушига олиб кириб қўйганди.

– Наҳотки, шу кўриб турганларим бор нарса бўлса... Шу пайтгача ойим нега мени бу ёқларга нега олиб келмаган? Ахир ҳақиқий ҳаёт, мусаффо ҳаво, заррин қуёш эртақларда эмас, ҳақиқатда ҳам бор экан-ку! Мен уларнинг фақат суратларию ўйинларини кўрардим. Улар фақат мультфильмларда бўлади деб ўйлардим. «Элбек, мана сенга ҳақиқий ҳаёт, озодлик, гўзаллик! Келгину яшайвер!» – деди у ўз-ўзига буйруқ бериб.

Айниқса у шопипояни кечиб бориб Гулзодани учратгач, алланечук бўлиб кетди. Қўғирчоқдек шу гўзал қизга уйланиб, бир умр шу ерларда яшашни орзу қилди. «Эҳ, қани энди ойим ҳам шу ёққа кўчиб келишга рози бўлишсайди. Эссиз, шунча ёшга кирибдилару бирор марта ҳам мени олиб келмадилар, – деб қўйди у афсусланиб. «Отамни қишлоқи, далада ўсган тўпори одам» дердилар. Демак менинг ота жойим шу ер экан-да. Мен ҳам отамнинг юртида яшасам нима бўпти? Қачонгача онамнинг гапига кириб юраман? Ахир энди катта йигитман. Ўз ҳаётимни ўзим ҳал қилишим керак эмасми? Ҳа, шундай қиламан. Бу ергаям компьютер ўрнатиб оламанда, ойим билан керак бўлса интернет орқали гаплашиб туравераман».

Бу Элбекнинг қатъий қарори эди ва шу маҳалда бу қарордан уни ҳеч қандай куч қайтара олмасди.

\* \* \*

Элбек Ҳусниянинг оила аъзолари билан тез чиқишиб кета олди. Унинг ўта соддалиги, ёш болалардек қизиқувчанлиги, тиришқоклиги, қувноқ ва ёқимтойлиги туфайлими ёки Абдукаримнинг ўғли бўлмаганиданми, уни ёқтириб қолишди. У ўзини гўё болалик пайтида кўрмаганларига гўё энди тўсатдан дуч келиб қолгандек тутар, билмаган, ҳали ўрганмаган оддий нарсаларни сўраб-суриштиришдан чарчамасди.

...Ҳусния аёлни чайлага бошлаб борди ва тагига янги кўрпачалар солиб ўтиришга таклиф қилди. Аёл миясига қишлоқ ва дала – антисанитария жойлар деган тушунча сингиб кетгани учунми, ўзини жуда ноқулай ҳис қилар, хансираб омонат ўтирарди. Лекин ҳавонинг тозаллиги, ям-яшил далалар ва чайла олдида экилган турфа анвойи гуллар бўйидан баҳраманд бўлаётгани учунми, ҳар ҳолда ўзини жуда енгил ҳис қила бошлади.

Абдукарим меҳмон билан салом-алик қилиб, ўзи ҳужра ичига кириб кетди. У тушлик ҳозирламоқда эди. Шу туфайли аёлларнинг гап-сўзлари унинг қулоғига ҳам бемалол етиб бормоқда эди.

– Бу ер сизларнинг дачаларингизми?

– Йўқ, бу ер иш жойимиз.

– Идораларинг қаерда?

– Идорамиз ҳам шу ер, – деди Ҳусния чайлага ишора қилиб.

– «Ужас» деб қўйди аёл қошларини чимириб.

– Бу нима деганингиз?

– Буми, ҳалиги, нимаиди, «ибтидоий» дегани.

– Касбингиз савдогарга ўхшамайди.

– Ҳа, гимназияда ўқитувчиман. Она тили ва адабиётдан дарс бераман.

– Ўғлингизчи?

– У компьютерчи мутахассис, институтни тамомлаган. Банкда ишлайди.

– Эҳ-ҳе, ростданми? Унда нега оддий қурбақаниям билмади.

– У умуман қишлоқ, далага ҳечам келмаган. Шаҳардан ташқарига илк бор чиқиши.

Абдукарим томоғини кирди. Бу «чой тайёр» дегани эди. Ҳусния ичкаридан буғдой нон ва чой олиб чиқди, янги қаймоқ қўйиб, нонни синдирди. Аёл нонни кўриб ҳайрон бўлди.

– Намунча қоп-қора? Ё сизларда қанд касали борми?

– Йўғе, худо сақласин. Бу ўзимиз етиштирган буғдойнинг тегирмонда торттириб келган унидан пиширганимизда. Тандиримиз ҳам ҳув ана. Гулзода сахар ўзи ёпганди.

Аёл нондан озгина синдириб еб кўрди ва кўзлари мулойим сузилди:

– Эҳ-хе, жуда мазали, таъми бошқача экан.

– Қаймоққа ботириб енг.

Аёл шундай қилди, ё очикқан эканми, унинг таъми жуда тотли туюлди.

– Демак сизларга супурги керакми?

– Э йўк, – деди Ойбаҳор қаймоққа навбатдаги нонни теккизаркан, – Гапнинг тўғриси, супурги баҳона бир дам олиб кетайлик дедикда. Мени қишлоқда танишларим йўк. Ўғлимнинг отаси қишлоқлик бўлган, лекин мен ҳечам у ерга келмаганман. Унинг қавм-қариндошлариниям яхши билмайман.

– Эрингиз қаерда?

– Раҳматлик эрим Элбек уч яшарлигида касалликдан қазо қилганлар. У киши пединститутда ўқирдилар. Бизникида ижарага туришарди, – дея салмоқланиб гап бошлади Ойбаҳор. Кўзларига дувиллаб ёш келди. – Кейин у киши аспирантурада қолишди. Биз турмуш қурдик. Бизникида ичкуёв бўлиб ўқишни давом этдирди. Лекин Элбекжон туғилганидан сўнг бир дарди бедаво касалга чалиндилар. Мен унинг касаллигини қишлоғидан кўрардим. Шунинг учун боргани кўрқардим.

– Вой нега?! – деб юборди Ҳусния таажубланиб.

– Эрим ўшанда бир таътил олиб қишлоққа бориб қари онамни йўқлаб келай деди. Мениям “юринг” деганди. Ўша кунлари мазам йўк эди, кўнмадим. У қишлоққа бориб велосипедда тоза далаларни айланибди. Кейин устидан самолёт бир неча марта дори сепиб ўтибди.

– Нима қочмабдими?

– Айтишича, бир синфдош ўртоғини учратиб қолганмиш. У ўртоғи ўша самолётнинг йўналишини белгилаб турадиган сигналчи экан. Далага сигнални суқиб қўйиб, ўзлари улфатчилик қилишибди. Ўртоғи кўп балиқ тутган экан. Зовурда жуда кўп тўнтарилиб ётганмиш. Кейин балиқ шўрва қилишиб ичишибди. Бир талайини оливолибди ҳам.

– Нима, кейин балиқдан заҳарланибдими?

– Билмадим. Кун иссиқ экан. Балиқ роса чанқатибди. Бир жойда чидай олмай арик сувидан тўйиб ичиб олган экан. Кайфи бўлганда, – деди Ойбаҳор йиғламсираб.

У эри ҳақидаги оғир ҳикояни яқунлар экан кўз ёшларини артиб, чуқур хўрсиниб қўйди. Ҳусния дастлаб бачкана кўринган бу шаҳарлик аёлнинг қалбида ҳам чуқур дард борлигини ҳис қилди. Унга раҳми келди. “Худога шукур, менинг эрим соғ қолди. Болаларимнинг бахтига ишқилиб омон бўлсинлар” деб қўйди у хаёлан.

– Ўғлим ҳадеб қишлоққа олиб боринг, деб тихирлик қилаверди. Қизингизни манда ёзиб берган манзили бор эди. Таваккал келавердик.

– Яхши қилибсизлар. Ўғлингиз неча ёшга кирган ўзи?

– Бу йил 26 га киради. Мехнат таътилимизни олдиғу, саёҳатга чиқдик. Уни отасининг қишлоғига ҳам олиб бормоқчиман. Барибир ота қони тортар эканми, қўймай туриб олди-да.

– Тўғри қилибсиз. Ўғлингизнинг билими қанақа, билмадим, лекин анчагина содда кўринади.

– Йўк, у жуда билимли. Математика, физика, электроникани сув қилиб ичиб юборган, фақат оддий нарсаларни ўрганишга вақти бўлмаган, холос, – деди аёл қулиб. – Ҳозир қишлоқдан ўтиб келаётгандик, бир жойда, ҳалиги нимаиди, лой қоришиб, уни юмалоқ-юмалоқ қилишаётган экан.

– Гувалами?

– Ҳа-ҳа гуваладирда, ўғлим машинани тўхтатиб тушиб, уларни бир соатча оғзи очилиб томоша қилса бўладими. “Оққуш” балетиниям бунчалик қизиқиб кўрмаганди, хайрон қолибман, нимаси қизиқ экан? Бир вақт қарасам у ҳам лойга тушмоқчи, уришиб бердим. Бир жойда ўтин арралаб, ёришаётган экан. «Тўхтаб, кўрайлик» деб туриб олса денг...

– Демак, ўғлингиз ҳамма нарсани билишни истаркану, лекин сиз буни хоҳламас экансиз-да.

– Ҳа, оддий нарсаларни билиб нима қилади, вақтини кетказиб. Ундан кўра компютери билан дунёни ўрганса бўладику.

– Ойижон, манавини қаранг! – дея шу пайт қичқирди Элбек.

Унинг бир қўлида бир даста турли гуллаган ўт-ўланлар, бир қўлида эса, узун илонни осилтириб олганди.

Уни кўриб Ойбаҳорни кўзи косасидан чиқиб кетай деди: «Войдод! Ташла уни!» Абдукарим ичкаридан чиқиб йигитнинг қилаётган ишини кузатиб кулиб турарди.

– Ойижон, буни уйга опкетайлик, боқамиз.

– Вой, йўқот деяпман тез! Бу бола ишқилиб мени жинни қилиб қўймасайди. Қўйиб юбор деяпман сенга!

Йигит уни зовур томон ирғитди ва жилмайиб етиб келдида, қўлидаги дастани ойисига тутқазди.

Ойбаҳор уларни ҳидлаб кўнгли хотиржам тортди.

– Оёқларингни тез ювиб, пайпоғингни кийиб ол, касал бўлиб қоласан.

– Э йўқ, тупроқ иссиқ экан. Сиз ҳам ечиб юриб кўринг, мазза қиласиз.

– Э бор, тоғанг билан сўрашиб чиқ.

Элбек хужра ичига кириб пиёз тўғраётган Абдукарим билан қўл бериб сўрашди ва унинг ишларини кузатиб ўтирди.

– Ҳа йигит, шолিপоя қалай экан?

– Зўр! Ойим илгарироқ шунақа жойлар борлигини менга айтмаган эканларда.

– Отангизчи?

– Адам болалигимда ўтиб кетганлар. Улар асли сизлардақа қишлоқли бўлишган эканлар.

– Қайси қишлоқдан?

– Олтиарув бўлса керак.

– Олтиариқми? У катта туман, қишлоқлари кўп, ё марказиданми?

– Билмадим, ойим биладилар.

Шу пайт йигитнинг кўзидан ёш кела бошлади. Абдукарим кулиб сўради:

– Ие, ҳали отангизни эслаб йиғлаяпсизми?

– Э йўқ, пиёз...

– Ойингизни олдига борақолинг бўлмаса, кейин гаплашамиз.

– Йўқ. Мен ҳам сизга қарашиб юборай, бирор хизмат борми, тоға?

– Бўлмаса, ўчоққа ўт ёқа оласизми?

– Уриниб кўраман, бу осондир, – деди йигит.

Элбек ёниб бўлган чўғ устига ўтин-чўплардан бир-бир ташлади. У тутай бошлади.

– Пуфланг, – деди Абдукарим.

Йигит узоқ пуфлади. Аччиқ тутун димоғига уриб йўталиб олди ва гулхан гуриллаб ёниб кетгач эса, оловнинг ёлқинларини завқланиб томоша қила бошлади. Абдукарим унинг қизиқишларини зимдан кузатиб кулиб ўтирарди.

Бир пайт йигитнинг кўзи токчада турган эски радиоприёмникка тушди.

– Айтадимми? – деб сўради у.

– Э йўқ. Бир пайтлар тепадан тушиб кетганди. Шундан бери айтмаган.

– Нега уни асраяпсиз бўлмаса?

– Кўрсам мумтоз қўшиқлар ёдимга тушади. Баъзан қўшилишиб хиргойи қиламан.

– Тузатиб берайинми?

– Эҳ, қанийди. Лекин айтмаса керак, нусхаси бор холос.

Йигит ҳеч иккиланмай бориб приёмникни ерга олиб қўйди.

– Отвертка ёки бирор асбоб борми?

– Ҳа, ана пичоқ бор.

Элбек миллий пичокни олиб тезлик билан коробкани очган эди, унинг ичидан бир талай эҳтиёт қисмлар тўкилди. Уларни пуфлаб, тозалаб жой-жойига қўйиб тера бошлади. Кўп ўтмай тайёр бўлди шекилли, ўша очик ҳолатида токка улади. У пишиллади. Аллақайси мурувватларини бураб, созлади. Бир пайт мумтоз қўшиқлардан бири янграб кетди.

Абдукарим хурсандлигидан қичқириб юборди. Судралиб бориб, Элбекнинг елкасини «Яшшаворинг!» дегандек қоқиб қўйди.

Мусиқани эшитган Ҳусния ҳам беҳад хурсанд бўлиб кетди.

– Вой приёмнигимиз 10 йилдан бери айтмаганди-я. Ўғлингиз тузатибди, шекилли.

– Ҳа, у дазмолингизниям гапирадиган қилиб бера олади, – деди Ойбаҳор ва шу пайт келаётган Гулзода ва Паризодаларни кўриб кўзлари порлаб кетди.

– Вой, ана, менинг қизим келяптику!

– Ассалому-алайкум, келинг опажон. Қандай шамол учирди?

– Супурги шамоли, – деди Ҳусния кулиб.

Ойбаҳор қизлар билан хурсанд кўришди.

– Сиздан олган супургини ўғлим компьютерининг устига илиб қўйган. Туну кун термулгани термулган.

Паризода шарақлаб кулиб юборди ва «ануви йигит анақароқ шекилли-а?», дегандек чаккасига бармоғини қўйиб ишора қилди.

– Қанақа мусика бу? Магнитофон опкелдиларингизми?

– Йўқ, ахир бу ўзимизнинг эски приёмник-ку. Элбекжон уни тузатиб қўйди, – деди Ҳусния ғурурланиб.

Қизлар чопиб ичкарига киришди. Ерга ёйиб қўйилган бир талай эҳтиёт қисмлардан қўшиқ садоси чиқмоқда эди. Мусиқа тўхтади. «Тошкент вақти билан соат ўн икки. Сўнги янгиликларини эшиттирамиз» деган овоз келди.

Элбек уни аллақаерини буради. Энди ёшларбоп эстрада мусиқаси янграб кетди. Қизлар «Урра!» деб юборишди. Ҳамманинг дили равшан тортди.

Гулзода тезда овқатга уриниб кетди. Паризода янги салат тайёрлай бошлади. Элбек ўчокка олов ёқиб турди. Янграётган дилтортар қўшиқлар ҳамманинг кайфиятини кўтариб юборган эди. Тушликни бирга қилишди. Энди меҳмон аёл ҳам атрофдаги чанг-чунглару курт-кумурсқаларга унчалик эътибор бермай қўйган, Гулзоданинг ҳаракатлари, унинг ширин муомаласига маҳлиё бўлиб қолгани юз-кўзида акс этиб турарди.

Тушликдан сўнг Ҳусния Ойбаҳорни ўзининг шоли ва супурги пайкалларини кўрсатгани олиб борди. Элбек эса от ва сигирни кўриб қолиб, уларни силаб-сийпалаб олтидан кетмай қолди. Қизлар идишларни чайқашар экан, унинг ҳаракатларини масҳаромуз кузатишмоқда эди.

– Гулзода, – дея чақирди бир пайт дадаси. – Отга эгарни боғлаб бер. Меҳмон йигит бир «катайса» қилсин.

– Хўп бўлади, – деди қиз ва қозикда осиглиқ отнинг анжомларини олиб бориб уни эгарлай бошлади. Йигит унинг чиройли ҳаракатларини ўта қизиқиш билан кузатарди.

– Минаверинг, – деди қиз ишни тугатгач.

– Қанақа қилиб?

– Нима, киноларда кўрмаганмисиз?

– Кўрганману, лекин...

Гулзода «мана бундоқ» дедида, эпчиллик билан отга миниб олиб, «Чух!» дея юганини силкитди ва уни чоптириб кетди. Элбек унинг ортидан анграйиб қараб қолди. Бир оз ўтгач қиз қайтиб келди.

– Мана, марҳамат қилсинлар, – деди у чаққонлик билан отдан тушиб.

Абдукарим ҳам қўлтиқ таёғи билан кулиб келди-да, отнинг юзига уриб-уриб қўйди.

– От жуда ювош. Кўрқмай минаверинг, – деди у йигитга далда бўлиб, – Чап оёғингизни мана бу ерга қўйингда, чиқиб олинг, вассалом.

Элбек унинг айтганини қилди. Гулзода отнинг орқасига шапиллатиб бир уриб қўйди. От ўрнидан жилди. Элбек дастлаб мувозанатини сақлай олмай қийшайиброқ қўрқиб ўтирди.

– Ерга эмас, тўғрингизга қаранг. Яхшилаб жойлашиб олинг, қадингизни тутинг. Ҳа, ана шундай... – деди Абдукарим кулиб.

Элбек завқланиб «Эҳ-ҳей!», дея қичқирди. Теварак-атроф унинг кўзларига шундай латофатли кўриниб, ҳаёт шундай жозибадор туюлдики, қалби тўла ҳис-ҳаяжон, ёшлик шуури билан тўлиб-тошди. У ўзини гўё парвоз қилаётган эркин кушдай ҳис қилар ва негадир ҳайқиргиси келарди.

– Ойи!!! – дея қичқирди у ўзини кўрсатиб қўймоқ учун, – Эҳ-ҳе, буни қаранг!...

Ойбахор узоқдан қўлини пешонасига қўйиб қаради. Лекин энди уришмади. Аксинча ўғлининг чин дилдан қувонаётганини кўриб севинди, кўнгли таскин топди. Чунки ўғли доимо жиддий юрар, компьютерга тикилиб олганча лом-мим демас, бирор марта ҳам кулмаган, бунчалик завқланмаган эди. Тез орада отлиқ йигит аёллар ортидан етиб олди. У шундай хурсанд эдики, юзидан табассум ёғиларди.

– Ойи, мен таътилимни шу ерда ўтказсам майлими? Абдукарим акага қарашардим. У киши билан доим бирга бўлиб кўп нарсаларни ўрганардим.

– Вой, у киши кўнармиди? – деди ойиси ўғлини йўқотиб қўяётгандек чўчиб қошларини чимириб қўяркан.

– Мен у кишидан сўрадим, «майли» дедилар. Ўғиллари йўқ экан, ўғли бўлардим.

– Бу ерда касал бўлиб қоласан, ўғлим. Қаерда ётиб, қаерда турасан? Қўй, бунақа фикрни ҳаёлингдан чиқар. Кейин бу ерда қизлар ҳам бор...

– Қизлар шийпонда ётишади. Мен улар билан тунайман. Ўғлингиз тоғаси билан чайлада қолиши мумкин, – деди Ҳусния ҳам йигитнинг ёнини олиб.

– Ана, эшиттийизми? Хўп дея қолинг, – деди йигит севиниб.

– Менчи, мен нима қиламан?

– Сиз ҳам қола қолинг, – деди Ҳусния кулиб.

– Э йўқ, ўз уйим-ўлан тўшагим. Мен кета қоламан.

– Бўлмаса мен сизни уйга ташлаб компьютеримни ола келаман.

– Компьютерни тинч қўй. Кўзинг ҳам дам олсин.

– Бўлмаса видеодвойкамни олиб келаман.

– Ҳа, буниси бошқа гап. Оғир ишдан сўнг ҳордиқ чиқарасизлар, – деди Ойбахор кулиб.

Шундай қилиб она-бола пойтахтга жўнаб кетишди. Элбекнинг ҳаётини катта бурилиш кутмоқда эди. Уч кун ўтгач, у машинаси тўла юк билан етиб келди. Унда спорт палаткаси, кичик музлатгич, видеоиккилик, ҳар хил идиш-товоқ ва керакли анжомлар, бадминтон, балиқ тутиш учун қармоқ, шахмат, ўзига яраша кўрпа-тўшак, турли консерва ва колбасалар, сариёғ, пишлоқ каби бир дунё тансиқ озуқалар бор эди.

Абдукарим Элбекни яхши қабул қилди. Йигит унинг дастёрига айланди. Ногирон ота унга ўз ўғлидек меҳр қўйди. Унинг сўраганларига эринмай жавоб қайтарар, батафсил тушунтирар, баъзи нарсаларни ушлаб кўрсатиб берарди.

– Манави қанақа ўсимлик? Оёғимни тилиб юборяптику, – деб сўраб қолди Элбек бир пайт.

– Буни янтоқ дейдилар. У жуда фойдали ўсимлик. Сувсиз жойларда ҳам бемалол ўсаверади. Илдизи қирқ метргача сув излаб боради. Туя ва қўйларнинг хушхўр овқати. Чой қилиб ичилса чанқокни қондиради. Шунинг учун туялар сув ичмай юраверишади.

– Еяётганда тикани тумшуғига ботмайдими?

– “Жон куйдурмасанг жонона қайда” деганлар.

Элбек қизларга шолени ўтоқ қилишда ҳам ёрдам бера бошлади. Оппоқ бадани офтоб нурида қизариб қуйиб, бир қават пўст ҳам ташлади. Сўнгра етилган супургиларни ўриш, қуриштиш ишларига унаб кетдилар.

Элбекка боғламларни аравага ортиш ва отни шийпон томон ҳайдаб, уларни тушириб, ёйиб келиш вазифаси юклатилди. У бу ишларни сидкидилдан бажарар, булоқдан сув ташир, ўтин ёрар, тунда шолнинг сувларини текшириб келар ва ўзини шу ерларнинг хўжайинидек тута бошлади. Оқшомлари эса, қизлар ва бу ерга тўпланган яқин атрофдаги ёшлар учун ўзи билан олиб келган видеокассеталар ва мусикалардан қўйиб бериб, ўйин-кулгуни бошлаб берарди. Лекин ҳали Гулзодага бирор оғиз ўз муҳаббати ҳақида сўз очишни ҳаёлига ҳам келтирмас, унинг фикри-зикри қишлоқ ва деҳқонлар ҳаётини ўрганиш ҳамда табиат билан ҳамнафас яшашга кўникишга қаратилган бўлиб, қиз билан ака-сингиллар каби муносабатда эди, холос.

Хусния дастлаб жуда хавотирда эди. У туну кун йигит ва қизнинг ҳаракатлари ва ўзаро муносабатларини зимдан кузатиб юрди. Қизини ёнига олиб, бу ҳақида қаттиқ огоҳлантирди ҳам.

– У шаҳарлик. Шунчаки дам олгани келган. Ҳеч қачон бизга эл бўлолмайди. Унга тегишни ҳаёлингга ҳам келтирма. Сен шаҳар ҳаётини умуман билмайсан. Бир умр сени «қишлоқи», «анди» деб камситиб юришади, устингдан кулиб масхара қилишади. Сени шу ердаги яхши йигитлардан бирига узатамиз. Опаларингга ўхшаб ўз йўлингни топиб кетасан. Лекин бу бола билан ҳеч қачон бахтли бўла олмайсан, билиминг ҳам паст, шаҳарда яшолмайсан.

– Бўпти. Сиз нима десангиз шу-да, ойижон. Лекин у менга кўпам кўз ташлаётгани йўқ. Отам билан «ота-бола» бўлиб олишганку...

– Ҳа, отанг ундан хурсанд. Худо унга ўғил бермади. Шу йигит билан овунаяпти-да...

\* \* \*

... Ҳаш-паш дегунча бир ой ҳам ўтиб кетди. Қуёш кўрмаган оппоқ йигит озиб, қорайиб, баданлари яра-чақага тўлиб ойиси танимайдиган даражада «қишлоқи» жайдари йигитга айланди. Уни кўрган ойиси эсини йўқотиб қўяёзди. Ишхонадагилар эса умуман танишмади. Қаварган қўллари компьютерга ҳеч мослаша олмади, ўзи эса сабр қилиб бир жойда ўтиролмай қолди.

Энди у уйига олиб келган бир боғ шולי, буғдой, қамиш тўзғоклари ва очилган пахта дасталарини, далада тушган фотосуратларини хонасига илиб чиқди. Мана у отда кетаяпти, арава устида, шолিপояда, гулхан ёнида, Абдукарим билан супурги тайёрламоқда ва ниҳоят Гулзода иккиси кулиб туришибди... «Нақадар ажойиб дамлар» деган гапни дилидан ўтказди йигит. Ойбаҳор ҳам ўғлининг янги дунё кашф қилганидан беҳад хурсанд бўлди.

– Ўғлим, улар уйларига қачон қайтишаркан?

– Шолини ўриб-йиғиб бўлгач, нимади?

– Гулзодани қўлини сўраб борамиз

– Нега?

– Негга бўларди, уйланасанда!

– Ахир мен у билан бу тўғрида умуман гаплашмадим-ку!

– Гаплашиш шарт эмас. Улар шундоқ ҳам ҳаммасини тушуниб туришибди. Иккита қизларини ўз севган йигитларига узатишган экан. Улар жуда яхши яшашаётганмиш. Биз сўрасак, йўқ дейишмайди. «Келинни ўзимиз ўқитиб оламиз» дейман.

– Сизга маъкул бўлган бўлса, ўзингиз биласиз ойи, - деди йигит кулиб.

Она ўғлини бағрига тортди. «Худо хоҳласа, тўйингни қиламиз, ўғлим» деб қўйди.

– Мен уларга видеоимни ташлаб келдим. «Кейин опкетаман» дедим.

– Яхши қилибсан. Ана энди бизда баҳонаям бор. Бўлмаса аввал ўзимиз айланиб, «разведка»га бориб келамиз. Кейин рафти-омадига қараб холанг, янгам уччовимизни олиб бориб келасан, хўпми?

– Нега?

– Негга бўларди, совчиликка-да, болам, – деди Ойбаҳор кулиб. – Лекин кўнглим сезиб турибди, ҳаммаси яхши бўлади. Келинни ўзим тарбия қилиб оламан.

\* \* \*

Айни шу дамда даладаги чайлада ҳам шу мавзуда гап борарди:

– ...Яхши йигит экан. Уни ўзим тарбия қилиб олардим, – деди Абдукарим хотинига.

– Қўйсангизчи, у хотин яккаю ёлғиз ўғлини ичкуёвликка берармиди? Умуман ҳозир нима кўп – қиз кўп. Айниқса шаҳарга борсангиз оврўпача қизлар тиқилиб ётишибди. – Бир энди кўрайлик, деб дам олиб кетди-да ўғли. Унинг хаёлига уйланиш келганиям йўқ. Бўйи сохтомондек бўлсаям, ёш болага ўхшаб фикрларкан.

– Лекин жуда ақлли йигит кўринади. У замонининг боласи. Келажак ёшлари шунақа бўлади. Биз тракторни миниб юрардик, булар тракторни ўзи юрадиган қилади, ҳали.

– Қанақа қилиб?

– Қанақа бўларди? Салқин хонага жойни қилиб олиб, худди ойдаги ўзи юрар машинани бошқаргандек ўнтасини бирданига бошқараверади-да. Культивация қилади, ер ҳайдайди, пахта теради...

– А-а...? – деди Ҳусниянинг оғзи очилиб. – Ҳали шунақа замонлар келади, денг.

– Ҳа. Чунки ҳозир космос асри. Ҳали кўрасан, эҳтимол ойгайм сув опчиқиб пахта экишар. Телевизорни ёқиб қўй. «Ахборот»ни кўрайлик-чи.

– Вой, ҳали у йигит телевизорини олгани келади, дадаси.

Абдукарим мийиғида кулиб қўйди. «Демак у келади» деб қўйди кўнглида, «Ҳеч бўлмаса, янаги таътилида келади...».

\* \* \*

Супургини тайёрлаш ишларини энди кенг ва шинам дала шийпонига кўчириб олишди. Кунлик иш ҳақи бериш эвазига қишлоқдан ёлланма ишчилар ҳам ола келишди. Бу ишларни куёвлари Севдиёрнинг ўзи уюштирди. Туну кун иш тўхтамади. Орада бир «Қамаз» супургини ҳам ола кетишди.

Ҳадемай шолига ҳам ўроқ тушди. Бу йил ўтган йилгидан кўра анчагина тажрибалари ортганиданми, комбайнни олдинроқ тайёрлашди. Шоли ўз вақтида ўрилиб-янчилгани учун унчалик исроф бўлмади. Шолини эса дала шийпони ёнидаги асфальтланган майдонга тўкилиб ёйилди. Унинг чўғи илгаригидан кўпроқ чикди. 6 тонна шартнома асосида колхоз омборига топширилди. 1 тонна соф гуруч ўзларига қолди. Супургидан катта даромад кутилгани учун энди оила мушкул аҳволдан бутунлай чиқиб кетиши мумкин эди.

Ўша хушнуд кунларнинг бирида шаҳарликлар «разведка»га келишди. Элбек энди шолини қуритиш, уни обжувозга солишларни ҳам мириқиб томоша қилди, азбаройи қизиқиб кетганидан бу ишга ҳам беихтиёр киришиб кетди. Тушликда обжувозни шунчаки томоша қилгани кетган йигит кечки пайт оппоқ чангга беланиб машинасига гуруч қопларни тўлатиб келди. Унинг масхарабозга ўхшаб қолганини кўриб тоза кулишди. У ойисига мақтанди.

– Ойижон, мана бу гуручга қаранг. Қандай ажойиб! – деди у бир сиким гуручни онасининг кафтига тўқаркан.

– Ҳа, ўғлингизни ҳам меҳнати сингган-да. Шунинг учун қувонапти, – деди Абдукарим кулиб.

– Бўл ўғлим, энди кета қолайлик. Ювиниб кел.

– Э, йўқ, – деди Абдукарим. – Ўғлингиз ўзи етиштирган гуручнинг ошини ҳам еб кетиш керак-да. Элбекжон жуда чарчаган. Энди эртага кета қоласизлар.

– Вой, ноқулай-да...

– Ана, янги меҳмонхонамизни сиздақа азиз меҳмонлар учун қурганмизда, – деди Ҳусния ҳам қўшилиб ва кизини чақира бошлади: – Гулзодаю!...

– Ҳув!!

– Акангга иссиқ сув тайёрлаб беринглар. Кейин ўзимизнинг янги гуручдан ош дамланглар!

– Хўп бўлади, ойижон.

– Обжувозимиз қалай экан? – деб сўради Абдукарим Элбекдан.

– Яхши. Уни программалаштирса бўлади. Ҳаракатни сувдан оларкан. Биознергиянинг механик жараёнга айланиши, экологик тоза ишлаб чиқариш мавжуд, фақат ҳаво тозалагичлар қуриш керак экан. Уларнинг ҳам ҳаракатини сувдан олса бўлади.

– Ана сиз шуни яратинг! – деди Ҳусния.

Ўртада кулги кўтарилди.

– Лекин иқтисодий истиқболи яхши. Катта электр энергияси тежалмоқда. Ойи, обжувознинг бир хил ритмда ишлашини кўрсангиз эди... «Дук-дук», «дук-дук» – худди юрак уришига ўхшаб кетаркан. Бу дегани уни кўриб асабингиз дам олади. Унга сувнинг шарқираши ҳам қўшилиб ўзгача оҳанг бераркан.

– Вой ўғлим, яна бир дунёни кашф қилибсанку-а, – деди ойиси қувониб.

– Бу ерда ғаройиб ишлар кўп экан. Яна ғишт заводи, тандир тайёрлайдиган устахонаям бормиш.

– Гаражда темирчилик устахонасиям бор. У ерда ўроқ, болта, кетмон ясашади. Бир синфдошим ўша ерда ишлайди, – деди Абдукарим.

– Эҳ-хе, буларни ўрганиш учун бу ерда яна бирор ой юришим керак эканда, ойи.

– Бўпти. Мен ўзим қайтиб кета қоламан. Сени булар безор бўлиб ҳайдамагунларича юравер, – деди ойиси куйиниб.

Улар кулишиб юборишди.

– Ҳали молнинг тезагини таппи қилишниям ўрганади, – деди Абдукарим кулиб.

– Нима, шунақа цех ҳам борми? – деб сўради Элбек соддалик билан.

– Ҳа, бор. Хотин, бор молхонага обориб қанақа қилишни кўрсатиб бер.

Элбек ишониб шарт ўрнидан турди. Ўтирганлар унинг устидан тоза кулишди. Бу кулгу жуда самимий бўлиб, икки оила ўртасидаги ришталарни янада яқинлаштирди.

Эртаси улар қайтиб кетишга тараддудлана бошлашди. Элбек машинасини ювиб-тозалади. Унга Гулзода ёрдамлашди. Абдукаримнинг буйруғи билан қизлар бир қоп гуручни олиб чиқиб машинага ортиб беришди.

– Э вой, нима қилаяпсизлар, керакмас, – дея эътироз билдирди Ойбаҳор.

– Йўқ, бу Элбекжоннинг пешона тери. У бизга сидкидилдан ёрдам қилди.

– Э йўқ. Биз ўзи уйда икки жонмиз холос.

– Зиён қилмайди. Ул-бул маросимларингизга ишлатаверасизда, – деди Ҳусния бўш келмай.

«Маросим» сўзини Ойбаҳор «тўй-тўйчиқлар» маъносида тушунди ва у ҳам ўзини кўрсатгиси келиб қолди, чунки энди асосий муддаога ҳам ўтишга бир баҳя қолганди.

– Майли, раҳмат, оламиз опажон. Буни худо хоҳласа айтганингиздай яхши маросимларимизга ишлатганимиз бўлсин. Энди сизлар билан биз бегона бўлсакда, анча кўнглимиз яқин бўп қолди. Шунга ануви телевизор биздан қизларингизга совға бўла қолсин.

– Э йўғе, – деб юборди Ҳусния, – Ахир бу...

– Қўяверинг. Бизда янги чиққани бор. Кўриб эслаб юрасизлар.

– Раҳмат. Сизлар ҳам энди тез-тез келиб тураверинглар. Хўжайинимга Элбекжон ўз ўғлидек бўп қолди.

– Албатта, ўртоқжон. Бизни бир режамиз бор. Энди сизлар билан янаям яқинроқ бўлсак дегандик. Шунга янаги ойларгаям бир келмоқчимиз, майлими?

– Вой, бемалол, ўз уйлариңгдек.

Бу ерда Элбек билан Гулзода бир-бирларига кўз уриштириб олишга ҳам улгуришди. Ўзаро майин табассум бир-бирларининг дилларига қўр ташлади. Энди уни пуфлаш ва ловиллатиб ёқиш қолганди холос...

\* \* \*

Бу орада Ҳусниянинг оиласига яна бир хушнудлик бахшида қила оладиган воқеа юз берди. Бу Паризоданинг иқтисод техникумига кириб олгани эди.

Хусния яқин келажакда янги фермер хўжалиги ташкил қилишни ўзича режалаштириб борар ва унда ишловчи иқтисодчию ҳисобчилар ҳам ўз оиласидан чиқишини ва иложи бўлса кенжасига бирор ишбилармон, соҳа мутахассиси бўлган йигитни ичкуёв қилиб олишни орзу қиларди. Лекин бу режа сал ўзгачароқ амалга ошди. Бу ҳол тасодифан юз берди...

Паризода ўқишини бошлаб юборгани кезлари Гулзодага Тошкентдан, яъни Элбекжондан совчилар келишди. Бу, албатта кутилган ҳол эди. Бироқ қишлоқдан ташқарига умуман чиқмаган қизининг пойтахтга беришга кўп иккиланишди. Дастлаб «Бизнинг қизимиз сизларга тўғри келмайди. У шаҳарда яшай олмайди» деб уларни қайтаришди. Лекин Элбек Абдукаримга маъқул бўлиб қолгани учун иккинчи сафар ўзи розилик берди. «Майли, қизимизнинг пешонасига шу тақдир ёзилган бўлса нимаям қила олардик. Элбекжон яхши йигит. Қизимизни берсак шунчалик йигитга берармизда», – деди у.

Шундай қилиб қишнинг совуқ кунларига қолдирмай тўйни ўтказишга келишиб, улар унаштирилди.

Тўй ноябр ойларига бориб ўтказилди. Маҳалла-кўйга ва бутун қишлоққа яна ош берилди. Ўша куни келин олиб кетилгач, эртаси пойтахтдаги нуфузли ресторанларнинг бирида куёв томон тўй базмини ўтказди ва тўққиз қаватли уйнинг тўққизинчи қаватидаги хонадонга келин туширилди. Гўё энди эртак тугаб қаҳрамонлар мурод-мақсадларига етишди ҳисоб эди, бироқ...

...Келин бўлмиш Гулзода бунақа уйни биринчи марта кўриши эди. Балконга чиқиб эси оғиб қолаёзди. Пастда юрган митти-митти нарсалар қўй-моллар эмас, балки машиналар экан. Улар туну кун тинмас, доимий шовқин, шаҳарнинг бўғиқ ҳавоси уни нохуш қила бошлади. Айниқса уй ичкарасидаги ўзгача тартибга у ҳеч ҳам кўника олмади. Лифтни ишлатишдан кўрқиб, ахлатни пиёда олиб тушиб – чиқарди. Бу ҳам майли. Ҳар куни сахар туриб подъездни юқоридан пастга томон сув сепиб супуриб-сидирар, пастга сув ташийвериб, тушиб чиқавериб чарчарди. Чунки қишлоқдаги урф-одатларга кўра остонани эрта тонг супуриб-сидириш, сув сепиш янги келинчакларнинг вазифаси ҳисобланади. Айтишларича, риск улашаётиб ҳар куни сахар қайси хонадоннинг остонаси супуриб-сидирилган, саришта бўлса ўша ерга фаришталар келармиш. Лекин буни подъездедаги рус миллатидаги ва хорижлик хабаши қўшнилари тушунишмас, Гулзодани «Бечора ишсиз гўзал экан, фаррошлик қилапти-я» деб ўйлашарди. Бир қўшни хабаши киши унга раҳми келди шекилли, бир нималар деб қўлига доллар пул узатди. Гулзода инглиз тугул рус тилини ҳам тушунмасди. «Қандайдир конфет қоғозини ахлатга ташлаш учун берди» деб ўйлаб ғижимладида уни ахлат челаққа ташлади. Лекин ўша куни катта ахлат контейнерини одатдагидай титаётган «бомж» кишига байрам бўлди. У 50 долларлик пул топиб олди...

Бу хангомалар ўз йўлига эди. Нима бўлсаям Гулзода шаҳар ҳаётига аста-секин кўника борди. Эри ҳам, қайнонаси ҳам ҳар куни ишга кетишар, «осмон фалак»да фақат ёлғиз ўзигина қоларди.

\* \* \*

Кеч куз кунларининг бири эди. Хусния ва Абдукарим ҳар бирлари алоҳида отларда дала йўлида ўз ҳаётларидан мамнун боришарди.

– Куёвингиз Есинбой зап қўли очик йигитда. Тўйга қўшган ҳиссам деб яна битта от олиб келибдиз, – деди Хусния ўзи миниб олган оқ қашқанинг бўйинларини меҳр билан силаб қўяркан.

– Унинг қариндошларини тузукроқ меҳмон қилдингларми?! – деб сўради Абдукарим жилмайиб.

– Энди тўйчилик. Озода қизингизни ўзи қараб юрувди.

– Ҳа, биз унинг амакиси Сарсонбой билан улфатчилик қилдик.

– Энди дадаси, уни буни қўйнинг. Ердан гапиринг. Тўй билан овора бўлиб фермерлик ишларимиз қолиб кетяпти. Лекин ер қараб турмайдику. Уни шудгорлаш, ўғит солиш керак.

– Ҳа тўғри. Лекин фермер хўжалиги ташкил қилиш ҳазил иш эмасда. Камида 30-40та одамни ишлатиш керак бўлади. Уларга вақтида маош бериш керак. Ўз идорамиз, ҳисобчию омборчимиз ўз одамларимиздан бўлгани яхши.

– Ҳа. Гулзода ҳам кетди. Паризода қолди. У техникумни уч йилдан кейин тамомлайди.

Абдукарим узоқ дала пайкалларига қараб чуқур хўрсиниб қўйди ва деди:

– Бари-бир униям жойи чиқса узатамизда...

– Шу кенжа қизимизга ичкуёв олсак бўларди.

– Бу қийин масала.

– Фермер хўжалигини ташкил қилмасак бўлмайди. Бу ҳам бизга берилаётган бир имконият. “Ер оламан” деганларнинг ҳозир пайтавасига қурт тушган. Лекин ҳоким ҳам, раис ҳам биздан жавоб кутишяпти. Нима қиламиз? Шартномани тузаверайликми?

– Аввало кадрлар масаласини ҳал қилмоқ керак. Кимлар нима билан машғул бўлади, аниқлаб олайлик. Иккаламиз ҳеч нарсани эплай олмаймиз. Пахта билан буғдой етиштириш машаққатли иш. Шартномани бажариш шарт.

– Бўлмаса бригаданинг аъзоларидан одам топайлик.

– Исмат билан маслаҳатлашсак ҳам бўлади. Ҳар ҳолда ишнинг кўзини билади.

Хусниянинг жаҳли чиқди.

– Э қўйинг, ўша тасқарангизни! Аравасини тортсин, – деди Хусния. Лекин кўнглидан “Ҳар ҳолда хўжайинимнинг гапида жон бордир” деган гап ўтди.

\* \* \*

...Элбекни эса, бошқа дард азоб берарди. Қишлоқ ҳаёти, унинг меҳр-оқибатли, дилкаш одамлари, кенг ва осуда далалар, суви илиқ шолিপоя, бағри иссиқ от унинг кўз ўнгидан сира кетмас, ҳатто тушларига ҳам кириб чиқарди.

Тушларининг бирига ўша кадрдон чайла кирибди: Гўё у ерда Гулзода билан бирга истиқомат қилишармиш, ширин ўғилчалари гулларга қўнган капалакларни тутиб олмоқчи бўлаётганмиш, у тинимсиз қикир-қикир кулармиш. Шу пайт Элбек отларини етаклаб келиб гўдакни унга миндирибдида, оҳиста етаклаб кета бошлабди. Онаси уларнинг ортидан чопибди. Бир пайт ўзларини шолипоя ичида кўрибди ва ҳоказо.

...Элбек ярим тунда тўсатдан уйғониб кетиб ўзини яна кадрдон тўртбурчак одамкатагида кўрди. Уйқуси қочиб балконга чиқди. Машиналарнинг қулоқни батанг қилувчи шовқин-сурони ва улардан ҳосил бўлаётган бўғиқ ҳаво ва темир-бетон ҳидини туйиб энсаси қотди, “Йўқ, мен бу ерда ортиқ яшолмайман. Менинг жойим қишлоқ, кенг дала... Кетиш керак!” – деди у хўрсиниб.

– Ҳа тинчликми, ўғлим? Ярим кечаси бу ерда нима қилаяпсан?

– Ойи, ётолмаяпман, сиқилиб кетаяпман!

– Нима, келин бирор...

– Э йўқ, далани соғиндим.

– Дам олиш куни бориб кела қолинглар.

– Ойи. Қишлоққа бутунлай кўчиб кетсак-чи?...

– Э йўқ. Хом хаёлингни йиғиштир. Одамлар шаҳарга келолмай ҳалак-ку!

– Шаҳарда нима бор? Бу ерда ҳеч кимнинг ҳеч ким билан иши йўқ, бир-бирини танимайди, оқибат қилишмайди, бир-бирига дардкашлик йўқ. Мана, рўпара қўшнимиз билан ҳали бирор марта ҳам гаплашмаганман. Келадию, темир эшигини қулфлайди тамом, биз ҳам келамиз унга ҳадиксираб қараймиз. На салом-алик бор, на оқибат. Шуям ҳаётми? Ахир инсон дунёга фақат қорин тўйдириб, ётиб-туриш учун келмайди-ку.

– Ана парклар, театр, кино, дискотека. Хоҳлаганингча бор. Яна сенга қанақа ҳаёт керак? – деди ойиси жиззакилик билан – Хув ануви машиналарни қара, “Мерседес”

дейсанми, “Лимузин” дейсанми. Қишлоқда трактор, от-арава. Ҳаёт у ерда ортада қолиб кетган, хомтама бўлма.

Элбек паришон жавоб берди:

– Менга ўша “Мерседес”, “Лимузин”лар моторининг товушидан кўра қурбақаларнинг сайрагани яхшийди.

Ойбаҳорнинг кўзларига ёш келди. Гўё ўғли уни ҳозир ёлғиз ташлаб кетаётгандек туюлди.

– Нима, шунча орзу-ҳавас қилиб қолавераманми? Мени ёлғиз ташлаб кетмоқчимисан?

– Ойи, бирга кета қолайлик. Қишлоқдаям мактаб борку, ишлайверасиз.

– Хо-о! Энди бир камим қариганимда бурни оқиб юрадиган қишлоқи болаларни ўқитиш қолувди.

– Отам ҳам ўшалардан бири бўлган, ойижон! Аслида пойтахтнинг нуфузини кўтарган, мамлакатнинг қорнини тўйдираётганлар ўшаларку... Шаҳарликлар бўлса, фақат савдо-сотиқ билан банд, ўша сиз айтган қишлоқликларнинг пулини олиш билан овора. Яхшиям сиз мени қишлоққа олиб бордингиз, кўзимни очдингиз. Бўлмаса “Ҳаёт шу эканда” деб ўтиб кетаверар эканман. Яхшиям ўша супурги бор экан... – деди Элбек чин юракдан узоқ-узоқларга тикилиб.

Ойбаҳор энди пикиллаб йиғлай бошлади.

– Барибир санда отангни қони бор-да...

...У бўлди-бу бўлди, Элбекнинг ишга ҳам қўли бормаи қолди. Паришон ҳаёлини кенгликлар, яшил далаларнинг оҳанробаси эгаллаб олди. Салга асабийлашадиган, қишлоқда тушган суратларга узоқ-узоқ термулиб ўтирадиган бўлди.

Ўғлининг қалбидаги бу изтиробни она ўзича қабул қилди: “Тавба, бир марта дам олгани бориб уни “папалашса”, дарров қишлоқни соғиниб қопти-я. Кошки у ерда пул топиш, кун кўриш осон бўлсайкан”. Ўшанда меҳмон деб иззат қилишди. Энди бориб кўрсинчи, қандай кутиб олишаркан. Кўзи учиб тургани йўқдир уларнинг.

– Менга қара, – деди у ўғлига кунлардан бир кун, – Ҳадеб бунақа тумтаявермай, борсанг бориб ўша қишлоғингда бирор йил яшаб кўр. Ичкуёв – кучук кўёв бўлиб, бир бурнингга сув кирсин. Айтиб қўяй, кейин “аттанг” дейсан.

Бу даврда келинчак Гулзода ҳам шаҳар ҳаётига эндигина кўника бошлаган, камҳаракатлилик ва қуёш кўрмаслик оқибатида тобора семириб, оқариб, нозиклашиб бормоқда эди. Кун бўйи телевизор кўравериш тобора эринчоқ мушукчага айланиб бораётганини ҳис қиларди. У ҳам энди қайнонасининг сўзини маъқуллай бошлаган ва “Қишлоқда нима бор? Ойимиз кўнмайдилар” деявериш эси кетди. У айниқса ота-онасининг уйига қайтиб боришни ўзига эп кўрмас, бироқ бу ҳақида эрига очиқ айта олмасди. Ана, боришди ҳам дейлик. Қаерда, қачонгача яшашади? Меҳмонхоналаридами? Ҳеч қандай маиший шароит йўқ-ку! Ҳар ҳолда бу ерда иссиқ сув, совуқ сув, жимжимадор хожатхона, ювиниш хонаси, У ердачи?...Гулзоданинг боши қотди. “Бормаилик” деб қаршилиқ қилса, ўз ота-онасининг уйи, боришса, бечора қайнонаси ёлғиз қоладику!.. Индамай Элбекнинг ўзига қўйиб берди.

Эрта баҳор кунларининг бирида Элбек ишхонасига ўз хоҳиши билан кетиш ҳақида ариза берди. Банк раҳбари уни бошқа баъзилар каби хорижга ишга кетаётган бўлса керак, деган ҳаёлга борди.

– Сир бўлмаса қайси давлатга бормоқчисиз? – деб сўради у аризани қўлига оларкан.

– Келажаги порлоқ, осойишта ва жаннатмакон масканга.

Раҳбар кўзойнагининг устидан “Қаерга?” деб сўрагандек йигитга синовчан тикилди.

– Одамлари меҳр-оқибатли, меҳнаткаш, умрининг қадрлай биладиган, яшаш учун қурашдан қўрқмайдиган, матонатли, садоқатли...

– Нима, у ер шунақа жумбоқли жойми?

– Жумбоқ эмас, қишлоқ.

– Нима, эсингизни едингизми? Сиз ахир яхши етакчи мутахассис бўлиб қолдингиз-ку!

– У ердаям мутахассислар керак-да. Ҳамма шаҳарда қолиб кетаверса, шаҳарликларни ким боқади?

– Тўғри. Лекин нима иш қилмоқчисиз?

– Қайнотам янги фермер хўжалиги ташкил қилмоқчи. Ўша ерда ишлайман.

– Яхши. Ишингизга омад ундай бўлса, – деди раҳбар йигитни бу йўлдан қайтариб бўлмаслигини англаб етгач.

Шаҳарлик куёвларининг бундай қарори кутилмаган воқеа бўлди. Абдукарим учун Элбек ўз ўғлидек кадрли бўлса, янги фермер хўжалиги ташкил қилаётган Ҳусния учун замонавий мутахассис кадр сифатида айтилиши муддао эди. Элбек хотини Гулзодага компьютердан сабоқ бера бошлади.

Янги фермер хўжалигига чиройли ном қўйишиб унинг Низомини туман ҳокимлигидан рўйхатдан ўтказишди. Бу, туманда шу йўналишдаги дастлабки корхона эди. Ҳокимлик қарори билан 10 гектар ер шотикорлик, чорвачиликни ривожлантириш мақсадида колхоз балансидан олиб берилди. Бу илк қадам эди. Далага чорва фермаси, қишлоқ ичкарасидаги колхозга қарашли бўш биноларда эса турли ишлаб чиқариш иш ўринлари ташкил қилишадиган бўлишди. Шу жумладан супурги ва яшик тайёрлаш цехини Абдукарим юргиза бошлади. Кейинчалик бу ерда қамиш тўсиқлар, бўйра ва саватлар ҳам тўқишни режалаштиришди. Банкдан кредит олиб бузук, қўй, курка, ғоз ва ўрдак, товуқлар парваришлайдиган бўлишди.

Шундай қилиб оилавий корхонада ишлар юриб кетди. Энг муҳими энди колхоз омборига ҳосилнинг ярми топширилмайди. Фойда ҳам, зиён ҳам ўзлариники бўлади.

### “ҚАТИҚХЎРЛАР”

Паризоданинг шаҳарда иқтисод техникумида ўқиши Ҳусниянинг оилавий аҳволига энди таъсир қилмасди. Эндиликда улар оёққа туриб олишган, ўрта ҳол оилалардан бирига айланишганди.

Қиз ҳар душанбада саҳарлаб туман марказига бориб у ердан автобусга ўтириб кетар ва шанба кунлари яна қайтиб келарди. Тумандан қатнайдиған унга ўхшаш талабалар кўп эди. Ана шундай талабалардан бири Содиқжон бўлиб, у ҳам ўша иқтисод техникумининг юқори курсида таҳсил оларди.

Содиқжон мўмин-қобил, жуда ювош йигит эди. Кўпчилик ёшлар одатда ҳазил-мутойиба қилиб, қулишиб юришса, у асло пинак ҳам бузмас, теварак-атрофга эътиборсиз, ўз хаёллари билан доим банд бўларди.

Одатдаги душанба кунларининг бири эди. Тонгги автобус талабалар билан лик тўлди. Чунки шу автобустагилар биринчи соат дарсга бемалол улгуришади. Кейинги рейсдагилар эса кеч қолади. Ўша куни Паризода бу автобусдан кечроқ қолди. У ўрнидан қўзғалгани ҳаманоқ узокдан чопиб кела бошлади. Орқа ойнани бепарво кузатиб келаётган Содиқжоннинг кўзи тасодифан гўё қуш қаби қанот қоқиб келаётган бир гўзал қизга тушиб қолди. Индамас йигит негадир бу сафар жим туролмади. Жон-жаҳди билан “Ҳой, тўхтатинг, шопир ака!” дея қичқирди. “Нима гап?!” деб сўради ҳайдовчи хавотирлик билан.

– Орқа эшикни очинг, илтимос! – дея қичқирди Содиқжон яна.

Автобусда норози ғала-ғовур кўтарилди.

– Тинчланинглар, талабаларимиздан бирови озгина кеч қолибди. – деди шофёр.

Терлаб-пишиб кетган Паризода автобусга аранг чиқиб олди. Лекин автобусни ким тўхтатганлигини билмай, ҳайдовчига “Раҳмат”, деди.

Содиқжон йўл-йўлакай қизни зимдан кузатиб борди. Техникумга етиб келгач, кўпчилик қатори туртиниб-суртиниб тушиб олди ва дарсга шошилди. Лекин не кўз билан кўрсинки, ҳалиги қиз ҳам олдинда шошилиб борар, унинг қоматига ярашиб тушган бир ўрам кокили гўёки рақсга тушмоқда эди. “Демак, у ҳам шу ерда ўқиркан-да. Қизик, қайси

гуруҳдан экан, янгилардан бўлса керакда”, деган ўйлар Содикжоннинг хаёлидан кечди ва унинг орқасидан кузатиб борди. Қиз ҳақиқатан ҳам 1-курслар ўқийдиган аудиториялар томон бурилди. Ана у таниш аудитория эшиги олдида тўхтади-да, у ерга кириб кетди. “Э-ҳа, ўзимизни ҳисобчилардан экан-ку!”, деб қўйди Содикжон негадир ич-ичидан кувониб кетди. Қарангки, битта бўлимда ўқишаркан. Шу куниёқ танаффусда бориб 1-курсларнинг дарс жадвалига қараб, қизнинг қайси гуруҳдан эканлигини билиб олди. “Демак, душанба 1-соат, 47-аудитория. Ҳа, мана 12-гуруҳ экан”, деб қўйди у ўзича севиниб.

Ўқишлар одатдагидек давом этаверди. Содикжон Паризода билан ҳали танишмаган ва бирор марта гаплашмаган бўлсада, танаффусларда, баъзи тадбирларда негадир уни пинҳона излар, шанба кунлари унинг йўлларига кўз тикарди. Шу туфайли автобус салонидаги йўловчиларни бирма-бир нигоҳидан ўтказиб чиқар, қизга кўзи тушгач эса, хотиржам тортарди. Унга яқинроқ боргиси, танишгиси, гап қотгиси келаверар, лекин қандайдир куч бунга йўл қўймасди. Қизнинг кўҳликкина бўлгани учун унга гап ташлайдиган ва нималардир сўраб сурлик қиладиган йигитлар ҳам учрарди, лекин қиз ҳам ўзини ўта босиқ тутар, гапларига деярли жавоб қайтармас эди.

Содикжон ўзи англамаган ҳолда ғойибона ошиққа айланди. Ўзича бир талай ишқий шеърлар бита бошлади. Қизнинг баъзан дугоналари орасида кулиб гаплашиб кетаётгани ёки хиёбондаги ўриндиқлардан бирида ўтирганини кўриб қолар, лекин юрак бетлаб яқинига боролмасди.

Шу зайл ойлари ўтди. Янги йил яқинлашиб қолди. Ҳар йили курслар бўйича янги йил кечасини ўтказиш техникумда анъанага айланган эди. Содикжон буни яхши биларди. “Демак, ўша қиз билан яқинроқ бўлиб олишга буям бир имконият”, деган фикрга борди у. Эҳтимол, у қиз билан ҳамюртлари қатори бир стол атрофида ўтириш насиб қилар. Шампан ичиб танишишар. Сўнгра шу баҳона учрашишиб туришар. “Қизик, унинг исми нима экан, қайси қишлоқдан, кимнинг қизи экан?” дея ўз-ўзига савол берарди йигит.

Кутилганидек бу йил ҳам янги йил кечаси ўтказиладиган бўлди. Барча гуруҳларда қизгин тайёргарлик кўрилади бошланди. Кеча ҳар йили марокли ўтади. Унда ҳар хил қизиқарли ўйинлар, танловлар, беллашувлар ҳам бўлади. Ўлибларни Қорбобо билан Қорқизнинг ўзи тақдирлайди.

Содикжон яна хаёлга ботди: “Қани энди қизиқарли мусобақалардан бирида ўша қиз билан бирга иштирок этсак эди. Мен ғолиб бўлсам ҳам совғани унинг қўлига тутқазган бўлардим”.

Ниҳоят ўша фарахбахш онлар ҳам етиб келди. Гуруҳлар ўзларига ажратилган, безатилган столларга жойлаша бошлади. Барчанинг дили яйраган, хурсанд кўринарди. Ўртада безатилган улкан арча. У оҳиста айланиб турибди. Ранго-ранг чироқлари ёниб-ўчади. Бинонинг бутун шифтларига ҳам шарлар ва турли ялтироқ безаклар осилган, дил яйрайди.

Талабалар ўз ўринларига жойлаша бошладилар. Содикжон албатта ўзига таниш чехрани излай бошлади. Ана!!... У ҳам ниҳоят кириб келди. Шундай чиройли кийинибдики, худди улкан қўғирчоққа ўхшайди. Паризода ҳусну латофатда бошқа қизлардан ажралиб турар, кўпчилик йигитларнинг кўзи унда эди. Не бахтки, узоқроқда бўлса ҳам, қиз Содикжоннинг кўзи тушиб турадиган жойга ўтирди. “Қандай яхши” – деб қўйди йигит кўнгли тўлиб, – Энди унинг ҳар бир ҳаракатини кузата оламан. Мабодо бирор ўйин бўлиб қолса, иложи бўлса уни таклиф қиламан”, – дея кўнглига тугиб қўйди у.

Дилтортар қўшиқлар, рақслар, оташин табрикларга лиммо-лим бўлган базм кечаси авж олди. Турли совринли, кўнгилочар ўйинлар ҳам бошланиб кетди. Ғолиб бўлганлар турлича совринлар билан тақдирлана бошладилар. Қорқиз бирига китоб, бирига қўғирчоқ, яна бошқасига шампан виноси тортиқ қиларди. Хуллас, кеча ёшлик шуури, завқ-шавққа тўла эди.

Содикжон эса ўйинларга қўшилолмай, иккиланиб ўтирар, аслида эса, қизнинг бу ишга қўшилишига пайт пойларди. Лекин у дугоналари билан очилиб-сочилиб ўтирар ва

байрам шоу ўйинларига ўзини эътиборсиздек тутарди. Бир пайт Қорбобо янги беллашувни эълон қиларкан: “Ғолибга кечамизнинг бош соврини – улкан торт тухфа этилади!” деб қолди. “Марҳамат, юрагида ўти бор, “мана мен” деган иккита хоҳловчи, яъни бир қиз ва бир йигит ўртага чиқсин!”

Содиқжон бу сафар иккиланиб ўтирмади. Рақиби ким бўлишидан қатъий назар албатта мусобақада ютади-да, совғани ўша қизлар ўтирган столга элиб беради. Ўша столдагилар қатори у қиз ҳам лол қолади, албатта. Шунда Содиқжон “Яхши қиз, автобусга бошқа кеч қолманг” деб шипшиди. Қарабсизки, бу сўз уларнинг ўртасидаги илик муносабатларнинг бошланишига сабабчи бўлади.

Содиқжон ана шундай ширин, сархуш хаёллар оғушида биринчи бўлиб давра ўртасига чиқди. Тезлик билан унинг кўзини боғлаб қўйдилар.

“Марҳамат, юрагида ўти бор қизлардан ким чиқади!” – деди микрофонда Қорбобо. Кимдир чиқа бошлади шекилли, кечани сокинлик қоплади. Туфлининг “так-туқ”идан унинг қиз бола экани билиниб турарди. Унинг ҳам кўзини боғлашди чоғи. Сўнгра ҳар иккаларини етаклаб столга қарама-қарши қилиб ўтқазиб қўйишди.

Мусобақа шартлари эълон қилинди. Яъни ҳозир уларнинг олдида бир косадан қатик қўйилади. Ҳар ким ўз олдидаги қатикни қошиқда ўз рақибини қатик билан «меҳмон қилади». Қайси томон ўз косасини биринчи бўлиб бўшатса, ўша ғолиб 5исобланади.

Қатикни олиб келиб, бўйинларига кичикроқ фартук ҳам тутиб қўйишди-да, қўлларига қошиқ тутқазишди.

– Фақат “Бошланглар!” деб буйруқ берилсагина бошлайсизлар... Дикқат! Тайёрланинглар, бошладик!

Содиқжон рақиби қиз бола эканлигини биларди, шу туфайли уни ҳар ҳолда эъзозлаб, ҳурматини бажо келтириш учун у узатган дастлабки қошиқдаги қатикни симириб олди. Муздек экан. Маза қилди. Лекин ўзининг оҳиста узатилган қошиғи негадир хавода муаллақ тураверди...

Томошабинлар “Хая-хая”лаб кула бошладилар. “Нима бало, оғзини топа олмадим шекилли. Рақибим новча қизмикан?” дея ўйлангунича бўлмай унинг бурни устида иккинчи қошиқ пайдо бўлди. Энди оғзини очган ҳам эдики, қатик бурнининг устига ағдарилди ва зудлик билан учинчи қошиқ яна юзига яхдек ботди. Содиқжон шошиб қолди. Чунки рақиби ғирромлик қилиб унинг қатигини ичмагани ҳолда ўзиникини хадеб “тикиштирмоқда” эди...

Кулгудан зал жунбушга келди. “Содиқ бўшашма, қатикни узат!” дея қичқиришарди дўстлари. Йигит ҳам энди ҳужумга ўтмаса бўлмаслигини тушунди. Энди у ҳам рақибининг муздек қатигини оғзига олишни бас қилди. Чунки бу мағлубиятга олиб келарди. Қиз эса умуман оғзини очишни истамас, тўғрироғи йигит уни топа олмай халак эди. Мана ниҳоят топгандек ҳам бўлди. Чунки қошиқ юмшоқ жуссага урилгандек бўлди. “Бу албатта лаблари” деган ўйга борди йигит ва “сийлаб” қуйиб қўя қолди. Лекин қизнинг оғизи ҳамон очилмаганини, балки қатик бурун аралаш тўкилганини Содиқжон қаёқдан билсин? Унга жавобан муздек қошиқ энди йигитнинг пешонасига келиб тақалди ва беихтиёр ағдарилди. Йигит ҳам маҳорат кўрсатиб навбатдаги қошиғини қизнинг бошига тўкиб улгурди...

Кулгудан ёшларнинг ичаклари узилаёзди.

– Тўкманглар. Ҳалол ўйнанглар! Оз қолди! – дея қичқирди Қорбобо.

Лекин бу пайтда йигитнинг қошиғи қизнинг бўйни атрофида “ивирсир” ва шундай ағдарилдики, қиз қичқириб юборди. Энди қиз қатигини Содиқжоннинг юзига чаплай бошлади. Йигит ҳам бўш келмади. Қизнинг ёноқлари, кулоқлари, дудоқларига билиб-билмай қатикни қуя бошлади. Қизнинг жаҳли жунбушга келди чоғи косасини олдида рақибининг бошига кийдириб қўя қолди ва кўзидаги латтани ечиб, ўзи қочиб қолди.

Гулдурос кулгулар, бақир-чақир, қийқириқлардан баъзилар юмалаб ҳам қолай дедилар.

...Кимдир келиб Содиқжоннинг кўзини ечди. Унинг афт-ангори масхарабозларникидан баттар эди. “Ким экан бу муттаҳам қиз?” дегандек рўпарасини излади. Лекин ҳеч ким кўринмади.

Қорбобо мусобақа тугаганини ва унинг ғолибини 15 дақиқадан кейин эълон қилишини айтди. Содиқжон бу вақтда ювиниб-тозаланиб улгуриши керак эди. Агар Қорбобо адолатли бўлса, ғолиб бўлгани аниқ. Чунки рақиби ғирром ўйнади. Демак, у ютади. Ютукни албатта, ўша ўйлаб қўйган қизнинг столига элтиб беради...

Содиқжон шоша-пиша ювиниб чиқиб ўз жойига ўтирди. Ўртоқлари уни олқишлашди. Ўша қиз томон кўз қирини ташлаб қўйди. Қиз иссиқдан терлаб кетган шекилли, чаккаларини дастрўмол билан артмоқда эди.

– Дикқат! – деди Қорбобо тантанавор, – “Қатикхўрлик” мусобақасининг ғолиби эълон қилинади! Ўлиб мана бу йигит, яъни ... Содиқжон Раҳмонов!

Барча залдагилар уни олқишладилар. Қорқиз унинг қўлига улкан тортни тутқазиб қўйди. Йигит бир тараддудланиб олдида, хаммани хайрон қолдириб, тортни тўғри ўша кўз остига олиб юрган қиз ўтирган стол устига олиб бориб қўйди. Хаяжонли кўзлар аламли кўзларга тушди. Йигит эндигина автобус ҳақида оғиз очмоқчи эдики:

– Тортингиз бошингизда қолсин! Янги кўйлагимни расво қилдингиз! -деди қиз дабдурустдан.

...Такдирнинг бу ҳазилидан Содиқжон лол қолди. Тортни ҳар икки столдагилар бўлишиб ейишди. Қарғай-қарғай қиз ҳам еган бўлди, албатта.

– Ҳой Паризода, намунча бўғиласан. Ювсанг кетадику, – дер эди дугоналари уни юпатган бўлиб.

– Кўрқманг, ўзим ювиб бераман, – деб юборди Содиқжон ҳам бўш келмай. У ўзида пайдо бўлган бу журъатдан ўзи ҳам чўчиб тушди. Йигитнинг рухиятида тўсатдан ўзгача кўтаринкилик, дадиллик пайдо бўлган эди, ўшанда.

\* \* \*

Ҳусния билан Элбек қишлоқ гузаридан офис учун жой топишди. Бу жой тугатилиши муқаррар бўлаётган колхоз идорасининг рўпарасидаги унга қарашли яхши ҳолатдаги бинолардан эди.

Элбек ичкарига кириб, ўз қўли билан тайёрлаган “Водий гулшани” хусусий фермер хўжалиги деган ёзувни кўтариб чиқди ва бино пештоқига ўрната бошлади. Шу мабал машинасининг сигналини чалиб божаси Севдиёр келди.

– Эх-хе, хорманг божа!

– Бор бўлинг! – деди Элбек.

– Келганингизни эшитиб жуда хурсанд бўлдим. Уйга ўтсам шу ёқда дейишди. Мана энди биргалашиб ишлайверамиз.

Элбек нарвондан тушиб Севдиёр билан қучоқлашиб кўришишди. Ёшлар чиндан ҳам хурсанд эдилар. Сўнгра Элбек божасини офис ичкарисига олиб кириб хоналар билан таништира бошлади.

– Мана бу ер қабулхона, ҳисобхона, умумий бўлим. Ҳозирча шу.

– Қойил! Жуда хурсандман. Тўғриси айтсам қишлоқда мен жуда ёлғизланиб қолаётган эдим – деди Севдиёр.

– Ие, нега?

– Мен кўпроқ хорижда, бизнес ишлари билан юраман. Қишлоқдошлар бўлса, деярли четга чиқишмаган, онглари анчагина орқада ҳали. Чет элдаги тараққиётни кўриб ҳавасим келади. қачон бизнинг қишлоқлар ўшандай бўларкин? Ҳеч бўлмаса шаҳардай...

– Сиз ўша ёқдан минизаводлар олиб кела оласизми?

– Ҳа албатта. Пул бўлса чангалда шўрва.

– Масалан қандай?

– Масалан қадоқлаш, тикиш, бичиш, тўқиш, нусха тушириш, меваларни, гўшт, сут маҳсулотларини қайта ишлаш ва ҳоказо. Эх-хе, қани энди маблағ бўлиб мен кўрган

линияларни олиб келолсак эди. Одамларимиз ишли бўлиб, бойиб, қишлоғимизнинг шаҳардан фарқи қолмасди – деди Севдиёр афсус билан.

– Маблағ бор, – деди Элбек дабдуридан – Бу банк. У лизингга олиб беради. Бу ёғини менга қўйиб беринг. Сиз билан фақат нима иш қилмоқчимиз ва ундан қандай самара олишимизга ишончимиз комил бўлса бас.

– Ие, ростданми? Бу зўрку! – деди Севдиёр қувониб. – Унда бу иш билан албатта шуғулланаман.

Ўша куни Ҳусния янги фермер хўжалигининг дастлабки йиғилишини ўтказди. Эркак либосида бўлган раисанинг қорни дўппайиб қолган бўлсада, бу ҳолатга ҳеч ким аҳамият бермаётганди. Йиғилишда Элбек, Севдиёр, Абдукарим ва Гулзода иштирок этишди.

– Севдиёр. Сиз ҳам бизнинг командага қўшилишни ихтиёр қилганингизни эшитиб жуда хурсанд бўлдим, – деди Ҳусния.

– Шаҳарлик куёвингиз зерикиб қолмасин дедимда, – деди у кулиб ва божасининг елкасини қоқиб қўйди.

– Бўлмаса ишларни бўлиб олсак. Элбекжон менга ўринбосарлик қиладилар. Барча иқтисодий, истикболли масалалар шу кишининг қўлида бўлади. Гулзода доим офисда котибалик, ғазначилик қилади.

– Ҳам фаррош, ҳам ошпаз, – дея қўшиб қўйди Элбек.

Ҳаммалари кулишиб олишди.

– Хонзодагаям иш топилар? – деб сўради Гулзода.

– Йўқ. У кишининг оёқлари оғирроқ – деди Севдиёр.

– Севдиёр, сиз бўлмаса таъминотчилик, мененжерликни ўз қўлингизга олинг.

– Ташқи иқтисодий алоқалар бўйича раис ўринбосарлигини ҳам, – деб қўшиб қўйди Элбек.

– Хўп. Нима десанглار шу, мен даладаги ишларни ташкиллашни ўз зиммамга оламан.

– Бир ўзингга оғирлик қилади, – деди Абдукарим.

– Мана сиз борсизку, хўжайин.

– Дадам тўғри айтяптилар. Сизга яна бир-иккита мутахассис ёрдамчи олиш керак, яъни пахта бўйича ва буғдой бўйича.

– Супургидан унчалик даромад бўлмаяпти. Бозорларда сунъий тозалагичлар кўпайиб кетди. Улар супургидан арзон. Агар эплай олсангиз бир яхши даромадли иш бор. Бу яшик тайёрлаш. Республикамиз мевалари чет элга яшик билан кетади, орқага қайтмайди. Бу дегани яшик тарага доимий талаб бор.

– Демак келишдик, – деди Ҳусния куёвларининг тадбирли эканликларидан хурсанд бўлиб. – Бу ишларни даладаги ишлар билан бир вақтда олиб борамиз. Элбек, сиз яна замонавий чорвачилик комплекси лойиҳаси билан ҳам шуғулланинг. Уларга қанча маблағ кетади, ҳисоблаб чиқинглар.

– Хўп бўлади.

– Бўлмаса Севдиёр, сиз минерал ўғитлар билан шуғулланинг. Бизга ажратилган ерлар жуда кучсиз экан. Уларга аммофос, суперфосфат ва маҳаллий гўнг солмасак бўлмайди. Кейин Гулзода, ҳисобчи масаласини кўринглар. Ҳозирча Элбекжон ўзингиз эплаб туринг, хўпми...

– Ойи, – деди Гулзода ўсмоқчилаб, – Нима қилай, Хўжамқул акани расмийлаштиравайинми?

– Биринчидан. Ҳа, уни бош сувчи этиб тайинла. У яхши мутахассис. Иккинчидан. Мени иш жойида бошқа “Ойи” дема. Мен уйда ойингман, бу ерда бошлиғингман, тушунарлими? Бу гап ҳаммага тегишли. Чунки биз энди бегоналарни ҳам ишга қабул қиламиз. Бундан кейин улар ҳам йиғилишларда иштирок этишади. Ҳамма иш қонуний ва расмий бўлиши керак. қонунни бузувчиларга қариндош-уруғчилик кетмайди. Бутун куч-

этиборимизни фермер хўжалигимизни ривожлантиришга қаратмоғимиз керак. Токи эл-юрт олдида юзимиз доимо ёруғ бўлсин. Элбек сиз штатлар жадвалини ишлаб чиқинг. Ҳамма қонуний маош олиб ишласин, солиқлар ўз вақтида тўлансин. Ҳа, айтмоқчи: банкдан кредит олишни тезлатайлик. Хўжайин, сиз ҳам бир нима денг.

– Хўжайин дема, – деди Абдукарим жиддий ўдағайлаб.

Ҳамма кулиб юборди.

– Марҳамат, ўртоқ ишлаб чиқариш бўлими бошлиғи.

– Бу бошқа гап. Хуллас, Севдиёрнинг таклифи маъқул. Менга яшиқ тайёрлаш цехини йўлга қўйиб беринглар. Хом ашё масаласи нима бўлади? Аввало шуни ҳал қилмоқ керак, – деди Абдукарим.

– Даладаги бўш ерларни ҳаммасига, ариқлар, зовур бўйлариغا Калифония терагини экиб чиқишимиз керак, – деди Севдиёр. – Чунки бу терак тез етилади, уч йилда яшиқ тайёрлашга бемалол ярайди.

– Яхши, – деди Ҳусния куёвининг таклифини маъқуллаб, – Кўчатларни шу йилиёк экиб чиқамиз. Дадаси, сиз ўшанақа терак кўчатларини суриштиравинг.

– Яна “дадаси” дейди. Қанақа бошлиқ ўзи бу?

Ҳаммалари гуриллаб кулиб юборишди. Шундай қилиб дастлабки оилавий пудратдаги фермер хўжалигининг умумий йиғилиши журналистлар тили билан айтганда “кўтаринки ру ва юксак савияда” ўтди.

\* \* \*

Эртаси қабулхонага Исмат кириб келди. Бошлиқнинг эшиги очик бўлиб, Гулзода ичкарида эди. Ҳусния аллаким билан телефон орқали гаплашарди. Ниҳоят у гўшакни қўйди.

– Бригада аъзоларини нима қилай? – деб сўради Гулзода.

– Уларними? Хоҳловчилари бўлса бир-бир суҳбатга чақиравер. Маъқулларини колхоздан бизнинг хўжалигимизга ишчи сифатида кўчириб ўтказ. Шунақа буйруқ тайёрла, тушунарлими?

– Хўп, – деди Гулзода ва бир талай қоғоз билан ичкаридан чиқиб келди ва кўзи Исматга тушди.

Исмат истехола билан ўрнидан туриб салом берди.

– Ичкарига кирсам мумкинми?

Гулзода бир оз иккиланиб турди. Бу кутилмаган ҳолат эди. Ҳар ҳолда ўзаро ярашув бўлган бўлсада, эски гаплар яна кўзғалиб қолишидан қиз хавотирда эди. Шу туфайли “Ҳозир”, “Бир дақиқа!” дедида эшикни очди. Ўртоқ бошлиқ, Исмат ака келибдилар. Кираверишсинми?

Ҳусния ҳам бир оз тараддудланиб қолди. Эркакча кастюмининг ёқалари, дўпписи ва хийла ўсиб қолган сочларини бир-бир эпақага келтирган бўлди. “Нима иши бор экан, бу тасқарани?” деб қўйди ўзича. Сўнгра “Айт, кираверсин” деди у жиддий.

– Мумкинми? – деб истехзо билан кириб келди Исмат. Унинг овозида бир оз қалтираш бор эди. Шу пайт телефон жиринглаб қолди. Ҳусния тезлик билан гўшакни кўтарди.

– Алло, “Водий гулшани” бошлиғи Иноғомова эшитади... Хўп. Демак соат 14-00да ҳокимиятда фаоллар йиғилиши... Албатта етиб бораман. Хўп, раҳмат, – деди Ҳусния ва эшитганларини хизмат дафтарига қайд қилиб кўяркан, сўппайиб турган Исматга “Ўтиринг” дея ишора қилди.

– Ишларни яхши бошлаб олибсизлар...

– Ҳа, албатта. Келинг, хизмат...?

– Шу нимайди, халиги. Ўтган ишларга яна бир бор узр. Ёшлиқ шўхликлари энди тугади. Бекор қолдим... Эркак киши уйга сиғмас экан... Ўзизнинг хабарингиз бор, умрим далада ўтган, тупроқ ҳидига ўрганиб қолганман...

– Яхшибой қалай?

– Яхши. Катта бўп қолди. Тилиям халигиндай... Хуллас, мениям ишга олсангиз. Ишчи бўлсам ҳам, бирор қора иш бўлсаям майли.

– Сенсирардингиз, шекилли.

– Ҳа. Энди у даврлар ўтиб кетди. Ҳозир замон бошқа.

– Нодирбек қалай?

– Яхши. Аминитсияга тушиб, кутилиб чиқди. Хорижга ишлагани кетди... Хусни, билсанг мен деҳқон одамман. Далани соғиндим. Менга бир имконият бер. Ўлай агар пушаймон бўлмайсан. Хоҳлаган ишингга ол, айтганингни қиламан, – дея Исмат ўрнидан бахтиёр туриб кетди.

– Ҳа. Сенсирардингиз маъқул экан.

– Ўлай агар, сидқидилдан ишлайман... Ичишния ташладим. Хоҳласанг, тилхат ёзиб бераман.

Хусния бир оз ўйланиб қолди ва ниҳоят бир қарорга келди:

– Тилхатнинг кераги йўқ. Эркаксиз-ку. Фақат иккита ариза ёзасиз. Бири ишга киришга, бири кетишга. Кетиш аризасига сана қўймайсиз. Бирор наъма қилсангиз ўша кунгидек бўшатаман.

Исма хурсанд бўлиб кетди:

– Бўпти. Келишдик.

Хусния тугмачани босди. Хонага Гулзода мўралаб, “Лаббай, ўртоқ бошлиқ” деб қўйди.

– Исма акангни ишга расмийлаштир. У билан меҳнат шартномаси, иннайкейин моддий жавобгарлик тўғрисидаги шартномаям туз.

Гулзода норози бўлиб бир оз туриб қолди.

– Ойи, ахир...

Хусния столга бир мушт туширди.

– Бошқа ойи дема! Айтганимни қил!

– Қ-қайси ишга?...

– Бригада бошлиқлигига. Колхоздан тўғридан-тўғри кўчириб ўтказ!

– Нима? Рост биланми? – деб юборди Исма довдираб ва кўзларида ёш қалқиди. “Раҳмат, Хусни...” дедида, чиқиб кетди.

Гулзода бурнини жийириб секин шивирлади:

– Нима қияпсиз, ойи? Уни бошийизга урасизми?

– У яхши мутахассис. Бизнинг ерларни ипидан игнасиғача билади. Умри ўша ерда ўтган, тавбасига таянган. Уч ой синов муддат асосида буйруқ ёз яна у иккита аризаям ёзади: бири киришга, бири кетишга. Тушундингми?

– ...?

\* \* \*

...Энди Паризода билан Содикжон у ер-бу ерда учрашишиб қолганларида ўзаро илиқ табассум билан салом-алиқ қилиб ўтадиган бўлишди. Айниқса, қиз унинг ўз туманидан ва ҳамсоҳа эканини эшитиб хурсанд эди. Баъзи қийналаётган дарсларини Содикжондан сўраб билиб оладиган бўлди. Йигит уни бир-икки бор музқаймоқ ейишга таклиф қилди. Лекин қиз рад этди. Йигит унинг кўнглига йўл топа олмай бироз қийналиб юрди ва охири топгандек бўлди ҳам.

Душанба кунларининг бирида қиз яна кеч қолди шекилли, автобусга етиб келолмади. Йигит эса тайёр юриб кетаётган автобусни тўхтатиб тушиб қолдида, Паризоданинг йўлини пойлади. Адашмаган экан. У кеч қолиб келди. Кейинги рейсда бирга кетишди. Биринчи соат дарсга киришмади. Анча-мунча вақт бор эди.

– Паризода, – деди Содикжон қизга қулиб қараб. — Озгина вақтимиз бор. Сизни музқаймоққа таклиф қилганим билан барибир бормайсиз, тўғрими?

– Тўғри, – деди қиз ширин табассум билан.

– Бўлмаса юринг, бир ёшлиқни эслаб қатикхўрлик қилиб келайлик.

Паризода ўзини тутта олмади. Шарақлаб кулиб юборди.

– Нега ўшанда фирромлик қилдингиз?

– Торт мендан кетганига алам қилганди. Лекин барибир ўзингиз олиб келдингиз.

– Мен сизни рақибим эканлигингизни билмаган эдим. Рақибим ким бўлишидан катъи назар уни ютиб олиб ютукни барибир сизга олиб бормокчийдим.

– Ростданми? Нима учун? – деб сўради қиз ажабланиб.

– Сиз билан яқин таниш бўлмасам-да, ёқтириб қолганим учунда.

– Ў-ў, оширвормадингизми? Қачон улгура қолдингиз?

– Ўша сиз автобусдан илк бор кеч қолганингизда. Уни мен тўхтатгандим. Сизнинг жон алфозда чопиб келаётганингизга кўзим тушиб қолиб “Тўхтатинг!” дея ҳайқирган мен эдим.

Қиз эслади.

– Демак ўша кунги ҳалоскорим сиз экансиз-да? Ўша куни энг қийин ёзма иш бор эди. Кеч қолганимда синовга қўйишмаган бўларди.

– Ўшандан буён сизни кузатиб юраман. Афсуски, бу йил ўқишни тугатяпман. Биз диплом амалиётига кетяпмиз. Сизни йўқлаб келиб турсам майлими?

– Майли. Фақат муносабатларимиз дўстона бўлса. Баъзи фанлардан ул-бул сўраб тураман-да.

Шундай қилиб уларнинг ўртасида самимий муҳаббат ришталари чечак ота бошлади. Йигит бу орада қизнинг қаерлик ва кимнинг қизи эканлигини сўраб-суриштириб билиб бўлган эди. Узоқ эмас, қўшни қишлоқдан экан.

\* \* \*

Якшанба кунларининг бири эди. Бугун Ҳуснияларникида қизлари ва куёвлари жамулжам бўлишган. Фақат Қорақалпоғистонликлар етишмасди холос. Тошкентликлар келгани учун Севдиёр Ҳонзода билан ташриф буюришган эди. Талаба Паризода эса елиб-югуриб уларга хизмат қиларди. Гап янги ташкил этилган фермер хўжалиги устида борарди.

– Ҳисобчиликниям ўзингиз эплайверасизда, Элбекжон, – деб қолди шу пайт Ҳусния.

– Йўқ, ҳисобчилик бу бутунлай бошқа соҳа. Унинг ўзига яраша ҳисоботлари бор. Мен улардан беҳабарман. Ундан кўра шолингизни ўтаб берганим маъкул.

Даврадагилар кулиб олишди.

– Вой хоҳласанглар бир яхши ҳисобчи ака бор. Шу йил бизнинг соҳани тугатаяпти, – деб қолди Паризода гапга араллашиб.

– Ким экан у? – деб сўради Ҳусния.

– Қўшни қишлоқдан. Ўқишни аълога битираяпти. Мен ҳам ундан баъзан йўл-йўрик олиб тураман.

Ҳонзода Гулзодага қараб “Писмиқни қаранг-а” дегандек кўзларини ўзаро маъноли уриштириб қўйишди. Бу ҳаракатни Ҳусния сезиб, ўзича кулиб қўйди:

– Майли, бир гаплашиб кўр-чи. Элбекжон поччанг билан таништир. Маъкул деса олаверамиз. Чунки ишни юритадиган шулар-да.

– Паризоданинг ўзи-чи, эплай олмайдими? – деб қолди шу пайт поччаси Севдиёр.

– Э, йўқ. Биз ҳали махсус курсларни ўрганаётганимиз йўқ.

– Ҳа майли. Икки-уч йил ўша йигит ишлаб турса, кейин бир гап бўлар, – деди Ҳусния хотиржам. “Демак, корхонада ёш кадрлар муаммоси ҳал” деб қўйди ўзича.

Паризода бу таклифни, албатта Содиқжонга етказди. Бу унинг учун кутилмаган ҳол эди. Уни, албатта қизиқтирмай қолмади. Тўғри, у шаҳардаги корхоналардан бирида ҳисобчи ёрдамчиси бўлиб ишлашни келишиб қўйганди. Лекин Паризодага етишишга қизнинг ўзи унга йўл очиб бераётгандек туюлди. Қолаверса, уларнинг оиласи билан яқиндан танишиб олади, янги корхона бўлса ҳамма ишни бошидан, мустақил бошлайди, бирйўла бош ҳисобчи вазифасида ишлайди. Бунинг нимаси ёмон? Бир ўқ билан икки қуёлни уриш мумкин-ку ахир...

Келгуси якшанбада Содиқжон тортиниб-қимтиниб Паризодаларнинг уйига қиз ўргатганидек, поччаси Элбекни чақириб келди. Шаҳарлик куёв уни илиқ қарши олди. Замонавий ёшлар тез тил топишишди. Содиқжон компьютердаги бухгалтерия ҳисоби программасини ҳам ўзлаштирган экан. Бу айти муддао эди.

### **ЭРЛИБОСНИНГ ЕЧИЛИШИ**

Абдукаримнинг ҳам цехдаги ишлари жонланиб кетди. Ҳусния тушлик пайти эридан хабар олиш учун келиб, бу ердаги ишларнинг бориши билан танишди ва камчилик топа олмади. “Эркак барибир эркакда, ногирон бўлсаям ишнинг юритишини қаранг”, деди у ўз-ўзига. Улар биргаликда тушлик қилишди.

– Худо хоҳласа биринчи партияни Иркутскка жўнатар эканмиз, – деди Абдукарим.

– Ҳа, Севдиёр куёвингиз жуда ишбилги-да. Бахтимизга омон бўлсин ишқилиб, – деди эрлибосли аёл ва ўз пешонасини ушлаб чуқур хўрсиниб қўйди. У негадир ўзини беҳол ҳис қила бошлаган эди.

– Лекин Элбекжон кетиб қолмасмикан, деб кўрқаман-да. Ойиси қаттиқ туриб олса нима ҳам дерди? – деди Абдукарим овқатни хўриллатиб ичаркан.

– Вой, ойиси қолиб, ўзимизнинг Гулзода ҳадеб “кетайлик” деб қўймаётганмиш, – деди Ҳусния ўзининг беҳол бўла бошлаганини аранг яшириб.

– А?... Бу ёғи қизиқ-ку!

– Ҳа, нимасини айтасиз... Ҳомиладормиш, боласини шаҳарда туғмоқчи.

– Ие, шунаками, зўр бўптику, – деб қўйди Абдукарим мийиғида кулиб.

– Кеча Дўснат Диёрович келувди. Бу ердаги ишларимизни кўриб хурсанд бўлди. Кейин бир янгилик айтиб қўяркан.

– Вой, қанақа янгилик экан, дадаси? – дея беҳол сўради Ҳусния овқатини емай нари суриб қўйди.

– Кимнинг ўғли бўлса томорка бераяпмиз. Мобода куёвингиз қишлоғимизда муқим қоладиган бўлса, унга ҳам ёш мутахассис сифатида 25 сотих ер ажратишимиз мумкин, деди.

– Яхши бўларди...

– Секин-секин оврўпача қилиб уй қуриб олишаверади-да, – деди Абдукарим хотинининг ҳолатига парво қилмай суякни паққос ғажиркан. – Шунга нима дейсан?

Ҳусния индамади. Негадир кўз олди қоронғулашиб, боши айланиб кетди.

– Вой, офтоб таъсир қилди шекилли, – деди аёл гўё ёнбошлаб олмоқчидай атрофидан жой излаб.

– Бор, ичкарига кириб бир зум ётволақол бўлмаса, – деди эри безовта.

– Хўп, – деди Ҳусния ва устунларга суяниб ҳужра томон оҳиста йўналди. Етай деганида кўнгли айтиб, ўқчий бошлади.

– Оббо, бу ёғи жиддийга ўхшайдику, – деди у ва аёли кириб кетгач, ишчи қизлардан бирига дўхтир чақириб келишни топширди.

– Ҳа хотин, тузукмисан?! – деди сўради у ичкари томонга кулоқ тутиб, ногиронлар аравачасининг ғилдирагини авайлаб тўғрилар экан.

– Ҳа, ўтиб кетади, қўяверинг дадаси, – деди у ва тўсатдан яна ўрнидан шартта турдида, бир четга ўтди...

– Астаффуриллох, ишқилиб яхшиликка бўлсинда...

Кўп ўтмай “Тез ёрдам” етиб келди. Дўхтир опа кўрсатилган ҳужра томон кирди. У кўринишдан ҳали ёш ва тажрибасиз ҳамширалардан экани шундоқ кўриниб турарди.

– Ассалому-алайкум. Ҳа, тинчликми, тоғажон? – деб сўради у бемордан.

– Ҳа-а... – деди Ҳусния эшитилар-эшитилмас.

Дўхтир Ҳусниянинг қўл томирини ушлади, оғзини очиб тилини, сўнгра кўз қорачиғларини кўрди ва “Ие, тавба...” дея таажжубланиб ўйланиб қолди.

– Тинчликми, дўхтир? – деб сўради ташқарида бетоқат кутаётган Абдукарим. У аравачасини у ёқ-бу ёқ асабий ғимирлатиб қўярди.

Доктор аёл ичкаридан чикди-да, кошлари кўтарилиб, кўзлари олайиб ғалати қараб кўйди.

– ...Анализ топширишлари керак. Кейин каттароқ шифокорларгаям кўрсатиш керакка ўхшайди.

– Нима, касали оғирми!...

Аёл елкасини қисди.

– Бунақасини энди кўришим, бизни бунга ўқитишмаган, – деди у таажубланиб.

Абдукарим кўрқиб кетди ва “Астағфуруллоҳ... Бу яна қанақа кўргулик” дея хавотирлана бошлади.

– Нима бўпти, ахир? – деб сўради бетоқат.

– Айтолмайман. Яхшиси у кишини олиб кетамизда, мутахассисларни чақиртирамиз.

– Қанақа мутахассис?

– Андролог, гинеколог дегандай...

– Улар қанақа мутахассис, ўзи?!

– Андролог бу эркаклар касалликлари бўйича, гинеколог аёлларники.

– К-кейинчи?

Хамшира келиб Абдукаримнинг кулоғига шипшиди:

– Керак бўлса операция қилишади.

– Нима?! – дея ранглари бўзариб кетди Абдукаримнинг. – Шунақа жиддийми?

– Ҳа. Ҳеч кимга айта кўрманг, гап-сўз бўлади-я. Бу тоға ҳомиладор эканлар, – деди хамшира киз жиддий шивирлаб.

Абдукарим бир оз анграйиб қараб турди. Сўнг шундай хо-холаб, қийқириб кула бошладики, бутун ишчилар ҳайрон қолишди.

– Майли, синглим, – деди у кулгидан ўзини тўхтата олмай. – Сиз кетаверинг. Мен бу дўстимни эртага ўзим олиб бораман.

– Йўқ. У кишига шу бугуноқ ёрдам кўрсатиш керак.

– Йўқ. Биз у билан бу ишни аввало бирга ювамиз, – деди Абдукарим хурсанд кулиб ва у ҳам секин хамширанинг кулоғига шипшиди:

– Сиз ҳам ҳеч кимга айта кўрманг, илтимос. Боланинг отаси мен бўламан, хўпми?...

Хамширанинг кўзлари косасидан чиқиб кетай деди ва кўрққанидан машинага томон шошилиб кетди.

– Ҳой дадаси, нега ҳадеб куляпсиз? Дўхтир нима деди? – деди Ҳусния инқиллаб.

– “Ҳаммаси яхши” деди, – деди у аранг ўзини кулгидан тийиб. Эртага поликлиникага бориб “Гинекология” бўлимига учрашар экансан, холос.

Ҳусния эртаси эри айтган жойга борди. Аёллар қатори навбатга турди. Шивир-шивир гапларга кулоқ тутмади. Хаёли даласида эди. Шифокор аёл ичкарида улкан махсус креслода кимнидир кўрикдан ўтказмоқда эди. “Навбатдаги, кириг”! – деган ичкаридан овоз келди.

– Мумкинми? – деди Ҳусния эшикни хиёл тақиллатиб.

Шифокор опа ортига ўгирилиб ҳам қарамади. Чунки у қаттиқ банд эди ва ортига қарамай туриб буюрди:

– Марҳамат, опажон. Кириб ўтириб тулинг. Мен ҳозир, – деб кўйди у ва хотиржам ишини давом эттирди.

Лекин тўсатдан кўрикдан ўтаётган аёл чийиллаб шундай кичкира бошладики, унинг кўзлари олайиб, чакка томирлари бўртиб чиқиб кетай дерди. Доктор эса, унинг кичкирганидан бирор жойи қаттиқ оғридими, нима бало, деб кўрқиб кетди. Бемор эса, тинимсиз Ҳуснияга қараб ишора қиларди.

Нихоят доктор аёл ҳам унинг орқасида эркак киши турганини кўриб эсхонаси чиқиб кетаёзди.

– Боринг! Йўқолинг бу ердан! – дея бор важоҳати билан ўшқириб берди у.

– Қ-қаерга? – деди Ҳусния ҳайрон.

Бир ҳамшира кириб қолиб у ҳам Ҳуснияга даҳшатли нигоҳини қадади.

– Йўқотинг бу кишини деяпман! Вон, отсюда!... – дея важоҳати билан ўшқирди шифокор аёл ҳамширага.

Ҳамшара Ҳуснияни тезлик билан етаклаб олиб чиқиб кетди. Ҳусниянинг эса хайронликда тили айланмас эди. Ҳамшира уни янглишиб кириб қолганини тушунтирди ва уролог шифокорга рўпара қилиб қўйиб чиқиб кетди.

Уролог кекса киши экан. У бир нималарни тўхтовсиз ёзиб ўтирар ва кўзойнагининг устидан Ҳуснияга оҳиста нигоҳ ташлади.

– Шамоллабсизми?...

Ҳусния елкасини қисди.

– Заҳ жойларда кўп ўтирсангиз керакда-а? Ўзи шунақа, эркакларимиз ўз вақтида даволанмай, касалликни ўтказиб юборишадида, кейин хотинларидан дакки еб бизнинг ҳузуримизга чопишади, – деди у одатдагидек эзмаланиб.

Ҳусния шоли экишларини ва йил бўйи ҳақиқатдан ҳам заҳ жойларда кўп юришларини узундан-узун ҳикоя қилиб бермоқчи эди, лекин шифокор гапни қисқа қилди:

– Ечингчи, қани...

– Нимани?

– Шимингизни-да...

– ...?

...Бу сафар кичкириқ овози урология бўлимидан келди ва Ҳусния у ердан чопиб қочиб чиқиб келди.

Ана шундай хангомалар туфайли у уйига тез қайтиб келди ва ҳомиладор бўлганини эридан эшитди.

– Энди аёллик кийимингни ҳам кийиб олсанг бўларди, – деди Абдукарим хурсанд.

Ҳусния индамади, балки эрига кулиб, сузилиб қараб қўйди.

– Ҳали бир оз бор-да, дадаси. Мен ахир эл-юрт олдида лафз қилиб қўйганманку!

– Бу ҳақида болаларга билдирмайликми?

– Э, йўқ. Кулгига қолмайлик тагин. Вақти-соати келиб ўзлари билиб олишар.

– Ҳай майли, ўзинг биласан. Лекин энди оғир юк кўтарма, ўзингни эҳтиёт қил.

– Сиз ҳам ҳеч кимга айтмай қўя қолинг, хўпми дадаси?

– Бўпти. Битта яримтага эрисанг ҳеч кимга айтмайман.

Ҳусния сандиқчани очиб, унинг ичидан тўйда яшириб қўйган бир шиша ароқни олди.

– Ишқилиб тўполон қилмайсизми?

– Э, йўқ... – деди Абдукарим ва аёлининг қўлидан ушлаб оҳиста «Раҳмат» деб қўйди.

У бу пайтда шундай «ўғил бола» аёли борлигидан ич-ичидан фахрланиб қўйди.

– Анави ҳисобчи йигит борку!.. – деди Ҳусния ўсмоқчилаб пиёлани сочиқ билан артиб узатаркан.

– Ҳа, Содикжонми, нимаиди?

– Тузук йигитга ўхшайди. Ўтган куни солиқчи Ходивойни кўргандим. «Яхши ҳисобчи олибсиз, ҳамма ҳужжатлари жойида экан» деб айтди.

– Шунақами? Ўша йигитни чақириб бир улфатчилик қилинг, демоқчимисан?

– Таг-тугини суриштирсангиз ёмон бўлмасди...

Абдукарим аёлининг мақсадини тушунди.

– Майли, бўлмаса сен офисга телефон қилиб уни чақирақол. У билан бирга тушлик қиламиз.

– Элбекжонниям айтайми?

– Ҳа, албатта. Унгаям хабар бер. Ёшлар билан ўзим бир улфатчилик қилай-чи.

– Бўпти, мен овқатга урина қолай бўлмаса.

– Гулзодага айта қол. Келиб ёрдам берсин.

Содикжоннинг ўзи айнан шундай пайт бўлишини кутиб юрган ва бор дардини Гулзодага айтганди.

– Шу кунларда дадамнинг кайфияти яхши, бориб кела қолинг, – деди у маъноли жилмайиб. Паризоданинг ҳам амалиёти шу ерда эди.

Содикжон йўлдан майда-чўйда қилиб юрган ҳам эдики, Элбек машинасида келиб қолди. Яхши бўлди. Бирга кетишди.

\* \* \*

Кузги йиғим-терим ишлари ҳам ниҳоясига етди. Ҳусниянинг даласида яна юқори ҳосил етиштирилди. Ернинг 8 гектарига шоли, 2 гектарига супурги экилган эди. Супурги цехидаги ишнинг тўхтаб қолмаслиги учун яна яшиқ ишлаб чиқариш ҳам йўлга қўйилди. Элбек билан Севдиёр энди хусусий фермер хўжалигини кўптармоқли “агрофирма”га айлантириш учун ҳужжатларни расмийлаштира бошладилар. Хуллас, ишлар бинойидек бўлиб, туманда фермер «Ҳусниака»нинг обрў-эътибори янада ортди. Бир сафар вилоят телевиденияси кўрсатув ҳам уюштирди. Унда мухбир “семириб қорин қўйган” донгдор фермер Ҳусниака Иноғомовнинг иш тажрибалари билан ўртоқлашди... Лекин кўрсатувдан кейин овоз режиссёрига «Хайфсан» эълон қилинди. Бу кўрсатувни вилоят ҳокими ўзи шахсан кўриб, эркак кишининг аёл овозида гапираётганидан жаҳли чиқибди ва бош муҳаррирга дарҳол қўнғироқ қилибди:

– Бу қандай масъулиятсизлик! – деб дўк урибди у. – Нахотки қаҳрамонликка лойиқ бўлган Ҳусниакани аёл овозида гапиртирсангиз?! Фонограммага бошқа нарсани куриб кетганмиди?!... – дебди у «тақ» этказиб гўшакни қўйибди.

– Қаранглар, Ҳусниакани ишлари юришиб, топиш-тутиши кўпайиб, ўзи семириб кетибдими?! – деди бир мўйсафид қўлларини орқасига олиб, виқор билан ўтиб бораётган Ҳуснияга ҳасад кўзи билан қараб қоларкан.

– Ҳа, қорин ҳам қўйибди, – дея тасдиқлади бошқа бир бекорчи киши ҳам бошини сарак-сарак қилиб.

– Ўзи эркаклар шунақа бўлади-да, сал пули кўпайди дегунча маишатга берилишади, – деди аёллардан бири ҳам куйканаклик билан.

– Бу одамнинг хотинига жабр бўлди-да, шишмай ўлсин, – деди бир кампир ҳам гапга аралашиб.

Қишлоқда ана шундай “баланд-паст” гап-сўзлар кўпайган кунларнинг бирида Содикжон билан Паризодаларнинг тўйлари ҳам бўлиб ўтди. Яна юртга ош берилди. Абдукарим синфдошларини бир кун олдин меҳмон қилди. Қизининг сепини юклагани бир «Камаз» келди. Синфдошлар уни тўлатгунча тоза чарчашди...

Тўйнинг ўта дабдабали ўтганидан кўз тегдими, эртаси Ҳусния “ака”ни «Тез ёрдам» олиб кетди... У “киши” паҳлавондай ўғил туғди. Исмини Алпомиш қўйишди.

Уларни туғруқхонадан олиб келгани Элбек билан Гулзода кетишди. Бутун маҳалла ва қариндош-уруғлар янги меҳмонни қаршилаш учун Ҳуснияларнинг уйи олдига тўпланишди. Абдукаримнинг қўлида бир даста гул ял-ял ёнар, шу маҳалда у чиндан ҳам худди ўғил кўрган отадай қувонмоқда эди.

Ниҳоят улар етиб келишди. Машинадан бир аёл чақалокни кўтариб тушди ва дўнг тепа устига чиқди, тўпланганларга қарата таъзим қилди. Бу аёллик либосидаги Ҳусния эди. Тўпланганлар уни олқишладилар. Ҳатто жўжаларини бир четда етаклаб юрган жонсарак она-товуқ ҳам бошини сарак-сарак қилиб ҳайрон тикилди ва “Қойил!” дегандек чўзиқ овоз чиқариб қўйди...

*Фарғона – 2008 йил*